

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

SEYHAN KARDEŞ

MEVLÂNÂ HÂLİD-İ BAĞDÂDÎ'NİN DÎVÂNI
(TENKİTLİ METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. FAHRETTİN COŞGUNER

KIRIKKALE – 2014

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

SEYHAN KARDEŞ

MEVLÂNÂ HÂLİD-İ BAĞDÂDÎ'NİN DÎVÂNI
(TENKİTLİ METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. FAHRETTİN COŞGUNER

KIRIKKALE – 2014

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım “Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Dîvânı” adlı çalışmamı, ilmî ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

Seyhan KARDEŞ

ÖNSÖZ

Hazırlamış olduğumuz bu çalışma Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin hayatı ve Dîvânı'nın tenkitli metninden oluşmaktadır. İslâm dünyasının önemli isimlerinden biri olan ve birçok ilmî eser telif ederek Nakşibendiyye tarikatının Hâlidîyye kolunun kurucusu olan Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin hayatı, eserleri ve ilmî kişiliğinin önemi tartışılmaz bir gerçektir. Geniş bir coğrafyaya yayılan tarikat anlayışı ve faaliyetleriyle ün kazanan Hâlid-i Bağdâdî, zamanımıza kadar uzanan şöhret ve nüfuzuyla önemli bir şahsiyettir.

Hâlid-i Bağdâdî'nin Dîvân'ı ilk defa 1844 yılında matbu hale getirilmiştir. Fakat bu matbu eserde birçok tahrif ve eksiklikler bulunduğundan değerli ilim adamı Sadrettin Yüksel Bey, bu matbu eseri yazma nüshalarla karşılaştırarak tashih etme yoluna gitmiştir. Bu eser bu alanda yapılmış önemli bir çalışma olmakla beraber Dîvân'daki Arapça ve Kürtçe beyitlerin tamamının yanı sıra birçok Farsça beyti de kapsamadığından eksik bir çalışma olmuştur. Biz de bu eksikliklerden dolayı yeni bir çalışmayla Dîvân'ın tenkitli metnini yapma ihtiyacı duyduk.

Araştırmalarımız neticesinde Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Dîvân'ın üç el yazma nüshasını elde ettik. Bunlar; Hacı Mahmud Efendi Bölümü 3758 numarada kayıtlı bulunan nüsha, Reşid Efendi Bölümü 441 numarada kayıtlı bulunan nüsha ve Hasan Hayri Abdullah Efendi Bölümü 56 numarada kayıtlı bulunan nüshalardır. Hazırladığımız bu tenkitli metin, bu üç nüshanın karşılaştırılmasından oluşmuştur. Bu karşılaştırma yapılırken müellif nüshasının bulunmaması, el yazması nüshalar arasında anlatıma ve manaya yönelik büyük farklılıklar olmaması ve bu el yazması nüshalardan sadece Hacı Mahmud Efendi Bölümü 3758 numarada kayıtlı bulunan nüshanın istinsah kaydının bulunması sebebiyle çalışmamızda bu nüshayı ön plana çıkardık.

Bu çalışmamız bir giriş ile üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın giriş bölümünde Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin yaşadığı XIX. yüzyılın siyasî, iktisadî, sosyal ve kültürel durumu üzerinde durduk. Bu sayede Hâlid-i Bağdâdî'nin yaşadığı döneme ait genel bir bakış açısı vermeye çalıştık.

Birinci bölümde Hâlid-i Bağdâdî'nin hayatı, eserleri, ilmî kişiliği, tasavvufî kişiliği ve tarikat silsilesi hakkında bilgi verilmeye çalışıldı. Ayrıca Hâlidî tekkeleri ve Hâlidîyye tarikatının esasları hakkında da bilgiler verildi.

İkinci bölümde Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Dîvânı'nın yazma nüshalarının tavsifleri, yazma nüshaların imlâ özellikleri, neşre hazırlanan metnin imlâ özellikleri, işlenen konular, kullandığı nazım şekilleri ve vezinler gibi hususlar yer aldı. Ayrıca sonuç, bibliyografya ve ekler de bu bölümde verildi.

Üçüncü bölümde ise Dîvân'ın tenkitli metni ve onunla ilgili fihriste yer verildi. Tenkitli metni hazırlarken karşılaştığımız üç nüshayı harflerle belirttik ve bunları yaparken eserin bulunduğu kütüphanedeki bölümün adının baş harfini esas aldık. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü 3758 numarada kayıtlı bulunan nüsha için M, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Reşid Efendi Bölümü 441 numarada kayıtlı bulunan nüsha için R, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hasan Hayri Abdullah Efendi Bölümü 56 numarada kayıtlı bulunan nüsha için H harflerini kullandık. Daha sonra bu nüshaları karşılaştırarak aradaki farkları dipnotlar şeklinde belirttik.

Hazırladığımız bu çalışmada, gösterdiğimiz bütün dikkat ve ihtimama rağmen, bir takım kusur ve eksiklikler olacaktır. Bu nedenle değerli araştırmacı ve bilim adamlarınca yapılacak tenkitler, daha sonra bu alanlarda yapacağım çalışmalarda daha dikkatli olmamı teşvik edecektir.

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız bu çalışmaya tez yöneticiliği görevini üstlenen ve çalışmamız esnasında yardım ve yol göstericiliği ile fikirlerimize ışık tutan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Fahrettin COŞGUNER'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca alâka ve yardımlarını gördüğüm değerli hocalarım Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU ve Prof. Dr. Yusuf ÖZ'e ve emeği geçen herkese teşekkürlerimi arz ederim.

ÖZET

Bu çalışma Mevlânâ Hâlid'in hayatı ve Dîvânı'nın tenkitli metninden oluşmaktadır. Mevlânâ Hâlid, devrinin önde gelen din ve ilim adamlarındandır. İfadelerinde yoğun bir mânâ vardır. Dîvân'ı ilim ve irfanla süslenmiş olup, hikmetler ve güzel söyleyişlerle doludur.

Çalışmamız bir giriş ile üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasî, iktisadî, sosyal ve kültürel durumu hakkında bilgi verildi. Birinci bölümde Mevlânâ Hâlid'in hayatı ve eserleri incelendi. İkinci bölümde Dîvân'da işlenen konular ve el yazması nüshalarının tavsifleri üzerinde duruldu. Üçüncü bölümde ise Dîvân'ın tenkitli metni yer aldı.

ABSTRACT

This study is composed of Mawlânâ Khâlid's life and with critique text of his Dîvân. Mawlânâ Khâlid, was one of the outstanding men of scientist and the reverend of his age. There is deep meanins in his expression. His Dîvân is adorned with science and knowledge and is full of wisdom and good pronounciations.

Our study consist an introdiction and three sections. In the introdiction, it is given an account of politic, economic, social and cultural of Ottoman Empire, in XIXth century. In the first chapter, it is concerned with the live, works and sicientific personalitiy of Mawlânâ Khâlid. In the second chapter, it is concerned with an argument of Dîvân and characterizing of its manuscripts. In the third chapter, it is given with critique text of Dîvân.

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
- a.g.m. : Adı geçen makale
- b. : İbn (oğul)
- c.c. : Celle celâlühu
- DİA : Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
- h. : Hicri
- H : Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hasan Hayri Abdullah Efendi Bölümü-56, Dîvân-ı Hâlid-i Bağdâdî yazması
- Haz. : Hazırlayan
- h.ş. : Hicri şemsi
- H.z. : Hazreti
- k.s. : Kuddise sirruhu
- M : Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü-3758, Dîvân-ı Hâlid-i Bağdâdî yazması
- md. : Madde
- R : Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü-441, Dîvân-ı Hâlid-i Bağdâdî yazması
- R.A. : Radıyallahu anh
- s. : Sayfa
- s.a.v. : Sallallâhü aleyhi ve sellem
- T.T.K. : Türk Tarih Kurumu
- v. : Vefatı

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmamızda, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde uygulanan şu transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır:

Sesliler:

ا، آ، آ، ع	â	ـَـ	a, e
ي	î	ـِـ	ı, i
و	û	ـُـ	u, o

Sessizler:

ء	'	ظ	ž
ب	b	ط	ţ
ت	t	ظ	z
ث	ṯ	ع	'
ج	c	غ	ğ
ح	ḥ	ف	f
خ	ḫ	ق	q
د	d	ك	k
ذ	z	ل	l
ر	r	م	m
ز	z	ن	n
س	s	ه	h
ش	ş	و	v
ص	ş	ي	y

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR.....	V
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII

GİRİŞ

XIX. YÜZYILDA OSMANLI.....	1-4
1- Siyasî ve İktisadî Durum.....	1
2- Sosyal ve Kültürel Durum.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

A) MEVLÂNÂ HÂLİD-İ BAĞDÂDÎ'NİN HAYATI.....	6-22
1- Doğumu, Adı ve Mahlası.....	6
2- Tahsili.....	6
3- Hocaları.....	7
4- Hacca Gitmesi.....	7
5- Hindistan Yolculuğu.....	8

6- Şeyhi.....	10
7- İntisap ve İcazetleri.....	10
8- İrşad Hayatı.....	11
9- Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye İntisap Eden Bazı Âlimler.....	11
10- Halîfeleri.....	12
11- Çocukları.....	13
12- Vefatı.....	13
13- Bazı Menkıbeleri.....	15
14- Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Hakkında Yazılan Bazı Methiyeler.....	18
B) ESERLERİ.....	23-28
1- Tasavvufa Dair Eserleri.....	23
a) Câlîyetü'l-Ekdâr ve's-Seyfu'l-Beytâr.....	23
b) Risâletun fi't-Ṭarîk.....	23
c) Risâle-i Râbîta.....	24
d) Risâletun fi Âdâbi'z-Zıkr li'l-Mürîdîn.....	24
e) Mektûbât.....	25
2- Hadise Dair Eserleri.....	26
a) Şerhü 'alâ Hadîs-i Cîbrîl.....	26
b) Hâşiyetü 'alâ Cem'ul-Fevâid min Câmi'il-Uşûl ve Mecmei'z-Zevâid.....	26
3- Edebiyata Ait Eserleri.....	27
a) Dîvân.....	27
b) Hâşiyetü's Siyâlkûti.....	27

4- Akaid ve Fıkha Dair Eserleri.....	28
a) el-‘İkdu’l-Cevherî fi’l-Farğ Beyne Kesbeyi’l-Mâturîdî ve’l-Eş‘ârî.....	28
b) Ta‘lîkât ‘alâ Hâşiyetü’s-Siyâlkûtî.....	28
C) İLMÎ VE TASAVVUFÎ KİŞİLİĞİ.....	29-31
1- İlmî Kişiliği.....	29
2- Tasavvufî Kişiliği.....	30
D) TARİKAT SİLSİLESİ.....	32-36
1- Nakşibendiyye Silsilesi.....	32
2- Kadîriyye Silsilesi.....	34
3- Sühreverdiyye, Kübreviyye, Çeştiyye Silsilesi.....	36
4- Tahsil Silsilesi.....	36
E) HÂLİDÎ TEKKESİ VE HÂLİDİYYE TARİKATI.....	37-40
1- Hâlidî Tekkesi’nin Kuruluşu.....	37
2- Anadolu’daki Hâlidî Tekkeleri.....	37
3- Hâlidîyye Tarîkâtı.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNÂ HÂLİD-İ BAĞDÂDÎ’NİN DÎVÂNI’NİN ÖZELLİKLERİ.....	42-50
1- Yazma Nüshalarının Tavsifleri.....	42
2- Yazma Nüshaların İmlâ Özellikleri.....	43
3- Neşre Hazırlanan Metnin İmlâ Özellikleri.....	43

4- İşlenen Konular.....	44
5- Kullandığı Nazım Şekilleri ve Vezinler.....	47
SONUÇ.....	51
BİBLİYOGRAFYA	52
EKLER.....	54-58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİHRİST.....	I
DÎVÂN'IN TENKİTLİ METNİ.....	1-92

GİRİŞ

XIX. YÜZYILDA OSMANLI

1- Siyasî ve İktisadî Durum

Mevlânâ Hâlid, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bugünkü 'Irâk ve Sûriye bölgesinde yaşamıştır. Hayatını, I. 'Abdulhamîd (1774-1789), III. Selîm (1789-1807), IV. Muştafâ (1807-1808) ve II. Maĥmûd'un (1808-1839) saltanat dönemlerinde geçirmesine rağmen etkileri yönüyle en faal olduğu dönem yoğunlukla II. Maĥmûd (1808-1839) dönemidir.

XIX. yüzyılda II. Maĥmûd döneminin genel durumu kısaca şöyleydi: İstanbul'da otorite sağlanmaya çalışıldığı sıralarda Rûmelî, Anadolu, Halep ve Bağdad'da valilerin çıkardığı karışıklıklar devam ediyordu. Cezâyir'in idaresini ağalar ele geçirmişti. Vehhâbîler Haremeyn'i ele geçirerek okunan hutbelerden padişahın adını kaldırmışlardı. Nizâm-ı Cedîd'in bozulması üzerine Anadolu ve Rûmelî vilayetleri başıboş kalmaya başlamıştı. Mısır'da Meĥmed 'Alî Paşa kölemenlerle uğraşıyordu. Dışarıda ise Rusya ile İngiltere savaş halinde idi. Rus çarı ile Fransa kralı Osmanlı Devleti'ni taksim etme planlarını görüşüyordu. Osmanlı Devleti'nin maliyesi genel olarak bozulmuştu. Hazine yağmalamalar ile iyice boşalmıştı. Ordu dağılmış sadece yeniçeriler ile sipahiler kalmış ve deniz kuvvetleri de zayıflamıştı. Bir sene içinde III. Selîm'in yaptığı bütün icraat perişan edilmişti.¹

II. Maĥmûd, Osmanlı Devleti'ni dağılmaktan kurtarmak için İslâm birliğini ve birliği sağlayacak halîfelik makamını güçlendirmeye çalışan politika izlemeye çalıştı. Fakat Hıristiyân cemaatler arasında başlamış olan imparatorluktan kopma eğilimleri II. Maĥmûd döneminin son zamanlarında Türk olmayan Müslümânlar arasında da başladı. Araplarla Arnavutlar arasında da bir takım ayrılıkçı görüş ve hareketler yavaş yavaş görülmüyordu.²

Osmanlı Devleti iç isyanlar ve Rusya ile savaşırken, 'Arabistân'da Vehhâbîler, Osmanlı Devleti'ne karşı siyasî faaliyetlerden katliamlara kadar varan tecavüzlerde

¹ Ömer Faruk Yılmaz, Belgelerle Osmanlı Tarihi, Cilt 3, Osmanlı Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 253-255.

² Cevdet Küçük, Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi ve Tanzimat, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1985, s. 16-17.

bulunuyorlardı. Ayrıca Hicâz'ı istilaya kalkışan Vehhâbîler hac mevsiminde hacıların yollarını kesiyorlardı.

II. Maḥmûd, MıŖır valisi Meḥmed 'Alî PaŖa'ya Vehhâbîleri dađıtmasını ve itaat etmeyenlerin cezalandırmasını emretti. Meḥmed 'Alî PaŖa ođlu Tosun PaŖa'nın komutasındaki bir orduyu 1 Mart 1811 yılında Hicâz'a gönderdi. Tosun PaŖa 2 Aralık 1812'de Medîne'yi, 23 Ocak 1813'te Mekke'yi, birkaç gün sonra da Tâif'i, Vehhâbîlerin elinden geri aldı. Hicâz'ın Vehhâbîlerin elinden kurtarılması haberi bütün İslâm âleminde büyük bir sevinç meydana getirdi.³

II. Maḥmûd yeniçeri ocađı kalkmadıkça talimli ve düzenli bir ordu kurulması mümkün olmayacağına inanıyordu. Bu sırada MıŖır'dan Mora'ya gelen cihadîye adında talimli askerlerin de yararlılıkları son derece dikkatini çekmişti.⁴

1825 yılında yeniçerilerin olumsuz faaliyetleri daha da artmasıyla yeniçeri ađası deđiŖtirildi. Ğâlip PaŖa'nın yerine Selîm PaŖa getirildi. Halk da bu asi askerleri artık desteklemiyordu.⁵ II. Maḥmûd bu hayırlı iŖi yerine getirmek için zaten yeniçeri aleyhine dönmüŖ olan kamuoyundan yararlanmaya çalıŖtı. Diđer taraftan da bilhassa ulemâya iltifat yüzü göstermekte ve topçulara da ayrıca teveccühlerde bulunarak gizlice görüŖmelerle gerekli tedbirleri almaktaydı.⁶

25 Mayıs 1826 perŖembe günü, Ŗeyḥülislâm Kadızâde Meḥmed Tâhir Efendi'nin konađında bir toplantı yapıldı. Sadrazamın başkanlığında devlet erkânı, ulemâ ile yeniçeri zabitanının hemen tamamı davet edilmişti. Sadrazam yeniçeri ocađının periŖanlıđını izah etti. Nihayet bu mecliste eŖkinci asker ocađının kurulmasına karar verildi.⁷

II. Maḥmûd, 15 Haziran 1826 günü at meydanındaki yeniçeri kışlalarının topa tutulmasını emretti. Suçsuzların telef olmaması ve kaçmaları için de kışlalarının arka kapılarını serbest bıraktı. Böylece birkaç saat zarfında top gülleleri ve gürültüleri arasında bu tarihi ocak boşaltılıp ele geçirildi. Bu mücadele esnasında yeniçeri elebaŖları ve orta tabur arasında en azılısı 31. orta tamamı ile yok edildi. Diđerlerinin

³ Ahmet Rasim, Osmanlı Tarihi, Cilt 4, Hikmet NeŖriyat, İstanbul, 2000, s. 120.

⁴ Ahmet Rasim, a.g.e., s. 120.

⁵ Ömer Faruk Yılmaz, a.g.e., s. 280.

⁶ Ahmet Rasim, a.g.e., s. 120.

⁷ Ömer Faruk Yılmaz, a.g.e., s. 280.

vilayetlerine kaçmalarına izin verildi. Olayda ölü sayısı altı-yedi bin civarında idi. Yeniçeri ocağı devletin yükselişinde ne kadar büyük ve şerefli hizmetler yaptıysa, devletin son bir asırlık felaketlerine de o derece sebep oldu. Bu sebeple yeniçeri ocağının kaldırılması hayırlı bir hadise kabul edildi ve bu olay Vak‘a-i Hıyırîye olarak tarihe geçti. Bu önemli başarı yabancı elçilerin de övgüsünü kazandı. Bâb-ı ‘Alîye tebriknameler yolladılar.⁸

Avrupa’daki savaş teknolojisi gelişmelerini çok gerilerden izleyen Osmanlı ordusu, bütün çabalara rağmen çağın gereklerine uygun bir biçimde modernleştirilememiş, kapatılan yeniçeri ocağının yeri doldurulamamıştır.⁹

1789’da Fransa’da Fransız İhtilâli meydana gelmiş ve bu ihtilâl ile önce Avrupa’ya daha sonra bütün dünyaya yayılmaya başlayan milliyetçilik hareketleri çok uluslu devletleri özellikle de Osmanlı Devleti’ni derinden etkilemişti. Bu etkiler ve büyük devletlerin de desteği ile Osmanlı Devleti’nin içindeki azınlıklar bağımsızlık yolunda büyük adımlar atmaya başlamışlardı.

İç ve dış politikada zayıflayan Osmanlı Devleti’nin dağılma süreci de başlamıştı. İç ve dış politikadaki gelişmelerin bazıları da şunlardır: Ayanlar ile Sened-i İttifâk antlaşması, Sekbân-ı Cedîdin kurulması, Mısır valisi Mehmed ‘Alî Paşa’nın isyanı, Osmanlı - İngiliz anlaşması, Osmanlı - Rus savaşı, Sırp isyanları, Mora isyanları, Navarin baskını ve Osmanlı - Rus savaşı, Ruslarla Akkermen Muâhedesinin yapılması, Osmanlı’nın ABD’yi tanınması, Cezâyir’in Fransızlar tarafından işgali.

2- Sosyal ve Kültürel Durum

XIX. yüzyıldaki yeniliklerle batının bilim ve teknik alanındaki gelişmelerinden yararlanma çalışmaları sürdürüldü. Yeniliklerin uygulama alanı genişletilerek yalnız askeri değil sosyal ve kültürel alanlara da yayılması sağlandı. II. Mahmûd döneminde yapılan yenilikleri şöyle sıralayabiliriz:

---

⁸ Ahmet Rasim, a.g.e., s. 129.

⁹ Oral Sander, Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e, İmge Yayınevi, Ankara, 2000, s. 261.

Harp ve tıp okulları açıldı. Avrupa'ya subaylar gönderildi. Dîvân örgütü kaldırıldı, yerine bakanlık kuruldu. Memurlara maaş bağlandı. Memurluklar dâhiliye ve hâriciye olarak ikiye ayrıldı. Müsadere sistemine son verildi. Batılı anlamda Rüştîye Mekteb-i Harbîye, Mekteb-i Ma'ârifî Adlî, Mızîkâ-ı Hümâyûn, Mekteb-i Tıbbîye okulları açıldı. İlk nüfus sayımı yapıldı (askeri nüfusu saptamak amacı ile). İlk düzenli posta örgütü kuruldu. İlköğretim zorunlu hale getirildi. İlk resmi gazete olan Taqvîm-i Vekâyî çıkarıldı. Memurlara fes giyilmesi ve kılık-kıyafet zorunluluğu getirildi.

II. Maḥmûd, devleti kurumları ile birlikte güçlendirmeyi program olarak seçmiş ancak Sırp, Yunan isyanları, Osmanlı-Rus savaşları, Mısır krizi gibi dış sorunlar ve gelenekçi devlet kadrolarının çıkardığı zorluklar yapılan reformların kökleşmesi önündeki engeller sayılır.¹⁰

Mevlânâ Ḥâlid'in, buraya kadar özetlemeye çalıştığımız, gerçekten ciddi sosyal bunalımların ve huzursuzlukların bulunduğu bir dönemde ve bölgede yaşamış olduğu anlaşılmaktadır. Bütün olumsuzluklara rağmen bu dönemdeki medreselerin ve eğitimin, hala kalitesini muhafaza etmekte olduğu, ilmî anlayışın ve halkın ilme teveccühünün takdir edilecek seviyede bulunduğu müşahede edilmektedir. Her şehirde, hatta birçok küçük yerleşim biriminde medreselerin varlığı, başlarında müderrislerinin ve dersanelerinde talebelerinin eğitime devam etmekte oluşu bunun açık bir göstergesidir. İslâm dünyasında Hz. Peygamber'den (s.a.v.) beri devam eden geleneksel ilim geleneğinin, on dokuzuncu yüzyılın başlarında yaşamakta olduğu, bazı aksaklıklara rağmen yeni nesillere aktarılabilecek yetkinlikte bulunduğu görülmektedir.¹¹ Nitekim bu medreselerde yetişmiş olan Mevlânâ Ḥâlid'in yirmi yaşlarına varmadan bile birçok ilim dalında icazetlerini almış olması, hatta birçok risale hazırlaması buna delalet eder kanaatindeyiz.

¹⁰ Ömer Faruk Yılmaz, a.g.e., s. 305-306.

¹¹ Hür Mahmut Yücer, XIX. Asırda Anadolu'da Tasavvuf, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 223-237.

BİRİNCİ BÖLÜM

A) MEVLÂNÂ HÂLİD-İ BAĞDÂDÎ'NİN HAYATI (1779-1826)

1- Doğumu, Adı ve Mahlası

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, 1193/1779'da 'Irâk'ın Şehrezûr'a bağlı Karadağ kasabasında dünyaya geldi.¹² Adı, Hâlid b. Aḥmed'dir. Mahlası; Hâlid'dir. Ziyâüddîn lakabı ve el-Bağdâdî nisbesi ile tanınmıştır¹³. Tam adı ise Ebû'l-Behâ Ziyâüddîn Hâlid bin Aḥmed bin Hüseyin eş-Şehrezûrî el-Kürdî'dir.¹⁴ Nakşibendiyye tarikatını kendi adına nispetle Hâlidîyye ismiyle devam ettirmiş; Nakşîliğin hemen hemen bütün İslâm dünyasında yayılmasına vesile olmuştur. Nakşibendiyye tarikatında bir tarikat yenileyicisi, şube müessisi konumunu kazanmış;¹⁵ üstün kişiliği ve dünya çapında yaptığı irşad faaliyetleri sebebiyle hicri 13. yüzyılın müceddîdi olarak kabul edilmiştir. Soyu halk arasında Şeşânguşt (altıparmak) ismi ile meşhur ve kâmil bir veli olan Pîr Mîkâil'e dayanır. Bu da üçüncü halîfe Hz. 'Osman Zînnûreyn'e ulaşır. Soyu anne tarafından ise Pîr Hızır el-Fâtımî'yle Hz. 'Alî'ye ulaşır.¹⁶

2- Tahsili

Çocukluk döneminde Karadağ medreselerinde Kur'an-ı Kerîm öğrenerek tahsiline başladı. Karadağ'da, Berzenc ailesinden Şeyḫ 'Abdurrahîm ve kardeşi Şeyḫ 'Abdulkerîm'den ders aldı.¹⁷ İlim ve irfanını arttırmak için Süleymâniye'ye giderek derslerine burada devam etti. Mollâ Muḥammed Şâlih, İbrâhîm Beyârî, 'Abdullâh Hırpânî gibi âlimlerden de ders aldı. Daha sonra Köysancaḫ ve Harîr'e geçerek bazı âlimlerden ders almıştır. Bu tahsili müteakip Süleymâniye'ye dönen Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, burada Şemsiyye, Muṭavvel, Hikmet, Kelâm ilmî ile Muḫtaşarü'l Muntehâ'yı okuyarak Bağdad'a gitmiştir.¹⁸

¹² Hamid Algar, DİA, "Hâlid el-Bağdâdî" md., Cilt 15, İstanbul, 1997, s. 283.

¹³ Abdurrahman Memiş, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s. 15.

¹⁴ Hamid Algar, a.g.m., s. 283.

¹⁵ Hamid Algar, a.g.m., s. 284-285.

¹⁶ Hamid Algar, a.g.m., s. 283; Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 15.

¹⁷ Hamid Algar, a.g.m., s. 283; Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 16.

¹⁸ İbrâhîm Fasîh Ḥaydarîzâde, Mecd-i Tâlid, (Haz.: Yakup Çiçek) Umran Yayınları, İstanbul, 1987, s. 63.

Bir süre sonra Süleymâniye'ye dönen Hâlid-i Bağdâdî'ye bir talebe kitlesi iltifat göstermiştir. Bu yüzden 'Abdurrahman Paşa kendisine müderrislik teklifinde bulunmuştur. Hâlid-i Bağdâdî liyakatsizliğini beyan ederek kabul etmemiştir.¹⁹ İlim tahsili için Senendüc'e giden Hâlid-i Bağdâdî, hesap, hendese, usturlab ve felek ilmîni Şeyh Muhammed Kâsım es-Senendücî'den tahsil ettikten sonra tekrar Süleymâniye'ye dönmüştür.²⁰

3- Hocaları

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin ilim aldığı hocaları şunlardır: İbrâhîm Beyârî, 'Abdurrahîm Zeyârî, 'Abdulkerîm Berzencî (v. 1798), 'Abdurrahîm Berzencî (v. 1800), Muhammed Kâsım es-Senendücî (1730-1818), 'Abdullâh Hırpânî (1746-1838).²¹

4- Hacca Gitmesi

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, 1805 senesinde Beytullâh'ı ve Ravza-i Nebî'yi ziyaret şevki ve arzusuyla Allâh'a ve Resûlü'ne muhacir olarak evinden çıktı. Diyarbakır, Reha, Halep ve Şâm üzerinden Hicâz yolculuğuna başladı. Uğradığı beldelerin ulemâsıyla da görüşen Hâlid-i Bağdâdî, Şâm'da Dârû'l-Hadîs müderrisi Şeyh Muhammed el-Küzberî ile tanışıp ilmî müzâkerede bulundu.²²

Uzun bir yolculuktan sonra Medîne'ye ulaşan Hâlid-i Bağdâdî, Resûlullâh'ı (s.a.v.) ziyaret ederek O'nu Farsça belîğ bir kaside ile övdü.²³ Medîne-i Münevvere'de kaldığı süre boyunca vaktinin tamamını Mescid-i Nebevî'de geçiriyor ve salih zatlarla görüşmek istiyordu.²⁴

Hâlid-i Bağdâdî bu yolculuk için şöyle demiştir: "Medine'de bulunduğum bir gün, hacılar arasında dolaşırken birden istikamet ve riyazat sahibi olduğu anlaşılan Yemenli âlim ve âmil bir zatla karşılaştım. Hiç bir şey bilmeyen bir kimsenin bir âlimden nasihat istemesindeki tavrını takınarak bana nasihat etmesini talep ettim. Birçok nasihatlerde

¹⁹ Hasan Şükrü, Şemsü's-Şümûs, (Haz.: Yakup Çiçek) Umran Yayınları, İstanbul, 1987, s. 18.

²⁰ Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 17.

²¹ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 63-64; Hasan Şükrü, a.g.e., s. 17.

²² İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 64-65.

²³ Metin, Kasideler, 3.

²⁴ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 7; İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 64-65.

bulundu ve bana: “Mekke-i Mükerrerme’de bulunduğun müddet içerisinde zahiri şeriata ters düşse bile gördüğün hiçbir harekete hemen karşı çıkma” dedi ve gitti. Hacılarla Medîne’den Mekke’ye ulaştım. Yemenli zatın nasihatlerini daima hatırlamaya gayret ediyordum. Bir cum’a günü, mescide ilk gelenlere vadedilen bir deve kurban eden kimsenin ecri kadar sevaba nail olmak için Mescid-i Harâm’a erken geldim. Kâbe’ye karşı oturup Delâil-i Şerîf okumaya başladım. Bu arada siyah sakallı, sıradan birinin kıyafeti gibi giyinmiş bir adamın geldiğini ve sırtını Kâbe’nin duvarına dayayıp yüzünü bana çevirdiğini gördüm. İçimden “Bu adam Kâbe’ye karşı edeb dışı davranıyor” diye düşündüm. Fakat o zata hiç bir şey söylemedim. Bu sırada bana hitaben, “Bilmez misin Allah katında mümin olan bir kimseye saygı ve hürmet, Kâbe’ye hürmetten daha büyük ve önemlidir. Yüzümü sana dönmeme niçin itiraz ediyorsun. Medine’de yapılan nasihati ne çabuk unuttun.” dedi. Bunun üzerine onun büyük bir veli olduğunu anladım ve hemen ellerine kapandım. Ondan özür dileyerek beni irşad etmesini istedim. O da “Senin irşadın bu diyarda değildir” deyip eliyle Hindistan tarafını işaret etti. “Sana bu yönden işaret gelecektir ve irşadın orada olacaktır,” diyerek sözünü tamamladı. Bu hadiseler vukû bulunca, beni maksûda ulaştıracak mürşidi, Mekke ve Medine’de bulmaktan ümidimi kestim ve haccın menasikini tamamlayıp Şam’a döndüm.”²⁵

Hac dönüşünde yol üzerinde bulunan beldelerin âlimleriyle görüşerek Süleymâniye’ye dönen Hâlid-i Bağdâdî, müderrislik görevine devam etti.²⁶

5- Hindistan Yolculuğu

Hâlid-i Bağdâdî Süleymâniye’de derslerine devam ederken bir gün Şeyh ‘Abdullâh ed-Dihlevî’nin Hindistan’lı bir mürîdi geldi. Aslında Şeyh ed-Dihlevî bu mürîdini görevli olarak göndermişti. Hâlid-i Bağdâdî bu mürîdle birkaç gün başbaşa kalıp görüştüler. Bu süre içinde ders okutmaya da ara vermişti. Bu duruma insanlar hayret ettiler.²⁷ Hâlid-i Bağdâdî, kâmil bir mürşide olan iştihak ve isteğini dile getirmesi üzerine mürîd de: “Benim kâmil bir şeyhim vardır. Âmil ve âlimdir. Meliklerin melikine salık ve irşadın inceliklerinden haberdardır. İlm-i hakikatta Nakşibendî tarikatına mensuptur. Benimle birlikte Cihânâbad’a gel ve O’nun hizmetine gir. Zaten

²⁵ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 65-66; Hasan Şükrü, a.g.e., s. 7-8.

²⁶ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 66; Hasan Şükrü, a.g.e., s. 8.

²⁷ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 66; Hasan Şükrü, a.g.e., s. 8.

böyle bir işaret de almıştın.” dedi. Bunun üzerine Hâlid-i Bağdâdî, cezbe gelip mürîdle beraber Hindistan’a gitmeye karar verdi. Hâlid-i Bağdâdî, nihayet 1809 yılında Rey üzerinden Hindistan yolculuğuna çıktı.²⁸

Acemistan yolundan Tahrân’a ve İrân’ın bazı şehirlerine gittiler. Tahrân’da şîî müçtehidlerinden İbrâhîm Kâşî ile görüştüler. Hâlid-i Bağdâdî, İbrâhîm Kâşî’yi ilzam edip susturdu. Tahrân’dan, Bisâm, Harkân, Sümnan, Nîşâbûr şehirlerine uğrayıp imâmı Şeyh Bâyezîd-i Bisâmî hazretlerini ziyaret etti. Sonra Afgan şehirlerine uğradı. Kandahar ve Kâbil’den geçerek ilim şehri Peşâver’e vardı. Oradan da Lâhor beldesine geçti. Burada Şeyh Senâuddîn en-Nâkşibendî’yi ziyaret etti.²⁹ Mevlânâ Hâlid bu kasabadaki anılarını şöyle anlatır: “Bu kasabada bir akşam kaldım. Rüyamda (mürşidim olacak olan) Abdullah ed-Dihlevî hazretlerinin, dişleriyle beni kavrayıp kendine doğru çektiğini gördüm. Sabahleyin Şeyh Senâuddîn’e (k.s.) rüyamı anlatmadan önce bana: “Allâhu Teâlâ’nın bereketiyle kardeşimiz Şeyh Abdullah’ın hizmetine koş” dedi. Bundan anladım ki, Abdullah ed-Dihlevî hazretleri ilm-i manevi ve himmetleriyle beni kendilerine cezbetmek istiyorlar. Şeyhimin cazibesinin kuvveti, bu kasabada daha fazla kalmama müsaade etmedi. Hemen yola çıkıp düz tepe demeden ilerledim. Nihayet tam bir yıl süren yolculuğumdan sonra Hindistan’ın saltanat merkezi olan Cihanâbad’a ulaştım. Daha oraya 40 konaklık mesafeden mübareklerin manevi feyiz ve işaretlerini almaya başladım. Kendileri de henüz huzurlarına varmazdan saadetli kubbelerinin eşiğine gönülden olan dilekçe ve muhabbetlerimi yakın arkadaşlarına haber vermişlerdi.”³⁰

Hâlid-i Bağdâdî, Cihanâbad’a ulaştığı gece yolculuğundaki olaylardan bahseden ve şeyhini özlü bir şekilde övdüğü Arapça kasidesini söyledi.³¹ Hâlid-i Bağdâdî’nin 1810 yılında Hindistan’a vardığı sanılmaktadır.³²

---

²⁸ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 8-9.

²⁹ İbrâhîm Fasîh Haydarizâde, a.g.e., s. 66-67; Hasan Şükrü, a.g.e., s. 8-9.

³⁰ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 9.

³¹ Metin, Kasideler, 4.

³² Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 24.

6- Şeyhi

Ḥâlid-i Bağdâdî'nin şeyhi, 'Abdullâh ed-Dihlevî (1743-1824)'dir. Ğulâm 'Alî diye tanınır. 1743'de Pencâp beldelerinden Betale'de dünyaya geldi. Dinî ilimleri küçük yaşta öğrendi. Daha sonra Delhî'ye giderek 'Abdul'azîz ed-Dihlevî'den Şahîḥ-i Buḥârî okudu. Tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinde kısa zamanda oldukça ileri bir ilme ulaşıp irşad için mutlak icazet aldı. Şeyhinin öldürülmesinden sonra onun yerine geçti ve kısa bir zamanda büyük bir üne kavuştu. Kendisinden feyiz almak için; Anadolu, Sûriye, 'Irâk, Hicâz, Ḥorâsân ve Mâverâünnehir'den ziyaretine gelenler vardır. Naşşibendîliğin Müceddîdiyye-i Dihleviyye kolunun kurucusudur. Semâa önem vermemekle birlikte Çeştiliğin tesiriyle vecd ve şek halleri gösterirdi.³³

'Abdullâh ed-Dihlevî, Kasım 1824 yılında Delhî'de zâviyesinde vefat etmiştir.³⁴

7- İntisap ve İcazetleri

Hindistan'a ulaşan Ḥâlid-i Bağdâdî, 'Abdullâh ed-Dihlevî'nin hizmetine başlayıp manevî terbiyesiyle beş ay gibi kısa bir sürede huzur ve müşahade ehli olarak icazet aldı. 'Abdullâh ed-Dihlevî, icazet yazısında Ḥâlid-i Bağdâdî'yi, hakkı istemede yüksek himmet sahibi diye vasıflandırmıştır.³⁵ Hilafetin en üstün derecesi olan hilafet-i tamme ile Ḥâlid-i Bağdâdî'yi beş tarikata halîfe yaptı (Naşşibendî, Qadîrî, Sühreverdî, Kübrevî ve Çeştî). Ayrıca hadis, tefsir, tasavvuf ve evrad icazetleri de verdi.³⁶

Ḥaydarîzâde şöyle anlatır: "Netice olarak Şah Dihlevî hazretlerinin bütün batınî sırlarına mazhar oldu. Böylece tamamıyla kemâl bulup meram ve maksadına ulaştıktan sonra kendi ülkesine ve Bağdad'a dönerek orada irşada ve salikleri yetiştirmeye çalıştılar. Mezkûr bölgeye dönmelerini Şah Dihlevî hazretleri emir buyurunca Mevlânâ Hâlid hazretleri şöyle dediler. "O bölgede irşad etmeye nasıl kâdir olabilirim? Çünkü orada büyük âlimler ve insanların ilticâ ettikleri, itibar gösterdikleri haysiyetli Haydariye ve Berzenciye sâdatı vardır. Bunlar ise benim irşadıma engeldir." Cevabında Şah hazretleri şöyle buyurdular: "Sen memur olduğun yere git. Yakın bir zamanda

³³ Süleyman Uludağ, DİA, "Abdullah ed-Dihlevî" md., Cilt 1, İstanbul, 1988, s. 94.

³⁴ Süleyman Uludağ, a.g.m., s. 94.

³⁵ Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 24.

³⁶ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 10.

buranın ahâlisi büyük ve küçükleriyle sana gelip hizmetine girecek ve saygı göstereceklerdir.” Sonra Şah Dihlevî hazretleri buyurdular “Daha ne istersen verebilirim” Mevlânâ Hâlid, “Dinî murad ederim ve dinin kuvveti için dünyayı da isterim.” dedi. Sonra Şah hazretleri şöyle buyurdular: “Sen git, istediklerinin hepsini sana verdim. Ve ülkene dönüşünde Bilât ve Hindistan’ın falan bölgesine uğradığında kâmil evliyadan bir kimseye gidip benim selâmımı tebliğ eyle ve kendisinden dua talep eyle” diyerek emir buyurdular.”³⁷

8- İrşad Hayatı

Hâlid-i Bağdâdî Cihânâbad’dan ayrılarak ‘Abdullâh ed-Dihlevî’nin gönderildiği bölgede adını bilemediğimiz zata ulaşır. O zat ile görüşür. Zat, Hâlid-i Bağdâdî’ye hitaben: “Ey Hâlid! Bağdad’a git. Çünkü senin fethin oradadır”, der. Hâlid-i Bağdâdî oradan ayrılır. Elli gün süre içerisinde hiçbir şey yemeyip Şîrâz, İsfahân yoluyla Hemedân’a ulaşır. Geçtiği köy ve kasabalarda hakkı tebliğ etmeyi de ihmal etmiyordu. Ardından Senendüc ve nihayet Süleymâniye’ye ulaşan Hâlid-i Bağdâdî, âlimler ve halk tarafından sevinç ve coşkuyla karşılanmıştır. Bağdad’a giderek ‘Abdulkâdir Geylânî hazretlerinin zaviyesine yerleşmiştir. Bağdad’da sevenlerinin çoğalması bazılarını rahatsız ettiği için bazı şikayetler ve sorunlar çıktı. Bu hadiselerden bir müddet sonra Süleymâniye’ye dönen Hâlid-i Bağdâdî, irşad faaliyetlerine burada devam etti. Bağdad’dan ayrıldıktan sonra halîfeleriyle Şâm’a gidip yerleşmişlerdir. İrşad faaliyetlerine buradan devam ettiler.³⁸

9- Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’ye İntisap Eden Bazı Âlimler

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’ye intisap eden pek çok âlim vardır. Burada sadece bir kısmı sayılacaktır. Bu âlimlerden bazıları şunlardır: Şerîf Seyyid Es‘ad Şadreddîn Haydarî, Seyyid Şibgatullâh, Seyyid ‘Abdulkâdir Şidkî el-Haydarî, Şeyh Yahyâ el-Mervezî el-‘Îmâdî, Şeyh Âbdurrahman Rûzbehânî, Mollâ Aḥmed el-Külâlî, Ebû Bekir (Küçük Mollâ Erbîlî), Tâhâ el-Ḥarîrî, Aḥmed Nevdesî, Muḥammed b. İsmâ‘îl el-Kûyî

³⁷ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 71.

³⁸ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 72-74; Ḥasan Şükrü, a.g.e., s. 10-11.

Şancâkî, Aḥmed ‘Ömer Künbedî, Muştafâ el-Erbîlî, Muḥammed el-Rûzbeḥânî, Aḥmed el-Rûzbeḥânî, Muḥammed el-‘Îmâdî, ‘Osmân b. Sened Necdî, Aḥmed Dimlânî, Maḥmûd Dimlânî, Muḥammed Emîn, Muḥammed Sa‘îd, Muḥammed Esed, Aḥmed, Muḥammed Bağdadî, Ebu Bekir el-Ḥevâdî, Aḥmed b. ‘Ömer el-Îmâm, ‘Îsâ Bendencî, Muḥammed Erbîlî, Seyyid ‘Abdulḡafûr el-Ḥaydarî, Seyyid ‘Abdurrezzâk, Seyyid ‘Îsâ b. Seyyid ‘Abdusselâm el-Ḥaydarî, Seyyid ‘Abdullâh el-Ḥaydarî, Seyyid Şıbgatullâh b. ‘Allâme es-Seyyid İbrâhîm el-Ḥaydarî, Seyyid ‘Abdulhakîm Ḥaydarî, Seyyid ‘Abdulḡalîm Ḥaydarî, Seyyid İbrâhîm b. ‘Allâme Seyyid Muḥammed Ḥaydarî, ‘Abdullâh Dağıştanî, Muḥammed b. Süleymân Bağdâdî, Muḥammed b. Ḥüseyn Laṭîf, Seyyid Süleymân b. Seyyid Cercisî, ‘Abdülkâdir Meranî, Ḥüseyn Püşterî, ‘Ömer ‘Askerî, Üveys ‘Askerî, Muḥammed Şemzînî, ‘Abdullâh el-‘Îmâdî, Resûl Sübkî, ‘Abdullâh Şeyḡ Yahyâ Mervezî, Selîm b. Yahyâ el-Mervezî, Muştafâ b. Şeyḡ el-Mervezî, Es‘ad el-Celî.³⁹

10- Halîfeleri

Mevlânâ Ḥâlid-i Bağdâdî’nin bazı büyük halîfeleri şunlardır: Şeyḡ İsmâ‘îl Enârânî, Şeyḡ ‘Osmân Tevîlî (v.1866), Şeyḡ ‘Abdullâh Celî, Şeyḡ Muḥammed, Şeyḡ İsmâ‘îl Şîrvânî (v.1848), Şeyḡ Muḥammed Şâhib, Şeyḡ Aḥmed Ḥaṭîb Erbîlî, Seyyid ‘Abdullâh Geylânî, Şeyḡ Mollâ ‘Abdulḡafûr el-Kerkûkî, Şeyḡ Ḥasan Ḥaṭṭât Kûzânî (v. 1834), Şeyḡ Hidâyetullâh Erbîlî, Şeyḡ Ḥâlid Cüzberî, Şeyḡ ‘Abdülfeṭtâh ‘Akrî, Şeyḡ Muḥammed Nâşîh, Şeyḡ ‘Abdullâh Erzincânî, Şeyḡ Aḥmed Eḡribûzî (v.1835), Şeyḡ Muḥammed Bağdâdî, Şeyḡ ‘Abdullâh Herâtî (v.1830), Şeyḡ ‘Abdulḡafûr el-Ḥâlidî (v.1855), ‘Ubeydullâh Ḥaydarî, Şeyḡ Muḥammed Firâkî (v.1865), Şeyḡ Muḥammed Meczûb ‘Îmâdî, Şeyḡ Seyyid İsmâ‘îl Berzencî, Şeyḡ Seyyid Aḥmed Berzencî, Şeyḡ Muḥammed Şehrezûrî, Şeyḡ ‘Abdullâh Dîmlânî, Şeyḡ ‘Abdurrahman Efendî, Şeyḡ Ma‘rûf Irakî, Şeyḡ ‘Âşkî Mışrî, Şeyḡ Muḥammed Herâtî, Şeyḡ Seyyid Tâhâ Geylânî, Şeyḡ Seyyid ‘Abdülkâdir Berzencî, Şeyḡ Mollâ Ebû Bekir, Şeyḡ Mollâ Muştafâ b. Celâleddîn, Şeyḡ Mollâ ‘Abbâs, Şeyḡ İsmâ‘îl Başrî, Şeyḡ Mûsâ el-Cebûrî el-Bağdâdî, Yusûf İslâmbûlî, Şeyḡ Feyzullâh Erzurûmî, Şeyḡ Tahîr Akarî, Şeyḡ Mûsâ Berdencî.⁴⁰

³⁹ İbrâhîm Fasîh Ḥaydarîzâde, a.g.e., s. 123-128; Ḥasan Şükrü, a.g.e., s. 117-119.

⁴⁰ İbrâhîm Fasîh Ḥaydarîzâde, a.g.e., s. 96-122.

11- Çocukları

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin, üç hanımı vardı. Adları hakkında bilgi sahibi olmadığımız iki hanımı Hâlid-i Bağdâdî'nin vefatından hemen sonra vefat etmiştir. Üçüncü eşi Hatîce hanım ise daha sonraları vefat etmiştir.⁴¹ Şihâbüddîn, Bahâüddîn, 'Abdurrahman ve Necmüddîn adında dört erkek evladı vardı. Üç oğlu kendisinden önce vefat etmiştir. Hâlid-i Bağdâdî'nin nesli çocuklarından Necmüddîn ile devam etmiştir.⁴²

Çocuklarından Şihâbüddîn'nin vefatı hakkında faziletli âlim, kâmil veli Urfa'lı Muḥammed Hâfız şöyle anlatmıştır. Mevlânâ Hâlid (k.s.) Bağdad'dan Şâm'a geldiklerinde oğulları Şeyh Şihâbüddîn el-Sabi (k.s.) hazretleriyle kadınların efendisi muhterem hanımlarını Bağdad'da bırakmışlardı. Bir müddet geçtikten sonra Mevlânâ Hâlid (k.s.) hanımlarına bir mektup gönderip kendi yanlarına gelmesini istedi. Bu emre uyup kadınların efendisi ve değerli evlatları Bağdad'dan yolculuğa çıktılar. Urfa'ya vardıklarında Şeyh Muḥammed Hâfız'ın evine geldiler. Bu sırada muhterem çocukları Şeyh Şihâbüddîn el-Sabi (k.s.) vefat etti. Mevlânâ Hâlid (k.s.) Şâm'da iken Şeyh Muḥammed Hâfız'a "Ey Hâfız, hanımımız ve evladımız Urfa'ya geldiler, sizin evinizde kaldılar. Fakat Şihâbüddîn vefat etti." diye yazdı. Şeyh Muḥammed Hâfız da bu ölüm tarihini kaydetti. Aradan bir zaman geçtikten sonra, Şeyh Muḥammed Hâfız memlekete giderek hadiseyi hanımından sordu ve Mevlânâ Hâlid (k.s.) hazretlerinin haber verdiği-nin aynısı olduğunu gördü.⁴³

12- Vefatı

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, 1241/1825'te Ramazan ayının son gününde taun hastalığına yakalanmıştır. Kendisine iyileşmek için dua etmeyen Hâlid-i Bağdâdî, bu konuda; Yâr'a ulaşmayı istememekten dolayı Rabbimden hâya ederim, demiştir.⁴⁴

Hâlid-i Bağdâdî, vefatı yaklaştıkça yanlarında bulunan emanet kitapları yerlerine vermekle meşgul oldular. Bir sabah güneşin doğacağı bir vakitte mürîdlerinden birisini

⁴¹ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 62; Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 30-31.

⁴² Hasan Şükrü, a.g.e., s. 58.

⁴³ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 47.

⁴⁴ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 57.

Şeyh İsmâ'îl'e gönderip, yanına gelmesini istemiştir. Şeyh geldiğinde ona hitaben: “Ey İsmail beni dinle! Asla muhalefet etme, vefatımdan sonra hanımlarım ve çocuklarım, fıkıh kitaplarım, diğer hususi işlerim ve seccade-i irşâd için yerime vasî olarak Şeyh İsmail el-Enarani'yi tayin ettim. Ondan sonra Şeyh Muhammed Nasih'i, ondan sonra Abdulfettah'ı, ondan sonra da seni seçtim. Malımın üçte birinden bin kuruş namaz iskâti için ayırım, bir su sarnıcı inşâ edin. Eğer bir kimse size karşı çıkarsa siz karşı çıkmayınız. Ben zannederim ki, ümmetin bazı ihlâs sahipleri bu makamda fakr sahipleri için bir tekke binâ ederler. Malımın üçte birinden geri kalanı da kapımızda olan fakirlere ve yoksullara verilsin. Akarlarından hiç biri satılmasın. Akarların parası civarımızdaki, fakirlere ve dervişlere verilsin. Ölümünden daha büyük bir musibet size gelmez. Ona karşı sabırlı olunuz ve tahammül gösteriniz.” demiştir. Şeyh İsmâ'îl'in “Ey Efendim! Bugün kalplerimizi hüznün ve kederle doldurdunuz. İnşaallâh emri ak gelmez de ömrünüz uzun olur.” demesi üzerine Hâlid-i Bağdâdî, “Ey İsmail, biz Şam'a ancak bu mukaddes yerde ölmek için geldik. Buraya geliş gayemiz başka bir şey değildir. Cenâb-ı Hak hazretleri Beyt-i Mukaddesi ve Nebîyy-i Zîşânî ziyareti ve Hacc-ı Ekberi edâyı geçmiş senelerde nasîb etti. İnşaallâh saadet-i ebedîyeye de nail oluruz. Başka bir şey istemiyoruz.” demiştir.⁴⁵

1242/1826'da Hâlid-i Bağdâdî'nin hastalığı ağırlaştı. Hâlid-i Bağdâdî, Şeyh İsmâ'îl Efendî'ye “İnsanların Mevlânâ Hâlid keramet izhar ediyor, demesinden korkmasaydım bütün arkadaş ve dostlarımla gidip vedalaşırdım! Bu cum'a gecesi gideceğimizi zannediyorum.” diyerek vefatını haber vermiştir.⁴⁶ Vefat edeceği akşam hanımlarıyla vedalaştıktan sonra sağ yanı üzerine yatarak kibleye döndü. Akşam namazı ezanı okumaya başladığında Hâlid-i Bağdâdî hazretleri, “Ey (Allâh'ı anmakla) huzura kavuşan nefis! Dön Rabbine; Sen O'ndan razı, O senden razı olarak. Haydi gir kullarımın içine; gir cennetime.”⁴⁷ âyetlerini okuyarak mübarek ruhlarını teslim ettiler.⁴⁸

Hâlid-i Bağdâdî'nin vasiyeti üzerine yıkama, teçhiz ve tekfini altı halîfesinden dört kişi, yâni Şeyh İsmâ'îl Efendî, Şeyh Muhammed Efendî, Şeyh 'Abdulfettâh Efendî, Şeyh Muhammed Şâlih Efendî hazretleri yaptılar. Sabaha kadar Qur'ân-ı Kerîm, salât ü selâm, tevhid, zikir, hatm-i haccan okundu. Sabah namazı kılındıktan sonra Emevîyye

⁴⁵ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 64-65.

⁴⁶ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 66; Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 33.

⁴⁷ Fecir, 27, 28, 29, 30.

⁴⁸ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 73.

Câmi'sine getirildi. Şâm câmilerinde okunan salâtlardan sonra cenaze namazı kıldırıldı. Kalabalıktan ötürü cenaze namazını kılamayanlar Şâfi'î mezhebine göre İsmâ'îl Kûzberî'nin imâmliğında tekrar kılınan cenaze namazına iştirak ettiler. Ardından Hâlid-i Bağdâdî'nin mübarek naşı Kâsyon'da bulunan "Tel"⁴⁹ tepesine getirildi. Tekrar namazı kılınarak defnedildi.⁵⁰

13- Bazı Menkıbeleri

Menkıbe, lügatte; bâis-i iftihâr olacak fazilet, hüner ve meziyet anlamındadır. Başta sahabeler olmak üzere dinî ve tarihi şahsiyetler, peygamberler, mezhep imamları ve süfilerin övülecek fazilet ve meziyetlerini anlatan bu tür eserlere menâkıbnâme denilmiştir. Bazen aşırı muhabbet ve bağlılığın eseri olarak fazla abartılmışları istisna tutulursa, menâkıblarda mevsûk bilgiler de bulunmaktadır. Bu yüzden tasavvufî şahsiyetlerin hayatları incelenirken bu menâkıblardan uzak durmak mümkün değildir. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin hayatından bahseden müstakil bir menâkıbnâme mevcut olmamakla beraber hayatından bahseden eserlerde çeşitli menkıbelerine rastlanmaktadır. Bu menkıbelerden bazıları şunlardır:

Bir gün yolda yürürken Hıristiyân bir adama nazar ve iltifat ettiklerinde, o adam kuvvetli bir çığlık atarak cezbelendi ve Bağdâdî hazretleriyle beraber zaviyelerine gelerek Müslümân olup, sülûka başlayarak yâkîn ve huzur ehlinden oldu. Bu duruma çevredeki insanlar da şahid oldu. Bu olay Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin tasarrufuna ve velâyeti kübrâ sahibi olduğuna en büyük delillerden birisidir.⁵¹

Cömertliği ile ilgili bir menkıbesi de şöyledir: Bir defada hiçbir karşılık almadan yüz bin kuruş vermişlerdir. Özellikle yetimler, dullar ve fakir kimselerden terbiye edip yetiştirdiği pek çok kişiler vardır.⁵²

Bağdad'da Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'yi inkâr eden, aleyhinde konuşan ve ayak takımından bazı kişileri toplayarak hatm-i hâcegânla alay eden bir kimse vardı. Yine bir

⁴⁹ Bu belde şimdi "Sâlihiyye" adıyla anılmaktadır.

⁵⁰ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 75-77; Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 34.

⁵¹ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 79.

⁵² İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 79.

gün arkadaşlarını toplayarak, hatm-i hâcegânda olduğu gibi halka oluşturarak kendisi alay etmek üzere iken cinnet geçirip delirdi. Bunun üzerine bütün elbiselerini çıkararak kırlara, sahralara çıkıp gitti. Onun çocukları ve yakınları ağlayarak Mevlânâ Hâlid hazretlerine gelerek durumu arz ederek tevessül etmelerini istediler. Mevlânâ Hâlid, o delinin hemen oraya getirilmesini emir buyurdular. Yakalayıp getirdiler. Mevlânâ Hâlid, halifelerinden âlim, arifibillah Mevlânâ Şeyh Mûsâ el-Cebûrî hazretlerinin elinden tutup insanlardan uzak bir yere götürür. Bu halifenin oturmasını emrettikten sonra yaklaşık yirmi adım ötedeki aynı hizada bulunan büyük bir kayaya bir kere nazar eder. Kaya birden önlerine gelir. Sonra yanında bulunan halifesinin kalbini Şiddîk-ı Ekber'e rabt ederek o taşı yerine döndürmesini ister. O halife de o şekilde rabt ederek taşı yerine koyar. Bunun üzerine Mevlânâ Hâlid, "O mecnunun şifa bulacağından hiç şüphe etme." buyurur. Çünkü halifenin kalbine yanlış bir düşünce sirayet etmişti. Bu esnada halife hemen Mevlânâ Hâlid'in ayaklarına kapanır. Mevlânâ Hâlid buyurur ki: "Git, o deliye teveccüh et, onu içine düştüğü durumdan kurtar." Bunun üzerine halife gidip teveccüh eder ve söz konusu kişi şifa bulur ve günahından tevbe eder.⁵³

Bir gün Şeyh 'Abdullâh ed-Dihlevî (k.s.), Mevlânâ Hâlid'e teveccüh ettiği esnada rabbanî âlim ve kâmil veli Şeyh Ebû Sa'îd el-Hindî ile arifibillâh Beşâretullâh (k.s.) hazretleri görüldü. Mevlânâ Hâlid aralarında bulunuyordu. Şeyh hazretleri hepsine aynı anda teveccüh ederek Mevlânâ Hâlid'e buyurdular ki, "Ey Hâlid, ne zuhur etti?" Mevlânâ Hâlid, "Efendimiz, mübarek arkanızda velilerin sultanı Alîyyül Murtazâ (Kerremallâhu Veche) hazretlerini binmiş vaziyette gördüm. Adı geçen iki veli ve başkaları bize feyiz saçıyordu." dedi. İşte büyük şöhretleri, engin feyizleri doğu ve batıda nur saçan bir güneş gibi ortaya çıkmış; insanlara rehberlik eden parlak bir ay gibi en kâmil bir varis olmuştur.⁵⁴

Bağdad'da servet sahibi, kendisine çok bağlı, ihlâslı bir mürîdi olan el-Hac Muhammed Efendî, Mevlânâ Hâlid'in (k.s.) şerefli dergâhlarına ve diğer yerlere kendi eliyle yüz bin kuruş harcayıp borçlanmıştı. Bir gün Mevlânâ Hâlid'in (k.s.) huzurlarına gelip zaviyenin sathında bir hasır üzerinde oturmuşlardı. Mevlânâ Hâlid'e "Aman Efendim! Borcumun çokluğundan dışarı çıkmaya yüzüm kalmadı." dedi. Mevlânâ Hâlid (k.s.) buyurdular ki, "Bir ay sabret." Adam bunun üzerine "Aman efendim, sabra

⁵³ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 81-82.

⁵⁴ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 24-25.

takatim kalmadı” diyerek aynı cümleyi yakınlığı ve hüsnü zannından dolayı iki defa tekrarlayınca Mevlânâ Hâlid (k.s.) “Kaldır şu hasırını, istediğin kadar al” buyurur. Muhammed Efendî de hasırın ucunu kaldırır ve altında bir altın görür. Altını alır, yerinde bir daha görür, onu alır bir daha görür. Yüz bin kuruş tamamlanıncaya kadar bu hal o şekilde devam eder. Muhammed Efendî, derhal Mevlânâ Hâlid (k.s.) hazretlerinin ayaklarına kapanır. Mevlânâ Hâlid’in (k.s.) celâl ve hiddetlenişleri kızaran yanaklarından belli olurdu. Muhammed Efendî, Mevlânâ Hâlid’in celâli, cemâle dönüncüye kadar yanından kalkmadı. Bu olaya yüksek meclislerinde bulunan Şeyh ‘Abdullâh el-Haydarî (k.s.) ve diğer halîfeler de şahid olmuştur.⁵⁵

Mevlânâ Hâlid (k.s.) Hindistan’a gitmeden önce Şâm’a gelmişlerdi. Oradaki fasık kimselerden bir grup toplanarak zamanın kadısının huzuruna çıkıp, “Efendimiz, içimizden birinin katırı üç aydan beri çalınmıştır. Şu ânda Şeyh Hâlid’i o katıra binmiş olarak gördük. Katırın bize iadesini istiyoruz” dediler. İslâm kanunları gereğince Mevlânâ Hâlid hazretleri hâkimin huzuruna çıkarıldı. Adı geçen fesadçılar da yalancı şahidleri ile orada hazır bulundular. Mahkeme şahidlerin şahadetini kabul ederek hayvanın müştekiye verilmesine hüküm verdi. Mevlânâ Hâlid hazretleri de hayvanı kendilerine teslim ederek şöyle dedi: “Hâkimin hükmü ile hayvan senin oldu, fakat ben bu hususta şüpheliyim. Çünkü hayvan benim evimde doğdu. Bunu hiç kimse bilmiyor. Ben Hak Teâlâ’nın kullarına kötü zanda bulunmam. Yüce Allâh senin katırını benim ahırıma getirmeye benim katırımı da ref etmeye şüphesiz kâdirdir. Ey kişiler, Müslümânların şahidliği ile hayvan sizindir. O halde Irak’tan Şam’a kadar ona binmemin ücretini vereyim. Zira hakkınız bende kalmasın.” Böyle dedikten sonra bindiklerinin ücretini verdiler. Mahkemenin dışında geçen bu konuşmayı dinleyen şahidler, Mevlânâ Hâlid’in eline düştüler ve “Aman Efendimiz, muhakkak hayvan sizindir. Bizler bilmeyerek iftira eyledik. Hayvanınızı alınız”, dediler. Mevlânâ Hâlid hazretleri buyurdular ki: “Bu hayvanın sizin olduğu hâkimin hükmü ve müslümânların şahidliği ile ispatlandığından biz bunu artık kabul edemeyiz.” Binme ücretini ve hayvanı kendilerine vererek gözden kayboldu. Kadı çok sonra vaziyetten haberdar olduysa da Mevlânâ Hâlid’i aramasına rağmen bulamadı. İftiracılar da yüzleri kızarmış bir şekilde utanç içinde gittiler.⁵⁶

⁵⁵ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 34.

⁵⁶ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 86.

14- Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Hakkında Yazılan Bazı Methiyeler

1- Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî hakkında Fûâd Paşa'nın babası Keçecizâde Mollâ 'İzzeddîn Efendî'nin (1785-1829) yazdığı methiye:

“Bir takım iman furuşan bir alay dellâl-ı din
Satmada sûk-i riyada kale-i a'mal-i din
Onların destinde kalmış muzdaribken hal-i din

Şeyh Halid'dir gül-i ruhsar-ı millet Halidin
Asıtanı huld-i Cennet Fedhuluha Halid'in

Şâh Abdullah-ı azam yeni kutb-i Dihlevi
Ruh-ı cismî bedegân ü can-ı cihan-ı manevî
Bir çırağı ile verdi âleme bu pertevi
Gülşen-i ferdevse döndü, serbeser dünya evi

Şeyh Halid'dir gül-i ruhsar-ı millet Halidin
Âsıtânı huld-ı Cennet Fedhuluha Halidin

Destgâh-ı kale-i irfanı oldur Nakşibend
Resm eder tari-i ateşe tahm-i sipend
Eyle iman kim kerametle memlû güy-küned
Dûzah-ı inkârına düşme olursun derd-mend

Şeyh Hülid'dir gül-i ruhsar-ı millet Halidin
Âsıtanı huld-i Cennet Fedhuluhâ Halidin

Bestedir dest-i Resûlullah ta-rabıta
Nezdine reh bağlayıp fikr et karar-ı râbıta
Hazret-i îşân akıp şimdi medâr-ı râbıta
Tazelendi goncağ-ı bağ-i diyar-ı râbıta

Şeyh Halid'dir gül-i ruhsar-ı millet Halidin
Âsıtanı huld-i Cennet Fedhuluha Halidin

Hâneğâhı hem bihişt hem dâris-selâm
Çünkü kıldı hıttâ-i Bağdad'dan teşrif-i Şam
Fıraatıyla dûzah oldu kişver-i dârüsselâm.
Her ne derlerse desinler bir sürü ervah-ı hâm

Şeyh Hâlid'dir gül-i ruhsar-ı milletin Hâlidîn
Âsıtanı huldi Cennet Fedhulûha Hâlidîn

Kârı daim ism-i ashâb-ı Resûle iktifa
Kisbi bu bendir ki, fânide terk-i masiva
Şamı teşrif eyledi ol bülbül-i vahdet Nüva
Maksadın âlemde iştişmam ise buy-i vefâ

Şeyh Hâlid'dir gül-i ruhsar-ı milletin Hâlidîn
Âsıtanı huld-ı Cennet Fedhulûha Hâlidîn

Hâlidilerdir fesad-ı ümmeti tathir eden
Seyf-i batın ile ehl-i zahiri tedmir eden
Mülhi dinî can-ı dinî arsa-yı şemsir eden
Daima ehl-i sünneti cennet ile tebşir eden

Şeyh Hâlid'dir gül-i ruhsar-ı milletin Hâlidîn
Âsıtanı huld-ı Cennet Fedhulûha Hâlidîn

İntisabı var ezelden şüphesiz dergâhına
Münkeşif oldu dil-i zarım dil-i âgâhına
Şüphe etme rah-ı haktır zahide git râhına
Buy-i irfanı sezersen düşme istiknahına

Şeyh Hâlid'dir gül-i ruhsar-ı milletin Hâlidîn
Âsıtanı huld-ı Cennet Fedhulûha Hâlidîn

Hak-ı pay-i câna tâ olunca sürme sâ
Dide-i dûz-i hasretim Mevlâ bilir subh-ı mesâ
Andelib-i hamen oldu vafına destan seza
Bak ede yek şemme lütfetsin o gülşenden Hûdâ

Şeyh Hâlid'dir gül-i ruhsâr-ı milletin Hâlidîn
Âsıtanı huld-ı Cennet Fedhulûha Hâlidîn

Olmazsam ben bende-i Molla Celalüddin eğer
Tac-ı fakrı etmemiş olsam o şahın zibd-i ser
Baş koyup dergâhına (İzzet) olurum hak-i der
Bari olsun arzhulime revan eşk-i ter

Şeyh Hâlid'dir gül-i ruhsar-ı milletin Hâlidîn
Âsıtanı huld-ı Cennet Fedhulûha Hâlidîn”⁵⁷

2- Edirne müftüsü Muḥammed Fevzî Efendî'nin (v. 1900) methiyesi:

“Etme inkâr var şeriatta hakikat, râbita
Ol sebepten ettiler ehl-i tarikat rabita

Çünkü bilküliyye kalbin masivadân kat'edip
Mutlak eyler bend-i bab-ı izzet eyler rabita

Sâlik-i rah-ı vüsul hep kıldılar- rabt-ı derun
Bittebekkür etmediler ehl-i zillet rabita

Dâim ol bilbeste bab-ı intisaba davera
Oldu zira bahis-i her izz u devlet rabita

Her kim olmuş muttasıl bil olmaz asla munfasıl
Çünkü oldu dâhiline bab-ı vuslat rabita

---

⁵⁷ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 124-126.

Aldı çün Şahr-ı Nakşibend gönlüm hüdaya bağladı
Fevzi oldu müris-i her nan-u ni'met rabıta

Bugün Hakka kul olanlar, gonca güle yol bulanlar
Nar-ı aşkâ kül olanlar, ölmez asla solmaz onlar

Mey-i aşka can verenler, dest-i yârda hem içenler
Kıyl ü kaldan hep geçenler, ölmez asla solmaz onlar

Şem'i yana karşı yanan, bülbül olup daim öten
Hakka böyle âşık olan, ölmez asla solmaz onlar

Vech-i yâre secde kılıp, onda bunda dilde bulup
Ölmezden evin ol bulup, ölmez asla solmaz onlar

Feyz-i Hakla dolmuş cihan, zikr-i Hakla bulan emân
Şükrü bunu söyle hemen, ölmez asla solmaz onlar”⁵⁸

---

⁵⁸ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 126-127.

B) MEVLÂNÂ HÂLİD-İ BAĞDÂDÎ'NİN ESERLERİ

1- Tasavvufa Dair Eserleri

a) Câlîyetu'l-Ekdâr ve's-Seyfu'l-Beytâr

Bu eser Allâh (c.c.)'ın 99 esmasını ve Bedir gazvesine katılan 373 sahâbenin yalnızca isimlerini ihtiva eder.⁵⁹ Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü 4121 numarada kayıtlı bulunan ve Hakikat Kitabevi tarafından İstanbul'da 1991 yılında neşredilen bu eser, "Muhakkak kî Allâh ve melekleri peygambere hep salât ile tekrîm ederler. Ey Mü'minler! Haydi ona teslimiyetle salât ü selâm getirin."⁶⁰ âyeti ile başlar ve Allâh (c.c.)'ın her bir ismi şerifinin yanına rakamlar konularak vird ve dua maksadıyla ne kadar okunması gerektiği belirtilir. Sahâbe isimleri de hurûf-u hecâya göre sıralanan bu eser 42 sayfadan oluşmaktadır.⁶¹

b) Risâletun fi't-Ṭarîḳ

Bu eser Arapça yazılmış olup, tarikata intisâb eden mürîdlerin uymaları gereken tarikat içi temel prensipleri açıklar.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halîfelerinden Muḥammed 'Âşık'ın emri ile 1841 yılında Şerîf Aḥmed b. 'Alî tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Ayrıca Şeyḫ Muştafâ 'İşmet Efendî tarafından Arapça nüsha esas alınarak Osmanlıca'ya çevrilmiştir.⁶² Yakup Çiçek tarafından da Osmanlıca'dan Türkçe'ye çevrilerek yayınlanmıştır.

---

⁵⁹ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 13.

⁶⁰ Ahzâb, 33/ 56.

⁶¹ Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 81.

⁶² Hamid Algar, a.g.m., s. 285.

c) Risâle-i Râbita

Râbitanın bidat olduğunu ileri sürenlere ve dinen câiz olmadığını iddia eden kimselere karşı, râbitanın bid'at olmadığını ispat etmek için yazılmıştır⁶³. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, bu konuda: “Hayır, râbita bidat değildir. Hakikatte râbita, Nakşibendiyye tarikatının önemli esaslarından biridir. Hattâ kitâb-ı azîz ve sünnet-i Resûl’e yapışmaktan sonra Allâh’a vâsıl olmanın en kestirme yollarından biri râbitadır.” demiştir.⁶⁴

Es'ad Şahib'in “Buğyetü'l-Vâcid fî Mektûbâti Mevlânâ Hâlid” adlı eserinin 72-79. sayfaları arasında bulunan bu risale, halîfelerinden Feyzullâh Efendî'nin isteği ile 1868'de İstanbul'da Türkçe'ye çevrilmiştir. Kazan'da 1890'da Arapça'ya tercüme edilmiştir.⁶⁵

d) Risâletun fi Âdâbi'z-Zikr li'l-Mürîdîn

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, bu eseri, zikir ve diğer bazı adabı açıklamak üzere Arapça olarak kaleme almıştır. Bu eser Es'ad Şahib'in “Buğyetü'l-Vâcid fî Mektûbâti Mevlânâ Hâlid” adlı eserinde, 145 ile 152. sayfaları arasında mevcuttur.⁶⁶

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, bu eserine ism-i zât zikrinin âdâbını açıklayarak başlar. Zikir yapan kişi namazdaki teverruk oturusunun tersine abdestli ve göğsü kibleye gelecek şekilde sağ ayağını sol bacağının altından çıkarıp sağ kalçasının üzerine dayanarak oturup; dil ile beş, on beş veya yirmi beş defa “Estağfirullâh” demesi gerektiğini belirtir. Gözlerini kapatarak, üst dişleri alt dişlerinin üstüne gelecek, dudaklarını bitiştirecek, dilini ağzın tavanına, dimağına yerleştirecek şekilde bütün duygular ile kalbe yönelerek hayâliyle zikrin kalbe geçmesine dikkat etmesi gerektiğini söyler. Zikir esnasında başka şeyleri düşünmeyerek, virdden dolayı hâsıl olacak

⁶³ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 78.

⁶⁴ Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 83.

⁶⁵ Hamid Algar, a.g.m., s. 285.

⁶⁶ Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 86.

varidatın beklenmesini ve vukûf-i kalbiye halinde, kalbin feyiz inişine hazır bir hale getirilmesini belirtir.

Mürîd âdetlerinde olduğu gibi ibâdetlerinde de şerîata riâyet etmeli, herkes kendi güç ve tâkâtına göre dört fikhî mezhebden birine uymalı ve sünnet-i seniyyeye ittiba etmelidir, ifadeleriyle eserini tamamlar.⁶⁷

e) Mektûbât

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin çeşitli vesilelerle mürîd ve halifelerine hitaben yazdığı bir kısmı Farsça, çoğu Arapça mektuplardan oluşan bir eserdir. 106 mektuptan oluşan bu eser, yeğeni Es'ad Şahib tarafından derlenerek “Buğyetü'l-Vâcid fî Mektûbâti Mevlânâ Hâlid” adı ile neşredilmiştir. Bu mektuplar, Hâlidîyye tarikatına ait çeşitli usûl ve adabın yer aldığı, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin tarikat anlayışını ve devlet ricali ile olan ilişkilerini açıklayan önemli kaynaklardır. Söz konusu eser, 1993'te Dilaver Selvi - Kemal Yıldız tarafından, İstanbul'da Mektûbat-ı Mevlânâ Hâlid adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.⁶⁸

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, bu mektuplardan yedi tanesini devlet ricali ve yöneticileri olan mürîdlerine, diğer mektupları ise çeşitli sebeplerle bazı halife ve mürîdlerine yazmıştır.⁶⁹

---

⁶⁷ Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 85-86.

⁶⁸ Hamid Algar, a.g.m., s. 285; Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 86.

⁶⁹ Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 87.

2- Hadise Dair Eserleri

a) Şerhü ‘alâ Hadîş-i Cîbrîl

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, bu eserde Cîbrîl hadisini akaid, fıkıh ve tasavvuf açısından ele alıp çeşitli izahlarla incelemiştir. İman ve İslâm’ın şartlarını ihtiva eden bu eser, Farsça olup; otuz varak ve altmış sayfadan oluşur. Mevlânâ Hâlid, dördüncü varakın ikinci sayfasından itibaren hadisin şerhine başlamıştır.

“İtikâdnâme” adıyla da bilinen bu eseri, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin kardeşi Maḥmûd Şahib’in halîfelerinden Kemahlı Hacı Feyzullâh Efendî Osmanlıca’ya tercüme etmiş ve esere “Ferâidü’l Fevâid” adını vermiştir. Bu eser, 1894 yılında İstanbul’da neşredilmiştir. Hakikat Kitabevi, bu eseri Arapça’ya çevirerek 1991 yılında yayınlamıştır. Ayrıca bu eserin Almanca, İngilizce ve Fransızca baskıları da vardır.⁷⁰

b) Hâşiyetü ‘alâ Cem’ul-Fevâid min Câmi’il-Uşûl ve Mecmei’z-Zevâid

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin, hadis hâfızlarından Muḥammed b. Süleymân el-Mağribî tarafından yazılan Cem’ul-Fevâid min Câmi’il-Uşûl ve Mecmei’z-Zevâid adlı esere yazmış olduğu hâşiye niteliğinde bir eserdir.⁷¹

---

⁷⁰ Hamid Algar, a.g.m., s. 285; Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 87-88.

⁷¹ Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 89.

3- Edebiyata Ait Eserleri

a) Dîvân

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin bu eseri ağırlıklı olarak Farsça, ayrıca Arapça ve Kürtçe şiirlerden oluşmaktadır. Dîvân'daki şiirlerin 1088 beyti Farsça, 135 beyti Arapça, 37 beyti de Kürtçe'dir. Dîvân; 97 adet gazel, 4 kaside, 2 münâcât, 1 terkîb-i bend, 31 müfret, 10 muhammes, 9 müseddes, 12 rubai'den oluşmaktadır. Bu Dîvân'da gazeller 777 beyit, kasideler 240 beyit, münâcâtlar 74 beyit, terkîb-i bend 57 beyit, muhammesler 30 beyit, müseddesler 27 beyit ve rubailer 24 beyitten ibaret olup, toplam 1260 beyittir.

Dîvân; ilk defa 1844 yılında matbu hale getirilmiştir. İstanbul'da 1977 yılında Sadrettin Yüksel tarafından "Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Dîvânı ve Şerhi" adıyla Türkçe'ye tercüme edilerek yayınlanmıştır. Ayrıca 2009'da Abdulcebbar Kavak tarafından "Dîvân-ı Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî" adıyla Dîvân'ın tercüme ve şerhi yapılmıştır.

Dîvân, ihtiva ettiği biyografik malumat açısından önemlidir. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Dîvân'ına genel olarak baktığımızda ifadelerinin derunilikler ve hayal gücünü yansıtan inceliklerle dolu olduğunu söyleyebiliriz. Edebi açıdan da önemli olan bu eser, Hâlid-i Bağdâdî'nin hem ilmî kapasitesi hem de gençliği hakkında verdiği malumat açısından da değer taşımaktadır.

b) Hâşiyetü's Siyâlķûfî

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Arap dili ve grameri hakkında Siyâlķûfî'nin eserine yazdığı hâşiyedir. Bu eser 1861'de İstanbul'da yayınlanmıştır.⁷²

---

⁷² Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 93.

4- Akaid ve Fıkha Dair Eserleri

a) el-‘İkdu’l-Cevherî fi’l-Farq Beyne Kesbeyi’l-Mâturîdî ve’l-Eş‘arî

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, eserde kesb, hüsn ve kubh konularını ele almaktadır. Eş‘arîler ve Mâturîdîler’in kesb ve cüz’i irade konusundaki görüşlerini inceleyen eser, 1883 yılında Bağdad’da yirmi sayfa olarak neşredilmiştir.

Reşahât fi ‘ayni’l-hayât adlı eserin sonunda 529 ile 539. sayfalar arasında “Risâle-i irâde-i cüz‘iyye” adı ile mevcuttur. Ayrıca Es‘ad Şahib’in “Buğyetü’l-Vâcid fi Mektûbâti Mevlânâ Hâlid” adlı eserinin 88 ile 104. sayfaları arasında bulunmaktadır.⁷³

b) Ta‘lîkât ‘alâ Hâşiyetü’s-Siyâlkûtî

Hâlid-i Bağdâdî’nin kelimî ilmîne dair bu eseri 130 sayfa olup 1887’de İstanbul’da neşredilmiştir.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin zikredilen eserleri dışında başka eserleri de mevcuttur. Bu eserler şunlardır:

Şerhü maqâmât-ıl harîrî

Şerhü ‘alâ itbaqu’z-zeheb li‘z-zemaşşerî

‘Akaîd-i adudiyye

Hâşiyetü ala nihayetü’r-remlî

Cem’ul-fevâid⁷⁴

⁷³ Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 89-91.

⁷⁴ Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 91-93.

C) İLMÎ VE TASAVVUFÎ KİŞİLİĞİ

1- İlmî Kişiliği

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, medreseleriyle ünlü Karadağ kasabasında dünyaya gelmiştir. Büluğ çağına gelmeden bu medreselerde sarf ve nahiv ilmini okudu. Nazım ve nesirde üstün bir konuma yükseldi. Daha sonraları tahsil için başka yerlere giderek oralarda pek çok faydalı ilimler öğrendi. Sahip olduğu ilmî derecesi çevresinde takdir edilerek, kabul ediliyordu.⁷⁵

Aklî ve naklî ilimleri, din ve fen bilgilerini yani tefsir, hadîs, fıkıh, ahlâk, tasavvuf, akaid, nahiv, sarf, meâni, beyân, bedî', âdâb, aruz, edebîyat, lügat, usûl, mantık, hikmet (fizik), hey'et (astronomi), hesâb, geometri ve benzeri ilimleri tahsil etmiş, hattâ Fîrûzâbadî'nin dört cildlik Kâmûs lügatını ezberlemiştir. Çağdaşı bütün âlimlerin fevkine çıkmış, "çağının tek âlimi" ünvanını almıştı. Sırrî ilimlerin tahkikinde ise Allâhu Teâlâ'nın âyetlerinden bir âyet olmaklığa canlı bir örnekti.⁷⁶ Şiirinde akıcılık (lirizm) ve ma'nâ yan yana idi. Yerden fıskıran yeni bir pınar kadar coşkun ve berrak idi. Rivayet edilir ki, Cenâb-ı Hâk ona öyle bir kabiliyet ihsân etmişti ki, yanına kim gelirse gelsin, onun dili ile konuşurdu.

Fevkalade edip olup, nesirde olduğu gibi, Arapça, Farsça, Kürtçe ve diğer dillerde, kaside, gazel benzeri manzûm eser yazmakta da çağının en güzel örneklerini vermiş, belâgat ve fesâhatın en güzel meyvelerini meârif ehline arz etmiştir.

İslâm âleminde en derin, zor ve meşhur kitabları, Şerh-i Muhtasar'ı, Muntehâ'yı, Beydâvî Tefsîri'ni, İbn-i Hacer'in Tuḥfet-ül-Muḥtâc'ını, Şerh-i Mevâkıf'ı, Maḳâsîd'ı ve Siyâlkûtî'nin Muḥaḳḳîk'mı hâşiyeleri ile ve daha nice derin eserleri, hiçbir şüphe ve suâle yer bırakmadan okutur ve açıklardı. Tahkîk ve tedkîkinden akıllar hayrette idi. İlimde o kadar meşhûr oldu ki, bütün âlemde "Ledünnî Hârîka" adı ile anıldı.

⁷⁵ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 6-7.

⁷⁶ İbrâhîm Fasîh Ḥaydarîzâde, a.g.e., s. 62.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin ilmî bir atmosferde hayatı tanımaya başlaması, tarikatında ve düşüncelerinde ilmî ön plana çıkararak mürîdlerinin ilim sahibi olmasını istemesi, Hâlidîyye tarikatına “ilmiyye sınıfının tarikatı” payesini kazandırmıştır.⁷⁷

Önceleri eğitim-öğretim hizmetleri, ilmî çalışmaları ve özellikle kelim, akaid ve fıkıh ilmine dair kaleme aldığı eserlerle ortaya çıkan el-Bağdâdî'nin tarikat neşri için gönderdiği halîfeler sayesinde tarikatının yayılması ile şöhreti artmıştır. Çocukluğundan başlayarak Hindistan'a gidinceye kadar ömrünün otuz dört yılını ilmî çalışmalara vermiştir.⁷⁸

2- Tasavvufî Kişiliği

Naşibendiyye, Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Çeştiyye tarikatlarını Şeyh 'Abdullâh ed-Dihlevî hazretlerinden icazet alan Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin⁷⁹ zikri hafiyye benimseyen ve ruhani latifeler üzerinde seyr ü sülûk prensibini esas alan Naşibendiyye tarikatının usûl ve adabı çerçevesinde yoğunlaşan bir tasavvuf ve tarikat anlayışına sahip olduğu görülür.

Dinî hükümlerin tebliğinde; iyiliği emir ve kötülükten sakındırmada kimseden çekinmeyen, kendisine düşmanlık edenlere dahi iyilikle davranan, azimetlere göre hareket eden, sabırlı ve kanaatkâr olan Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, salât, ezkar ve evrad ile insanların gönüllerinin hayatlanmasına gayret ederdi. O zamanın kandili ve güneşiydi. O güneşin pırıltıları günümüze kadar ulaşmaktadır. Takvası, anlayış güzelliği ve zekâsı başka yerlerde de duyulmuştu. Zamanın emirlerinden biri, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin bir medreseye müderris olarak tayin edilip, değerli ikramlarda bulunulmasını istemiştir. Fakat Hâlid-i Bağdâdî, dünya menfaatlerini bir tarafa iterek zâhidliği tercih etmiştir. “Ben bu makama ehil değilim.” diyerek yapılan teklifleri kabul etmek istememiştir.⁸⁰

⁷⁷ Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 36.

⁷⁸ Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 35-36.

⁷⁹ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 129-131.

⁸⁰ Hasan Şükrü, a.g.e., s. 6-12.

Haydarîzâde, Hâlid-i Bağdâdî hakkında şöyle der: “Mevlânâ Hâlid (k.s.) dünya ve dünya ehlerinden daima yüz çevirmeyi çeşitli ibadetler ile Yüce Allâh’a yönelmeyi arzu ettiklerinden ne hâkimlere, ne valiye ve ne de diğer idarecilere gidip gelmek, onlarla düşüp kalkmak istemezlerdi. Herkese karşı müstağni olarak davranırdı. Mevlânâ Hâlid’in (k.s.) kelamı avam ve havas üzerinde pek tesirli idi. İleri gelen âlimler tarafından gıpta edilecek bir hayat yaşardı. Herkes tarafından sevilen pek sabırlı ve kanaatkâr bir muhterem zattı. Üzerlerinde daima cezbe, hal, ağlama ve tefekkür eseri görülürdü. Manen devamlı olarak kemâle eren Mevlânâ Hâlid’in meydana gelen cezbesi ruhanî cezbe idi.”⁸¹

Hâlid-i Bağdâdî, Hâliyye tarikatının geleneksel inanç ve uygulamaları yanında şeriata bağlılığa ve cehrî zikirden kaçınmaya özel bir önem vermiştir. Bununla beraber Hâlid-i Bağdâdî’nin görüşlerinde, râbita yorumu gibi tasavvufî meselelerde Nakşibendîler arasında bile ihtilaf konusu olan yeni unsurlar da vardır. Örneğin, râbitayı; şeyh’in sûretinin mürîdin gözlerinde (zihninde) tasavvur edilmesi, olarak tanımlamış ve râbitanın irtihâlden sonra bile sadece kendisine yapılabileceğini söylemiştir.⁸² Bu sayede Hâliyye tarikatının kendinden sonra devamını sağlamayı ve tarikatın çeşitli kollara bölünmesini önlemeyi amaçlamış olmalıdır.⁸³

---

⁸¹ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 64.

⁸² Hamid Algar, a.g.m., s. 284.

⁸³ Hamid Algar, DİA, “Hâliyye” md., Cilt 15, İstanbul, 1997, s. 295.

D) TARİKAT SİLSİLESİ

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, Hindistan seferinde birçok âlim ve fazıl kimselerle tanışmıştır. ‘Abdullâh ed-Dihlevî hazretlerine bir sene hizmet ettikten sonra Nakşî, Kâdirî, Sühreverdî, Kübrevî ve Çeştî tarikatlarını ‘Abdullâh ed-Dihlevî hazretlerinden icazet alarak ve şeyhi tarafından verilen bazı talimatlarla memleketine dönmüştür.⁸⁴

1- Nakşibendiyye Silsilesi

Nakşibendiyye silsilesi üç koldan Hz. Peygamber’de son bulduğu ifade edilir.⁸⁵ Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Nakşibendiyye tarikatının Müceddîyye kolunu ‘Abdullâh ed-Dihlevî hazretlerinden almıştır.⁸⁶ Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî hazretlerinden Resûl-i Ekrem Hz. Muhammed Muştafâ’ya (s.a.v.) dayanan Nakşibendiyye silsilesi şu zevattan oluşmaktadır:

Şeyh Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî

Şeyh ‘Abdullâh ed-Dihlevî

Şeyh Cân-ı Cânân

Seyyid Nûr Muhammed

Şeyh Seyfeddîn

Muhammed Ma’sûm

İmâm-ı Rabbânî Şeyh Ahmed Fârûkî

Şeyh Muhammed Bâkî

Muhammed Hâceke el-Emkenekî

---

⁸⁴ Sadreddin Yüksel, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Dîvânı ve Şerhi, Sabah Kültür Yayınları, İstanbul, 1977, s. 8-9.

⁸⁵ Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatler, Marifet Yayınları, İstanbul 1990, s. 434.

⁸⁶ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 129.

Mevlânâ Dervîş Muḥammed
Mevlânâ Muḥammed Zâhid
Şeyḥ ‘Ubeydullâh Eḥrârî
Mevlânâ Yâkûb Çerhî
Şeyḥ ‘Alâaddîn Atṭâr
Şâh-ı Nakşibend Şeyḥ Seyyid Muḥammed Üveysî el-Buḥârî
Emîr Seyyid Kûlâlî
Muḥammed Bâbâ Semmâsî
‘Alî Râmîtenî
Şeyḥü’l Meşâyiḥ Maḥmûd İncîr-i-Fagnevî
Şeyḥ ‘Ârif-i Rîvegerî
Şeyḥ ‘Abdulhâlık-ı Gücdüvânî
Şeyḥ Yûsuf el-Hemedânî
Şeyḥ Ebu ‘Alî el-Fâremedî
Ġavsü’l Vâşılın Ebû’l-Ḥasen el-Ḥarekânî
Ebû Yezîd el-Biştâmî
Ca‘fer-i Şâdık
Selmân-ı Fârîsî
Ebû Bekr-i Şiddîk
Resûl-i Ekrem Hz. Muḥammed Muştafâ (s.a.v.)⁸⁷

---

⁸⁷ Ḥasan Şükrü, a.g.e., s. 12-13; İbrâhîm Fasîh Ḥaydarîzâde, a.g.e., s. 129-130.

2- Kadîriyye Silsilesi

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî hazretleri Kadîriyye tarikatını da Şeyh ‘Abdullâh ed-Dihlevî hazretlerinden almıştır. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî hazretlerinden Resûl-i Ekrem Hz. Muḥammed Muşafâ’ya (s.a.v.) dayanan Kadîriyye silsilesi şu zevattan oluşmaktadır:

Şeyh Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî

Şeyh ‘Abdullâh ed-Dihlevî

Şeyh Cân-ı Cânân

Muḥammed ‘Âbid

‘Abdullâh el-Eḥad

Muḥammed Sa‘îd Hâzin

İmâm-ı Rabbânî Şeyh Aḥmed Fârûkî

Şâh İskender Kûteylî

Şâh Kemâl Kûteylî

Gavs Şâh Fuzaylî

Seyyid Kedâyî

Seyyid Şemsüddîn

Seyyid ‘Aḳîl

Seyyid Bahâuddîn

Seyyid ‘Abdulvehhâb

Seyyid Şerefüddîn

Seyyid Abdürrezzâk

Şeyh Seyyid ‘Abdulḳâdir-i Geylânî

Ebû Sa‘îd Maḥzûmî

‘Alî el-Hakkârî

Ebû’l-Ferec Ṭarsûsî

‘Abdurrahman et-Temîmî

Ebû Bekir eş-Şiblî

Cüneyd-i Bağdâdî

Serî-i Saḳaṭî

Ma‘rûf-i el-Kerhî el-Bağdâdî

Îmâm ‘Alî Rızâ

Mûsâ Kâzım

Ca‘fer-i Şâdık

Îmâm Muḥammed Bâkır

Îmâm Zeynel‘Âbidîn

Hz. Hüseyn- Hz. Ḥasan

Hz. ‘Alî

Resûl-i Ekrem Hz. Muḥammed Muştafâ (s.a.v.)⁸⁸

---

⁸⁸ İbrâhîm Fasîh Ḥaydarîzâde, a.g.e., s. 130-131.

3- Sühreverdiyye, Kübreviyye, Çeştiyye Silsilesi

Bağdâdî, Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Çeştiyye tarikatlarının silsilesini de aynı şekilde kutubların gavsı Şeyh ‘Abdullâh ed-Dihlevî hazretlerinden almıştır. Ancak hakkında tam bir bilgiye vâkıf olunmadığından silsileler zikredilmemiştir.⁸⁹

4- Tahsil Silsilesi

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin zâhirî ilimlerdeki silsilesi dört şubeye ayrılmaktadır:

Birinci Şube: Haydarîyye sâdatının silsilesidir.

İkinci Şube: Muḥâkemât adlı eserin sahibi, allame, veli, arifibillâh olan Seyyid Aḥmed b. Haydar Haydarî'den, o da baba ve dedeleri olan Hz. ‘Alî'ye (R.A.) ulaşan silsile ile almışlardır. Bu ikinci şube silsilesinde, Haydarîyye sâdatından hiç kimse bulunmaz.

Üçüncü Şube: Muḥâkemât adlı eserin sahibi, allame, veli, arifibillâh olan Seyyid Aḥmed b. Haydar Haydarî'den, o da Ma'rûf-i el-Kerhî'ye kadar bir koldan oluşan zevattan, Ma'rûf-i el-Kerhî ile Resûlullâh Efendimiz'e kadar iki koldan oluşan zevattan ilim tahsil etmiştir.

Dördüncü Şube: Seyyid Aḥmed b. Haydar Haydarî'den ve baba ve dedeleri Haydarîyye sâdatına muttasıl silsile ile babalarından aldıkları gibi Devvânî senedinde yer alan silsileden de almışlardır.⁹⁰

---

⁸⁹ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 131.

⁹⁰ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 132-135.

E) HÂLİDÎ TEKKESİ VE HÂLİDİYYE TARİKATI

1- Hâlidî Tekke'sinin Kuruluşu

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, hocası 'Abdullâh ed-Dihlevî'den aldığı hilafet-i tamme ile Bağdad'a gelmiştir. Bağdâdî'nin, 'Abdulkâdir Geylânî hazretlerinin zaviyesine yerleşmesiyle ve tarikat neşrine başlamasıyla ilk Hâlidî tekkesi kurulmuştur. Bu ilk tekkenin zamanla harap olup yeniden tamir edilmesiyle, Bağdâdî'den tekrar bu medreseye geçmesi istendi. Mevlânâ Hâlid bu isteği kabul edip, medreseye yerleşti. Bu medrese Hâlid-i Bağdâdî ve günümüze kadar gelen halifelerinin irşad zaviyesi için kullanılmıştır.⁹¹

2- Anadolu'daki Hâlidî Tekkeleri

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî tasavvufî anlayışının tezahürü olarak her bölgeye bir halife göndermiştir. Anadolu'da din ilimlerinin yayılıp kuvvetlenmesinde önemli bir etkisi bulunan Bağdâdî, bölgelere gönderdiği halifeleri vasıtasıyla toplumsal sorun ve ihtiyaçlara çözümde fonksiyonel bir nokta olmuştur.⁹² Anadolu'da görev verdiği halifeleri, talebeler yetiştirerek, Hâlidî tarikatının geniş halk kitlelerine ulaşmasına ve günümüze kadar gelmesine vesile olmuştur.⁹³ Her beldeye bir halife düstûru ile hareket eden Mevlânâ Hâlid, İstanbul'a ayrı bir ehemmiyet vermiştir. İstanbul'da görevlendirildiği ilk halifesi Muhammed Şâlih'dir.⁹⁴

Hâlidîyye tarikatına ait olan tekkelerin geniş boyutlu olmayan organizasyonundan dolayı Hâlidîyye tarikatı, tekkelerin yanı sıra diğer Nakşî merkezlerinde de faaliyetlerini sürdürmüştür.

⁹¹ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 72-73; Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 101-102.

⁹² Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 104-105.

⁹³ Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 105.

⁹⁴ Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 130.

Ḥâlidî tekkelerini şöyle sıralayabiliriz:

- a) ‘İşmet Efendî Tekkesi (İstanbul-Fatih)
- b) Hüsrev Paşa Tekkesi (İstanbul-Eyüp)
- c) Feyzullâh Efendî Tekkesi (İstanbul-Fatih)
- d) Şafvetî Paşa Tekkesi (İstanbul-Hocapaşa)
- e) Gümüştânevî Tekkesi (İstanbul-Hocapaşa)
- f) Alaca Minâre Tekkesi (İstanbul-Üsküdar)
- g) Murâd Mollâ Tekkesi (İstanbul- Fatih)
- h) Kelâmî Dergâhı (İstanbul-Şehremini)
- i) Tâhir Ağa Tekkesi (İstanbul- Fatih)
- j) Kâşgarî Tekkesi (İstanbul-Eyüp)

Anadolu’da bilim, sanat, kültür, basın ve dinî hayat üzerinde etkili olan Ḥâlidîyye tarikatından etkilenen ve feyiz alan birçok önemli isimler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Tarihçi İbnü’l-Emin Mahmut Kemal İnal ve kardeşi Tevfik Efendi, Büyük Doğu Dergisi’ni çıkaran Necip Fazıl Kısakürek, Hareket Dergisi’ni çıkaran Nurettin Topçu.⁹⁵

Anadolu ve Balkanlar’da Ḥâlidîyye tarikatı, Mevlânâ Ḥâlid-i Bağdâdî’nin silsileleri Aḥmed el-Ervâdî, Seyyid Tâhâ Hakkârî, Şeyḥ ‘Abdullâh Erzincânî, ‘Alî es-Sebtî ve Muḥammed Kıudsî gibi halîfelerine ulaşan şeyhler vasıtasıyla etkili olmuştur.⁹⁶

---

⁹⁵ Abdurrahman Memiş, a.g.e., s. 136-144.

⁹⁶ Süleyman Uludağ, DİA, “Anadolu’da Ḥâlidîlik” md., Cilt 15, İstanbul, 1997, s. 297.

3- Hâliidiyye Tarikatı

Tasavvufîla ilgili hususlar incelendiğinde görülür ki; Nakşibendiyye tarikatı Yüce Allâh'a ulaştıran tarikatların en fazla ulaştıranıdır. Özellikle bu Müceddîdiyye tarikatının Hâliidiyye kolu Peygamber Efendimiz (s.a.v) sünnetine uymaya ve men ettiklerinden içtinap etmeye dayanır.⁹⁷ Bu yüksek tarikatın esasları ve temelleri şunlardır:

- Farz, sünnet ve mendupları edâ etmek.
- Kûr'ân-ı Kerîm okumak.
- Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) salât ü selâm getirmek.
- Zikretmeye ve tefekkür etmeye devam etmek.
- Beş vakit namaz için yeniden abdest almak.
- Cum'a ve bayram günlerinde gusûl abdesti almak.
- Kuşluk, işrak, teravîh ve tesbîh namazlarını kılmak.
- Gecenin son üçte birinde teheccüt namazı kılmak.
- Ramazanın son on gününde mescidlerde itikâfa girmek.
- Evvâbin namazını kılmak ve farz namazlarla beraber bulunan sünnet namazları (revâtib sünnetleri) kılmak.
- Cemaatle namaz kılmaya ve cuma namazına devam etmek.
- Akşam namazı ile yatsı namazı arasındaki vakti nâfile ibadetlerle ve zikirle ihya etmek.
- Sabah namazından sonra güneşin doğması ve bir saate yakın bir zaman geçinceye kadar olan vakti, telkin olunan zikirle ihya etmek.
- İkinci ile akşam namazı arasını muhafaza etmek.
- Yatsı namazından sonra şer'î bir gerekçe olmadıkça konuşmamak.
- Uyumadan önce abdestli olarak Tebâreke (Mülk) ve Nûn (Kalem) sûrelerini okumak.
- Her zaman abdestli olmaya dikkat etmek.

---

⁹⁷ İbrâhîm Fasîh Hâidarîzâde, a.g.e., s. 30.

- Yaptıklarını muhasebe ederek işlediği kötü bir şey için hemen tövbe ve istiğfar etmek, iyi bir şey için Cenâb-ı Hâk'ka şükretmek. Bu muhasebeye Nakşibendiyye sadâtınca “Vukûf-i zamânî” ismi verilir.
- Teheccüd namazında her rekâtta Fâtiha'dan sonra Yâsîn süresi okunur. Teheccüd namazı, en fazla on iki rekât, en az da dört rekattır.
- Dinî hükümlerden vacib olanları öğrenmek.
- Alış-verişle uğraşan kimseler için muamelatla ilgili konuları öğrenmek.
- İhvandan ilim sahibi olanların tefsir, hadis, akaid, fıkıh, tasavvuf gibi ilimlerle meşgul olmaları Şeyh Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (k.s.) ve büyük halifeleri tarafından emredilmiştir.⁹⁸

Ayrıca dikkat edilmesi lazım gelen bazı hususlar da şunlardır: Faydasız dünya ile ilgili söz ve hareketleri terk etmek. Lüzumsuz çarşı pazarda dolaşıp zaman öldürmemek. Hiç bir kimse hakkında su-i zanda bulunmamak. Bütün mü'minlere muhabbet beslemek. Bir kimseden şeriatın zahirine muhalif bir şey meydana geldiğinde iyiye hamledilmesi mümkünse o şekilde tevil etmek. Sevme ve buğz etmeyi nefis için değil sırf Allâh rızası için yapmak. İnsanların arasına fazla karışmaktan uzak durmak. Dinin yasak ettiği bütün haram ve mekruhlardan şiddetle kaçınmak. Bütün hal ve harekette yeme, içme, uyuma, evlenme gibi konularda tamamen sünnete uymak. Hilm ve affetme gömleğine yani sıfatına bürünmek. Güzel ahlâklı olmak. Samimi, dürüst ve doğru olmak. Müslümânlar arasında selâmı yaymak. Gücü yetenlerin başkalarına yemek yedirmesi gibi ikramlarla başkalarını kendilerine tercih etmek. Sonuç olarak bütün işlerinde Kur'ân-ı Kerîm ve sünnete uyarak amel etmek ve ümmetin icmâ ettiği esaslara muhalefet etmekten kaçınmak. Bunlar Nakşibendiyye tarikatının esaslarıdır.⁹⁹

Haydarîzâde bu konuda şöyle demiştir: “Şeyhimiz ve onun büyük halifelerinin bu sayılan esaslara uyarak yaşadıklarını bizzat müşahade eyledim.”¹⁰⁰

⁹⁸ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 30-31.

⁹⁹ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 30-31.

¹⁰⁰ İbrâhîm Fasîh Haydarîzâde, a.g.e., s. 31.

İKİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNÂ HÂLİD-İ BAĞDÂDÎ'NİN DÎVÂNI'NİN ÖZELLİKLERİ

1-Yazma Nüshalarının Tavsifleri

Elimizdeki tenkitli metni hazırlarken karşılaştığımız üç nüshayı harflerle belirttik ve bunları yaparken eserin bulunduğu kütüphanedeki bölümün adının baş harfini esas aldık. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü 3758 numarada kayıtlı bulunan nüsha için M, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Reşid Efendi Bölümü 441 numarada kayıtlı bulunan nüsha için R, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hasan Hayri Abdullah Efendi Bölümü 56 numarada kayıtlı bulunan nüsha için H harflerini kullandık.

Dîvân'ın tenkitli metnini yazarken faydalandığımız üç el yazması nüshanın tavsifleri şu şekildedir:

a) M Nüshası

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü 3758 numarada kayıtlı bulunan bu nüsha meşin bir cilt içinde yer almaktadır. Şirazeli, şemseli, 190 x 120 – 135 x 65 mm. ebatında, rika yazı nev'i, 18 satır, el yazısı kâğıt özelliğindeki bu nüsha 42 yapaktır. İstinsah tarihi hicri 1256'dır.

b) R Nüshası

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Reşid Efendi Bölümü 441 numarada kayıtlı bulunan bu nüsha meşin bir cilt içinde yer almaktadır. Şirazeli, şemseli, 197 x 117 – 145 x 75 mm. ebatında, talik yazı nev'i, 15 satır, el yazısı kâğıt özelliğindeki bu nüsha 42 yaprak olup 44^a – 91^a sayfaları arasındadır.

c) H Nüshası

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hasan Hayri Abdullah Efendi Bölümü 56 numarada kayıtlı bulunan bu nüsha meşin bir cilt içinde yer almaktadır. Şirazeli, şemseli, 185 x 115 – 130 x 60 mm. ebatında, talik yazı nev'i, 19 satır, el yazısı kâğıt özelliğindeki bu nüsha 43 yaprak olup 119^a – 161^b sayfaları arasındadır.

2- Yazma Nüshaların İmlâ Özellikleri

İncelediğimiz tüm yazma nüshaların genel özellikleri şu şekildedir:

- 1- Harf-i izafe olan به bazen bitişik olarak yazılmış; بجان، بقلب
- 2- Kaf- 1 farisî (گ), ک şeklinde yazılmış; کرا، کدا
- 3- Fiil çekimlerinde می edatı bazen fiile bitişik yazılmış; میباشد، میگفتن
- 4- Nişane harfi olan را bazen isimlere bitişik olarak yazılmıştır; دشمنانرا، مسلمانانرا
- 5- Ya-yı vahdet (ی) hemze (ء) ile gösterilmiş; شده، جذبه

3- Neşre Hazırlanan Metnin İmlâ Özellikleri

- 1- Harf-i izafe olan به ayrı yazıldı; به جان، به قلب
- 2- Gerekli yerlerde ک harfi, kaf-1 farisî ile değiştirildi; گرا، گدا
- 3- Fiil çekimlerinde می edatı fiilden ayrı yazıldı; می باشد، می گفتن
- 4- Nişane harfi olan ve isimlere bitişik yazılan را isimlerden ayrı yazıldı; دشمنان را، مسلمانان را،
- 5- Hemze (ء) ile gösterilmiş ya-yı vahdet (ای) ile gösterildi; شده ای، جذبه ای

4- İşlenen Konular

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî kasidelerinde bilhassa şeyhi ‘Abdullâh ed-Dihlevî’nin şahsiyeti ve faziletini dile getirir. Ayrıca İmâm ‘Alî Rızâ, Mûsâ Kâzım, İmâm Zeynel’Âbidîn, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e övgülerde bulunur. Mevlânâ Hâlid, münâcâtda Nakşibendiyye tarikatının silsilelerinde adı geçen büyük zatları zikretmekte ve onları övmektedir. Bağdâdî, terkîb-i bendde Ravza-i Muṭahhara’ya hasretini, Medîne şehrinin güzelliklerini, Resûlullâh Efendimiz’in (s.a.v.) faziletlerini, hacca geliş sebebi ve dört halîfenin üstünlüklerini edebî bir üslupla ifade eder. Bağdâdî, gazellerinde ise Allâh ve Peygamber sevgisi ve şeyhine olan muhabbeti gibi çeşitli konuları ele almaktadır. Bu eser, edebî açıdan taşıdığı önemin yanında Bağdâdî’nin hem ilmî ve tasavvufî görüşleri hem de gençliği hakkında verdiği bilgiler bakımından önemlidir.

Dîvân’da işlenen konuları daha iyi anlamak adına, Dîvân’dan bazı beyitler aşağıda verilmiştir:

بزرگان که صد دفتر معارف گفته اند از بر به نزدیکش همه هستند اطفال دبستانی

“İlimle ilgili ezberden yüz marifet kitabı okumuş büyük âlimler onun yanında ilkokul çocukları gibidirler.”¹⁰¹

ز جام فیض خود کن خالد در مانده را سیراب که او لب تشنه تیه است و تو دریای احسانی

“Sen kendi feyzinle âciz ve bîçâre Hâlid’e doya doya içir. Zira o çölde susamış bir kişidir. Sen ise ihsan denizisin.”¹⁰²

کَم مِّنْ جُهُولٍ بِأَلْهَوَى مَكْبُولٍ نَجَّاهُ مِنْ لَحْظِهِ كَحَلِّ عَقَالٍ

“Arzularının esiri olmuş nice cahiller vardı ki o, bir anda ip çözer gibi onları kurtarmıştır.”¹⁰³

¹⁰¹ Metin, Kasideler, 1/39.

¹⁰² Metin, Kasideler, 1/59.

¹⁰³ Metin, Kasideler, 4/30.

يَا رَبِّ لَا أُحْصِي ثَنَاءَكَ إِنَّهُ سُفُهُ عَلَيَّ مَن شَمَّ رِيحَ زَوَالٍ

“Ey Rabbim! Senin hamd u senalarımı sayamam. Ölüm kokusunu alan bir kişi için ahmaklıktır.”¹⁰⁴

حسن كز محض لطف و خير خواهی فرود آمد ز تخت پادشاهی

“Hasan hürmetine ki o merhametinden ve iyilik istediğinden dolayı padişahlık tahtından bile vazgeçti.”¹⁰⁵

حسین آن سرور جمع سعیدان سپهسالار افواج شهیدان

“Hüseyn ki o bahtiyarlar topluluğunun başkanı ve şehitler topluluğunun komutanıdır.”¹⁰⁶

به قطب حق علاء الدین عطار که از عالم گشادی قفل اسرار

“Âlemdeki sırların kilidini açan ‘Alâaddîn Atfâr’ın hürmetine”¹⁰⁷

السلام ای آنکه برتر پایه هر برتری صد هزاران ساله راه از ساحت قربت فرود

“Selâm olsun sana ey o (peygamber) ki yüksek mertebelerin en yükseği bile, senin (Allâh’a) yakınlık sahandan yüzbinlerce yıl aşağıdadır.”¹⁰⁸

یشرب آن خاکست جبریل امین با صد نیاز آمدی بهر طوافش بر زمین از آسمان

“Medîne öyle bir topraktır ki Âdem’in yaratılışından önce sabah akşam ruhaniler topluluğu onu ziyarete gelirdi.

¹⁰⁴ Metin, Kasideler, 4/50.

¹⁰⁵ Metin, Münâcâtlar, 1/6.

¹⁰⁶ Metin, Münâcâtlar, 1/8.

¹⁰⁷ Metin, Münâcâtlar, 1/31.

¹⁰⁸ Metin, Terkîb-i Bend, 4/3.

روزه دارانی به جهد از صبح تا هنگام شام یافتہ نانی و در راه خدا بخشوده اند

“Sabahtan akşama kadar yokluk içinde oruç tutarlar ki buldukları bir ekmeği de Allâh yolunda vermişlerdir.”¹⁰⁹

خدا یا جز تو ما را کیست حافظ گدا تا پادشہ را کیست حافظ

“Ey Rabbim! Senden başka bizi koruyan kim var? Dilenciden padişaha kadar herkesi koruyan kimdir?”

نہدت حجر خالد گر ستانی دو عالم را به یک موی محمد

“Hâlid eğer sen Hz. Muhammed’in bir tek saçını bile iki dünya ile değiştirirsen, senin üzerine hicr koyarlar.”¹¹⁰

برشی و جی دنیای فانی بی بنیاد ابلہ کسیون دل پیش کر و شاد¹¹¹

“Ey fâni ve temelsiz dünyaya yüzünü çeviren kimse! Ahmak o kimsedir ki gönlünü hoşlanarak bu dünyaya bağlasın.”¹¹²

---

¹⁰⁹ Metin, Terkib-i Bend, 7/7.

¹¹⁰ Metin, Gazeller, 28/8.

¹¹¹ Bu beyit Kürtçedir.

¹¹² Metin, Gazeller, 91/9.

5- Kullandığı Nazım Şekilleri ve Vezinler

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Dîvân'da kullandığı nazım şekilleri çeşitlilik göstermektedir. Nazım şekillerine bakıldığında, en çok gazel nazım şeklini kullandığı görülür. Dîvân'da 97 adet gazel, 777 beyit sayısı ve % 61,7 oranıyla kullanım oranında ilk sıradadır. 240 beyitten oluşan 4 kaside, dîvânın % 19'luk bölümünü, 74 beyitten oluşan 2 adet münâcât ise dîvânın % 5,9'luk bölümünü oluşturmaktadır. Geri kalan % 13,4'lük bölümü de diğer nazım şekilleri olan terkîb-i bend, müfret, muhammes, müseddes ve rubailer oluşturmaktadır.

Dîvândaki nazım şekilleri ve kullanım oranları aşağıdaki gibidir:

Nazım Şekli	Adet	Beyit sayısı	Kullanım Oranı (%)
Gazel	97	777	61,7
Kaside	4	240	19
Münâcât	2	74	5,9
Terkîb-i Bend	1	57	4,5
Müfret	31	31	2,5
Muhammes	10	30	2,4
Müseddes	9	27	2,1
Rubai	12	24	1,9
Toplam	166	1260	100

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin eserinde geçen vezinlere bakıldığında ise, aruz veznindeki birçok bahri kullandığı görülmektedir. Bahirlerden en çok hezec bahrini kullanmıştır. Bu bahrin de daha çok **mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün** ve **mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün** kalıbını esas almıştır. 462 beyitte kullanılan hezec bahrinin tüm dîvânda kullanım oranı % 36,7'dur. 403 beyitte kullanılan remel bahri % 31,9 kullanım oranıyla ikinci sırada gelmektedir. Muzarî, kâmil, recez, hafif, serî, bâsit, mütekârib, müctes ve vâfir gibi diğer bahirlerin kullanım oranı ise % 31,4'dir.

Dîvânda kullanılan vezinler ve kullanım oranları ise aşağıdaki gibidir:

Kullandığı Vezinler	Beyit Sayısı	Kullanım Oranı (%)
Bahir: Hezec	462	36,7
mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	214	17
mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün	131	10,3
mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün	50	4
mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün	45	3,6
mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	13	1
mef'ülü mefâ'ilün mef'ülü mefâ'ilün	7	0,6
mef'ülü mefâ'ilün mefâ'ilü fe'ülün	2	0,2
Bahir: Remel	403	31,9
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	201	15,9
fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	85	6,7
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	71	5,6
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün	16	1,3

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün	15	1,2
fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	15	1,2
Bahir: Muzarî	149	11,8
mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün	142	11,2
mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilün	5	0,4
mef'ûlü fâ'ilâtü fe'ülün	2	0,2
Bahir: Kâmil	79	6,3
mütefâ'ilün mütefâ'ilün fe'ilün	72	5,7
mütefâ'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün	7	0,6
Bahir: Recez	65	5,1
müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün	34	2,6
müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün	25	2
müstef'ilün müstef'ilün	4	0,3
müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün mef'ûlün	2	0,2
Bahir: Hafif	32	2,5
fâ'ilâtün müstef'ilün fâ'ilâtün	19	1,5
fâ'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	9	0,7
fâ'ilâtün müstef'ilün fâ'ilâtün müstef'ilün	4	0,3
Bahir: Serî	26	2,1
müstef'ilün müstef'ilün fâ'ilün	19	1,5
müstef'ilün müstef'ilün fâ'ilâtün	6	0,5
müstef'ilün müstef'ilün fe'ilün	1	0,1

Bahir: Bâsit	19	1,5
müstef'îlün fe'îlün müstef'îlün fe'îlün	12	1
müstef'îlün fâ'îlün müstef'îlün fâ'îlün	7	0,5
Bahir: Mütekârib	17	1,4
fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün	15	1,2
fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fâ'îlün	1	0,1
fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl	1	0,1
Bahir: Müctes	6	0,5
mefâ'îlün fe'ilâtün mefâ'îlün fe'îlün	6	0,5
Bahir: Vâfir	2	0,2
müfâ'âletün müfâ'âletün fe'ûlün	2	0,2

SONUÇ

XIX. yüzyıl mutasavvıflarından Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, gerek ilmî ve gerekse tasavvufî kişiliği ile günümüze ulaşan büyük bir etki gücüne sahip nadir şahsiyetlerdendir. Toplumun her kesimini kucaklayan tarikat anlayışında ilmi ön plana çıkararak ilim ve tasavvufu mezcetmeye gayret göstermiş, tarikat erbâbı ile ulemâ arasındaki münakaşaları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bundan dolayı Hâlidîyye tarikatı, Osmanlı padişahları döneminde devlet eli ile desteklenen bir tarikat konumuna gelmiştir. Zamanımıza kadar uzanan şöhret ve nüfuzuyla Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî dikkatimizi çekmiş ve bizi bu konuda çalışmaya sevk etmiştir.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, çeşitli ilimlerde eserler yazmıştır. Bu eserlerinden biri olan ve ince rûhunun terennümlerini bildiren Dîvân'ı, bir şâheserdir. Dîvân'ını okuyanlar, zekâsının kuvvetini, görüşünün keskinliğini, aklının üstünlüğünü, kalbinin temizliğini, sanatkârâne üslûbunu, evliyâlıktaki derecesini ve muhabbetinin çokluğunu görür.

O dönemde edebi dil Farsça olduğu için birçok dîvân Farsça olarak yazılmıştır. Fakat Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî kendi bölgesinin özelliklerini düşünerek Arapça, Farsça ve Kürtçe olarak dîvânını kaleme almıştır. Dîvân, 1260 beyit olup sırasıyla gazel, kaside, münâcât, terkîb-i bend, müfret, muhammes, müseddes ve rubailerden oluşmuş kıymetli bir eserdir.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin durumu, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin hayatı ve Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Dîvân'ının tenkitli metni çalışması bu alan hakkında yapılacak yeni araştırmalara malzeme teşkil edeceği kanaatindeyiz.

BİBLİYOGRAFYA

Âbâzâ, Nizâr, eş-Şeyh Hâlid en-Nakşibendi, Dımaşk, 1994.

Algar, Hamid, DİA, “Hâlid el-Bağdâdî” md., Cilt 15, İstanbul, 1997, s. 283-285.

Algar, Hamid, DİA, “Hâlidîyye” md., Cilt 15, İstanbul, 1997, s. 295-296.

el-Bağdâdî, Mevlânâ Hâlid, Risâle-i Râbita, Dımaşk, h. 1334.

el-Bağdâdî, Mevlânâ Hâlid, Risâletu'n fi Âdâbi'z-Zıkr li'l-Mürîdîn, Dımaşk, h. 1334.

Bruinessen, M. van, Agha, Skaikh and state, Utrecht, 1978.

Butrus, Abu-Manneh, The Naqshbandiyya-Mujaddidiyya-Khâlidîyya: in the Ottoman Lands in the Early 19. Century, 1982.

Eraydın, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatler, Marifet Yayınları, İstanbul, 1990.

el-Hâfız, Muhammed Muṭî'; Nizâr Âbâzâ, 'Ulemâu Dımaşk ve Â'yânuhâ, Dımaşk, h. 1412.

Hakim, Halkawt, Mawlânâ Khâlid et les Pouvoirs, İstanbul, 1990.

el-Hânî, 'Abdulmecîd, el-Hadâiku'l-Verdîyye, Kâhire, h. 1306.

Haydarîzâde, İbrâhîm Fasîh, Mecd-i Tâlid, (Haz.: Yakup Çiçek) Umran Yayınları, İstanbul, 1987.

Hourani, A., Skaikh Khâlid and the Naqshbandi Order, İslamîc Philosophy and the Classical Tradition, Oxford, 1972.

İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi Yayınları, Cilt 18, İstanbul, 1984, s. 77-125.

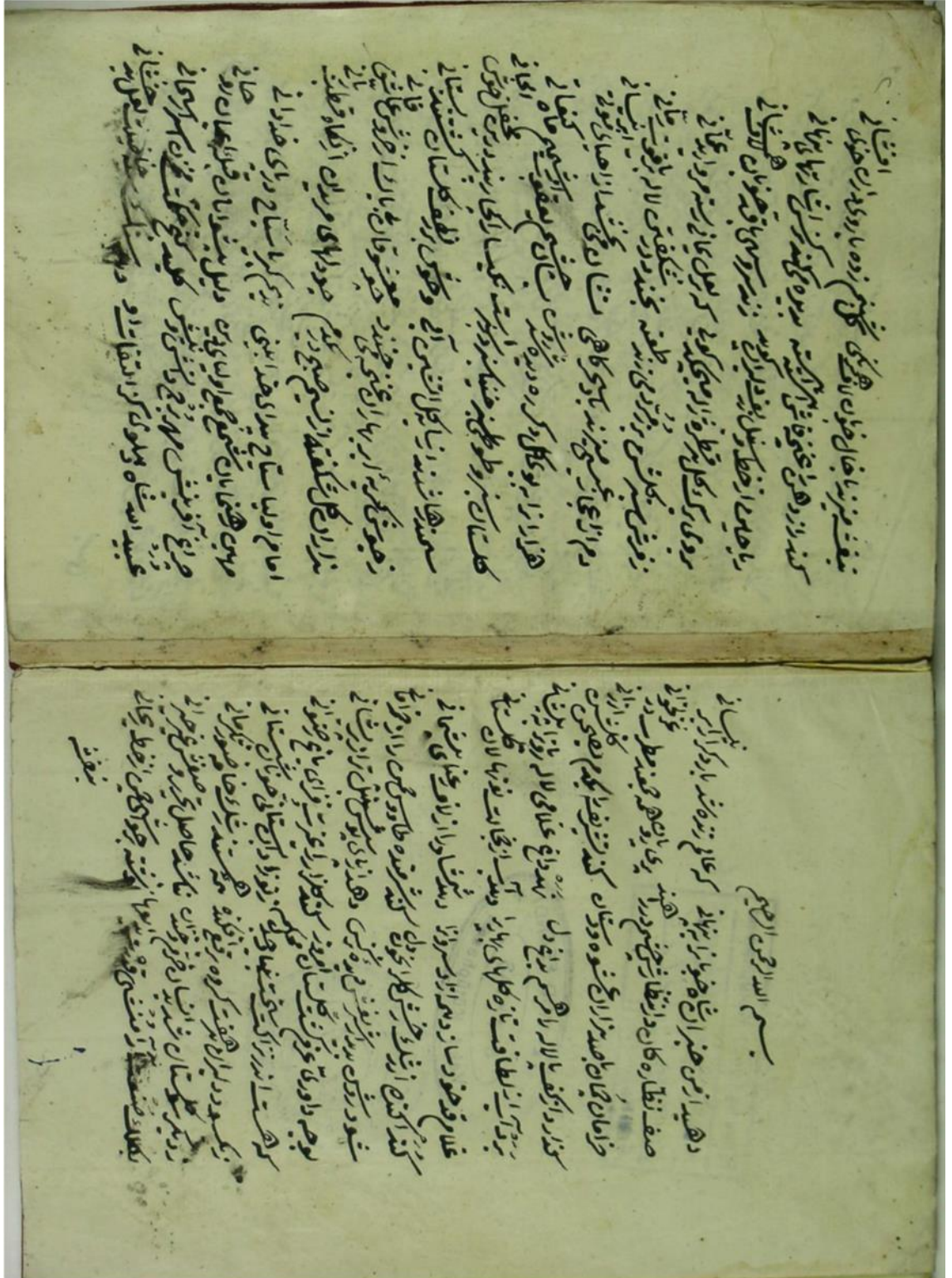
Küçük, Cevdet, Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi ve Tanzimat, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1985.

Memiş, Abdurrahman, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011.

- Muslu, Ramazan, Anadolu'da Tasavvuf Yolları, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.
- Müderriş, 'Abdulkerîm, Dânişmendân-i Kürd der Hizmet-i İlm u Dîn, Tahrân, h.ş. 1369.
- Nursî, Bediüzzaman Said, Risale-i Nur Külliyyatı, Rnk Neşriyat, İstanbul, 2007.
- Sander, Oral, Siyasî Tarih: İlkçağlardan 1918'e, İmge Yayınevi, Ankara, 2000.
- Rasim, Ahmet, Osmanlı Tarihi, Cilt 4, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2000.
- Şükrü, Hasan, Şemsü's-Şümûs, (Haz.: Yakup Çiçek) Umran Yayınları, İstanbul, 1987.
- Tâhir, Mehmet, Osmanlı Müellifleri, (Haz.: A. Fikri Yavuz - İsmail Özen) Meral Yayınları, İstanbul, 1972.
- Tevekkülî, M. Râûf, Târîh-i Taşavvuf der Kürdistân, Tahrân, 1980.
- Uludağ, Süleyman, DİA, "Abdullah ed-Dihlevî" md., Cilt 1, İstanbul, 1988, s. 94-95.
- Uludağ, Süleyman, DİA, "Anadolu'da Hâlidîlik" md., Cilt 15, İstanbul, 1997, s. 296-299.
- Yılmaz, Ömer Faruk, Belgelerle Osmanlı Tarihi, Cilt 3, Osmanlı Yayınevi, İstanbul, 1999.
- Yücer, Hür Mahmut, XIX. Asırda Anadolu'da Tasavvuf, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.
- Yüksel, Sadreddin, Mevlânâ Hâlid-î Bağdâdî'nin Dîvânı ve Şerhi, Sabah Kültür Yayınları, İstanbul, 1977.

EKLER

1- Yazma Nüshaların İlk Varakları

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü 3758 numarada kayıtlı bulunan nüshanın ilk sayfası

کوش بر آنگ حجابان سمن جان ^{مشق} تن بجان شام دول ایو شیر بچو
 همیشه دخی صدا و مشرق نور با ^{مشق} مغرب مریب در رحمت و صفا
 ایچا ایش غاک شکر نیراز ^{مشق} سر کم فز چهرت کمان بی نرای
 کر کار اختیارا سر کم فز ^{مشق} شت کم ناز سوی آب زنگل ایچا
 نشا و خلف آبی ایلی از باد هوا ^{مشق} بوی فز و کس برین ایما ز دستریا
 مرده صد سال با صد عجب چیز ^{مشق} بیوز زار زهاب شیر بچم عاقل
 این نه بس و غشک شیر ^{مشق} شیر بچم صفت
 مرش فخر جهان سالار آل آتم ^{مشق}
 مکر سرگردان جانم چه اگا از انان ^{مشق} با سرکی در دل ایو کفالت سود و زیان
 در دل کیم چنان سودای شیر ^{مشق} بک جای کجای کس کج با دارد و یار و جان
 شیر آب آن خاکستری ^{مشق} دل زابانی اندر در نام بود و پستان
 شیر آب آن خاکستری ^{مشق} آمدی به طوفان بر زمین از آسما
 شیر آب آن خاکستری ^{مشق} به طوفان آندندی زره رود حایان
 از خیال یک فز پر کشت ^{مشق} یستر از آبدانی بقدرگاه استخوان
 است کون خا با او بجان ^{مشق} سالما بگذشت از عمر و کردم طوفان

مدح سیدهای خودی ^{مشق} بنده جان خالگری شهر زوری ^{مشق}
 حضرت کامیاب لالت ^{مشق} ناکامی مولانا نورالدین عجب الرحمن
 مشتیکه جای کرده در هیبت ^{مشق} بند خودش ^{مشق} میکور
 پسم الله خیر الاله
 سار با رحمت بر آرزو و زندان ^{مشق} و عده شتر بیک و نه و بعد از این
 کن جدا نمانی کردن فز برتری ^{مشق} پخیز راب عطفک را زاری ایو ایو
 بی مال پرست ^{مشق} بنده خال از زانو ^{مشق} ز سرور مانده کارا این کرده و کار کار
 کیم بر خود شستن آرام و سایه ^{مشق} فخر کچک خواب و نور در کس
 کرده و منزل کی تا سر خرم در راه ^{مشق} باشم در دیده فاک استا نشو در
 با دیده باش ^{مشق} از هر دیده ام ^{مشق} صفا ^{مشق} سوی جان روی خیزد چهره ^{مشق} ظاهر
 نیست آسب ^{مشق} مستحق عالم از سوز ^{مشق} سوختم از آتش جان سوز بجان ^{مشق} پیر
 حاد و خیزد ^{مشق} بلند آسب ^{مشق} کس آن افان را ^{مشق}
 از در قفس ^{مشق} از نرای جان ^{مشق} فز آن جفا را ^{مشق}
 چون ^{مشق} مستحق ^{مشق} از ذوق ^{مشق} صله ^{مشق} خدای ^{مشق} دل ز جاشد ^{مشق} ای کجی ^{مشق} کجی ^{مشق} نمی ^{مشق} جنبید ^{مشق}

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Reşid Efendi Bölümü 441 numarada kayıtlı bulunan nüshanın ilk sayfası

که بود و ظاهرش در مای محبت
 که در این روز نذر چون و کی کسی کام
 که پیش از این است از آن در محبت
 بخوابد بود و صف ان موش افشارش
 امام پیش از این روز
 بجز آن در قدسگاه
 بخیر و آن است آنچه فتنی
 که بر سر جوی زمین سوار شد فتنه
 بان خورشید جوی من است
 که که بر بندگی که پیش از دل
 که در دست سگ است خال از زبانه
 که او بر نهاده بود دست خسته
 نهاده ای نام پناه نشینش
 خفا پیش خواهد بود سگ است
 که از آن کام عادی فتنه کرد
 آنان ای عقوبت جوی کت نامش
 که در زبانه که بر کت ای کت
 در وصفش پیشینش
 برهان از حد لغز و زیاده است

بان مرست صهبای محبت
 مثل باراب و نایف قطب سلطه
 بر لب بود ای کس از نام محبت
 فانی
 بچین بود آن قطب فانی
 بعد از این ای آن ای کس
 که با شهادت آن فتنه و لغز
 بچین ضایع با حرف گمان معنی
 بکلین پیش از این سراج
 بچین خواجه با پای ساس
 ای کس که کمال آن بر کمال
 بچین بر سر آن نجس را
 بجهت الزمین و الزیم محمد
 بچین شغلی چو کسی سر بلندش
 ز بس که روی کرده از کاه و کاه
 بقلب جوی علی ای کس عطار
 بان بر سر ای کس آه صفش
 بچین آبروی بر ای کس
 چو کم بر کرم ز او صفش آن ای کس
 مقام خواب بود از کاه گشت

بس استخوانی از کس
 خاوند بود ای کس اعظم
 بسوزید و صفت ای کس
 بیت به صفت سر که ز زبانه
 شبه فصلی بر که ز زبانه
 بان سر و کستان بخت
 حسن که ز کس عطف و جوی کس
 بان نو باوه بیخ رسالت
 حین آن سر و جمع صفت
 بان چشم افغان اهلینش
 عیارین کس بان برین عیار
 بان کان صفا و منیع لغز
 محمد باقر آن کوه مفاخر
 بچین مجمع البحرین آن ای کس
 ایام صادق و صفت و صف
 بچین صفت اهلینش اطهار
 که بر کس گشت ای کس یقین

جزو سبب اولاد اوم
 بیات و بقیه ای کس با کس
 که از زبانه کس و کس
 زبانه کس و صفت و واقفش
 بان شمع شبتان فتنه
 فزوه آمد ز بخت با کس
 بان بکت ای کس بان بکالت
 سهر سالان افواج شصت ان
 که بر روی به مدار افزیشش
 که بر از میز فزاد بخت آرا
 که بود اندر قیاس بر کس
 که از کس بر کس گفتند با کس
 که است او از سده کس و علی با
 که این او منسوب او است سیر
 کلان و کس و در و وزن یکبار
 بکس ای کس که روی از منبند

بیان

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hasan Hayri Abdullah Efendi Bölümü 56 numarada kayıtlı bulunan nüshanın ilk sayfası

2- Kabri Şerifleri

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Hazretlerinin Şâm'da Bulunan Kabri Şeriflerinin Girişi

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Hazretlerinin Şâm'da Bulunan Kabri Şerifleri

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

جمهوری ترکیه
دانشگاه قیریق قلعه
انستیتوی علوم انسانی
گروه زبانها و ادبیات شرقی
بخش زبان و ادبیات فارسی

سیحان کاردش

دیوان مولانا خالد بغدادی
(متن انتقادی)

پایان نامه کارشناسی ارشد

استاد راهنما
فخرالدین جوشگونر

قیریق قلعه ۲۰۱۴

جمهوری ترکیه
دانشگاه قیریق قلعه
انستیتیوی علوم انسانی
گروه زبانها و ادبیات شرقی
بخش زبان و ادبیات فارسی

سیحان کاردش

دیوان مولانا خالد بغدادی
(متن انتقادی)

پایان نامه کارشناسی ارشد

استاد راهنما
فخرالدین جوشگونر

قیریق قلعه ۲۰۱۴

فهرست مندرجات اشعار

14-1.....	قصاید
19-15.....	مناجات
23-20	ترکیب بند
26-24.....	رباعیات
29-27.....	مخمسات
32-30.....	مسدسات
87-33.....	غزلیات
92-88.....	ایات مفرد

قصاید

1

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

M1 ^b	دهید از من خبر آن شاهِ خوبان را به پنهانی	که عالم زنده شد بارِ دگر از ابرِ نیسانی
	صفِ نظارگان در انتظارش چشم در راهند	پری رویان همه جمعند و مطرب در غزلخوانی
	خرامان و چمان ¹ با صد هزاران عشوه و داستان	کند تشریف را یک دم به صحنِ گلشن ارزانی
	گذارد از کف و پا لاله را مرهم به داغِ دل	نهد داغِ غلامی لاله رویان را پیشانی
	برد آب از لطافت تازه گل‌های بهاری را	دهد آب از خجالت نو نهالانِ گلستانی
	غلامِ قدّ خود سازد همه آزادِ سروان را	دهد شمشاد را از لافِ رعنا‌ی پشیمانی
H3 ^b	کند آکنده از رشکِ رخس گل را به خونِ دل	کند شرمند طاوسِ چمن را از خرامانی
	شود روشن به دیدارِ شریفش دیدهٔ نرگس	دهد از پای بوسش سنبلِ تر از پریشانی
	به وجهِ داوری در عزمِ گشت گلستان امروز	کند گلزار را غیرت فزای باغِ رضوانی
	که هست اندر نزاکتِ سختِ بنیادِ جدل محکم	ز نو زادنِ بستانی چو خوبانِ شبستانی
	ز یکسو دلبران هر هفت پرده برقع افکنده	همه هستند رشکِ خامهٔ صورتگرمانی
	ز دیگر سو گلستان شد بد انسان خرم و خندان	نباشد حاصلِ تحریرِ وصفش غیرِ حیرانی
	به کلکِ صنعتِ آرامنشی قدرت بدیعیها	نوشته بر حواشیِ چمن از خطِ ریحانی
M2 ^a R9 ^a	بنفشه می زند با خالِ خوبان ² لافِ هم‌رنگی	گلی شبنم زده چون در با رویش خوی افشانی
	کند رازِ دهن را غنچه فاش آهسته آهسته	به دیده می کند نرگس اشارت‌های پنهانی

¹ چمان RM : چمن H

² خوبان M : جانان HR

زند سروی سهی با قدّ خوبان لافِ همشانی	ریاحین از خط و سنبل ز زلفِ دلبران گوید
که بر لعلِ یمانی رسته مرواریدِ عمّانی	به روی برگِ گل هر قطره ژاله می چکد گویی
18 به خندد بر شکفتن لاله بر یاقوتِ رمّانی	ز فرشِ سبزه گلشن بر زمرد می زند طعنه
نشان می بخشد از احیای موتی ابرِ نیسانی	دم از اعجازِ عیسی می زند بادِ سحر گاهی
بسانِ چشمِ یعقوب از شمیمِ ماهِ کنعانی	هزاران را به بوی گل دیگر ره دیده شد روشن
21 نکیس را کجا زبید درین محفل خوش الحانی	گلستان سبز و طوطی سبز خینا سبز در سبز است
وحوشِ بر ز لطفِ گلستان گشتند بستانی	سمندرها شدند از سایه گل آتشین آبی
چو معشوقانِ بی باک از خروشِ عاشقِ فانی ³	ز جوشِ گریه ابرِ بهاران غنچه ⁴ می خندد
24 چو دل‌های مریدان از نگاهِ قطبِ ربّانی	هزاران گل شکفتند از نسیمِ صبح در یک دم
ندیمِ کبریا سیّاحِ دریای خدا دانی ⁵	امامِ اولیا سیّاحِ بیدای خدا بینی
دلیلِ پیشوایان قبله اعیانِ روحانی	H4 ^a مهین ⁶ رهنمایان شمع جمعِ اولیای دین
27 کلیدِ گنجِ حکمت مخزنِ اسرارِ سبحانی	چراغِ آفرینش مهرِ برجِ دانش و بینش
دهد سنگِ سیه خاصیت لعلِ بدخشانی	امینِ قدس ⁷ عبدالله ⁸ شاهِ دهلوی ⁹ کز التفاتِ او
دمادم می دهد زو نفخه انفسِ روحانی	M2 ^b یمن شد گویا هندوستان از یمنِ انفاسش R9 ^b
30 ولی از مشعلش از قاف تا قافست نورانی	اگر چه مشعلستانش بود شهرِ جهان آباد
نباشد هیچکس مانند او از نوع انسانی	ز اقصای خطا تا غایتِ مغرب زمین امروز

³ ز جوش ... فانی MH : R

⁴ غنچه RM : H

⁵ امام ... دانی HM : R

⁶ مهین RM : سراج H

⁷ امین قدس H : MR

⁸ عبدالله RH : عبیدالله M

⁹ دهلوی RM : H

	ز خورشیدِ کمالش نیست جز خفّاش بی بهره	به جز احوال نبیند کس درین عالم ورا ثانی
33	پس از مظهر به جز وی در ضمیر کس نشد مضمّر	کمالاتی که ظاهر گشت بر قیوم ربّانی
	نزیید مهر را با فیض او لافِ جهانگیری	نباشد کوه را با همّتش حدّ گران جانی
	سبق گویان سابق گر در ایام می بودند	به محفل می نشستندش به جان بهر سبق خوانی
36	نباشد باد را در حضرتش تابِ سبک روحی	نباشد چرخ را با قدّ او امکانِ هم شانی
	سفر اندر وطن کارِ مقیمان درش باشد	بر ایشان نگذرد بی خلوت اندر انجمن آنی
	به جنبِ نسبتِ غرّای آن قوم سعادت‌مند	بدارد هوش در دم با نظر اندر قدم شانی
39	بزرگانی که صد دفترِ معانی ¹⁰ گفته اند از بر	به نزدیکش همه هستند اطفالِ دبستانی
	M3 ^a بسی چون قطبِ بسطامی و منصورست در کویش	انا الحق بر زبان هرگز نمی رانند و سبحانی
	ز اقطابِ جهان دعوی همشانیش می زید	سها ¹¹ را گر سزد با مهرِ رخشان لافِ تابانی
42	چنان ارواح زاری شد ز روحانیتش دهلی	نمی گردد به گردِ قلعه‌ او فکرِ نفسانی ¹²
	اگر چه کافرستانست باشد از وجود او	بهشت این سخن نبود خلافِ نصّ قرآنی
	R10 ^a بسی پژمرده گیها بود گلزارِ هدایت را	دگر ره ز ابرِ فیوضش یافت سر سبزی و ربّانی
45	H4 ^b اگر معمارِ لطفش قصرِ ایمان را درین آخر	اساس از نونه بستی روی به نهادی به ویرانی
	مرا نا دیده باشد با سرِ کویش سروکاری	پس از دیدن عراقی را نبند با پیرِ ملتانی
	بسی توییخ کردند اهلِ توران و خراسانم	به دار الکفر رفتن چون پسندی گر مسلمانی
48	به دهلی ظلمتِ کفرست گفتند و به دل گفتم	به ظلمت رو اگر در جستجوی آب حیوانی

¹⁰ معانی M : معارف RH

¹¹ سها ... تابانی M : سها را گر سزد با مهر تابان لافِ رخسانی HR

¹² نفسانی MR : انسانی H

نشد با طولِ صحبت ز اولیای یثرب و بطحا	میسر آنچه از وی شد مرا نا دیده ارزانی
به جان شو بنده اش ای آن که می خواهی شدن آزاد	ز تسویلاتِ نفسانی و تلبیساتِ شیطانی
در انگشت از بکردی صخره روزی ¹³ خاتمِ عهدش	51 به موری کی خریدی حاصلِ ملکِ سلیمانی
به بدبختی خود شاید که خونِ گرید سیه بختی	در آن کویست دارد میلِ سوی عالمِ فانی
لئیمی گفت من نزدیکم ¹⁴ و شناسمش گفتم	مگر نقلِ ابو جهل و محمد را نمی دانی
ز بنده خاگر و بانِ درش را باد ¹⁵ صد زنهار	54 ز کف ندهند آن اکسیرِ عظمی را به آسانی
تمنّای قبولش دارم و دانم که نا اهلَم	مدد یا روحِ شاهِ نقشبند و غوثِ گیلانی
سگم از سگ بسی کمتر تو نجم الدین صفت جاننا	بدین سگ بنگر از روی کرم زانسان که می دانی
گریزان از نهیبِ باز نفسم صعوه سان سویت	57 زهی دولت به لطفِ این صعوه را گر باز کردانی
بدانسان مظهری شد جانِ پاکت جان جانان را	به چشمِ اهلِ بینش این زمان خود جان جانانی
ز جامِ فیضِ خود کن خالدِ در مانده را سیرآب	که او لب تشنه تیه است و تو دریای احسانی

R10^b

2

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

این بارگاه کیست که از عرش برتر است	M3 ^b وز نورِ گنبدش همه عالم منور است
وز شرمِ شمسهای زرش کعبتینِ شمس	در تخته نردِ چرخِ چهارم به ششدر است
وز انعکاسِ صورتِ گل آتشینِ او	3 بر سنگ جای لغزشِ پای سمندر است
نعمان خجل ز طرحِ اساسِ خورنق است	کسری شکسته دل پی طاقِ مکسر است
بهرِ نگاهبانی کفشِ مسافران	بر در کوهش هزار چو حاقان و قیصر است

¹³ روزی MR : یک دم H

¹⁴ نزدیکم MH : در هدم R

¹⁵ باد RH : - M

- این بارگاهِ قافله سالارِ اولیا است
این جایِ حضرتیست که از شرق تا به غرب
H10^b این روضهٔ رضاست که¹⁷ فرزندِ کاظم است
سروِ سهی ز گلشنِ سلطانِ انبیاست
مرغِ خرد به کاخِ کمالش نمی پرد
تا همچو جان زمین تنِ پاکش به بر گرفت
بر اهلِ باطن آنچه ز اسرارِ ظاهر است
R11^a خورشید کسبِ نور کند از جمالِ او
آن کس به بندگی شد آزاد از دو کون
بر گردِ حاجیا به سوی مشهدش روان
بی طیّ ظلمتِ آبِ خضر نوش بر درش
بتوان شنید بوی محمد ز تربتش
از موجِ فتنه خورد شدی کشتی زمین
M4^a زوارِ بر حریمِ وی آهسته پا نهید
غلمانِ خلد کاکلِ خود دسته اند¹⁸
شاهها ستایشِ تو به عقل و زبانِ من¹⁹
اوصافِ چون تو پادشهی از من گدا
- 6 این خوابگاهِ نورِ دو چشمِ پیمبر است
بر¹⁶ قاف تا به قاف جهان سایه گستر است
سیرابِ نو گلی ز گلستانِ جعفر است
9 نو باوهٔ حدیقهٔ زهرا و حیدر است
بر کعبه کی مجالِ عبورِ کبوتر است
او را هزار فخر برین چرخِ احضر است
12 در گوشهٔ ضمیرِ مصفاش مضمّر است
آری جزا موافقِ احسانِ مقرر است
ننگش ز تاجِ سلطنتِ هفت کشور است
15 کاینجا توقّی نه چو صد حجّ اکبر است
کین دولتیست رشکِ روانِ سکندر است
مشفق بلی دلیل به معنی مصدر است
18 گر نه ور از سلسلهٔ آل لنگر است
کز خیلِ قدسیان همه فرشش ز شهپر است
پیوسته کارِ شان همه جاروبِ این در است
21 کی می توان که فضلِ تو از عقلِ برتر است
صیقل زدن به آینهٔ مهرِ انور است

¹⁶ بر M : از RH

¹⁷ که H : MR

¹⁸ دسته اند MR : بسته اند H

¹⁹ من M : ما RH

	جانا به شاه مسند لولاک کز شرف	بر تارکِ شهان اولو العزم افسر است
24	و آن که به حق آن که بر اوراق روزگار	بایی ز دفتر هنرش باب خیر است
	دیگر به نور عصمت آن کس که نام او	قفل زبان و حیرت عقل هنرور است
	آن که به سوز سینه آن زهر خورده	کز ماتمش هنوز دو چشم جهان تر است
27	دیگر به خون نا حق سلطان کریلا	کز وی کنار چرخ به خوناب احمر است
	آن گه به حق آن گه ز بحر مناقبش	انشای بو فراس ز یک قطره کمتر است
	دیگر به روح اقدس باقر که قلب او	در مخزن جواهر اسرار را در است
30	آن که به نور باطن جعفر که سینه اش	بحر لبالب از در عرفان داور است
	دیگر به حق موسی کاظم که بعد از او	بر زمره اعظام اشراف سرور است
	آن که به قرص طاعت تو کز اشعه اش	شرمنده ماه و چارده و شمس خاور است
33	دیگر به نیکی تقی و پاکی نقی	آن که به عسکری که همه جسم و جوهر است
	آن که دیگر ²⁰ به عدل پادشهی کز سیاستش	با بره شیر شوزه بسی به ز مادر است
	بر خالد آر رحم که پیوسته همچو بید	لرزان ز بیم زمزمه روز محشر است
36	تو پادشاه دادگری این گدای زار	مغلوب دیو سرکش و نفس ستمگر است
	از لطف چون تو شاه ستمدیده بنده ای	از جور اگر خلاص شود وه چه درخور است
	نا اهلیم و سزای نوازش نیم ولی	نا اهل و اهل پیش کریمان برابر است
39	پیکی فرست بهر من بی نوا به هند	سوی کسی که خاک درش مشک از فراست
	سالار کاروان طریق هدایت است	آگاه سر بندگی حی اکبر است

²⁰ دیگر MH - : R

	آسوده رهروییست به سر منزل بقا	پنهان به مکمن حرم قدس رهبر است
42	R12 ^a دیو مرید در نظر هر مرید او	مانند پیشه در گذر بادِ صرصر است
	از نامِ نامیش بود این نکته آشکار	گر جان و دل ز خیلِ غلامانِ این در است
	دارم ز چشمِ پر فن او چشمِ رحمتی	ما مفلسیم و دیده‌ او کیمیاگر است
45	نی نی مسِ شکسته ام دارم این امید	زر سازدم که با نگهش مس همه زر است

3

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

	عجائب نشئه ای زین دامنِ کهسار می آید	تو گویی با نسیمِ صبح بوی یار می آید
	ز خاکش یافت تسکین زخمهای سینۀ ریشم	تعالی الله چسان از مشک این کردار می آید
3	نشان از هلالِ عیدِ وصلِ دوست می بخشد	بر ²¹ آن نقش ²² ز سمّ توسنِ رهوار می آید
	نمی دانم کجا می آید اما اینقدر دانم	دمادم نفخهای طبلۀ عطار می آید
R4 ^a	علامتهای روز و شب به کئی از میان بر خواست	ز بس نگسسته از هم پرتوی ²³ انوار می آید
M9 ^a	اگر نه جای آن سر حلقهٔ مشکین غزالان است	چرا زین خاک بوی نافۀ تاتار می آید
H7 ^a	بلی این خوابگاهِ دلربای عالم آشوبست	که تصویرِ نظیرش بر خرد دشوار می آید
	بهر ساحت دمی آن مایهٔ جان جلوه گر گردد	ز خاکش تا به محشر نکهتِ گلزار می آید
	نشان از آن کفِ پایش به هر منزل که شد پیدا	از آنجا سرمهٔ چشمِ اولو ²⁴ الابصار می آید
	همه آزادِ سروان بندهٔ بالای او کردند	خرامان چون به عزمِ جلوه در رفتار می آید

²¹ بر M : هر RH

²² نقش MR : نقش H

²³ توی MH : تو R

²⁴ اولو MH : اولی R

- تۀ این خاک چندان از شهیدانِ غمش پر شد
 به رنگِ لاله‌ها بیرون دل افکار می‌آید
- نگینِ خاتمِ جم شد مرا هر دانه سرخی
 ز شوقِ لعلِ او از دیده خونبار می‌آید 12
- دلا هشیار باش از پرتوِ حسنِ ازل اینجا
 تجلیها دمام بر دلِ هشیار می‌آید
- به بیداریم دادند آنچه در خوابش نمی‌دیدم
 سعادت بین مرا کز دولتِ بیدار می‌آید
- سخن سر²⁵ بسته تا کی با نسیم صبحدم خالد
 شمیم خاکِ کوی احمدِ مختار می‌آید 15
- امینِ لی مع الله محرمِ اسرارِ ما اوحی
 زهی وصفش که گویم بر تر از پندار می‌آید
- شهی تختِ لعمرك شهسوارِ عرصه لولاک
 مجلدها ثنائیش ز ایزدِ دادار می‌آید
- ز یمنِ پای بوسش فرش را بر عرش تفضیل است
 سعودِ نخس را انکار در این کار می‌آید 18
- R4^b زهی ایوان که کمتر بندگانِ آستانِ او
 ز شاهنشاهی روی زمینش عار می‌آید
- ز زیرین پایه اش شهبازِ فکرت تا فرازِ عرش
 به مقصد نا رسیده خونش از منقار می‌آید
- جنونِ دوره دارد چرخ از سودای پا بوسش
 ازین معنی چنین در گردشِ دوار می‌آید²⁶ 21
- اگر ز اهلِ عنادم در رهش خارِ خلد بر دل
 کجا گلچین ز خارِ گلشنش آزار می‌آید
- M9^b دهد یکتائیش سر رشته تشبیه را از کف
 به نعتش چون کمالِ حسن در اشعار می‌آید
- مرا تا تازی از گیسوی طرّارش به چنگ افتاد
 کجا هرگز سخن از نافه تاتار می‌آید 24
- زهی شاهی که ناید غیرِ اندر رشته وصفش
 ز گنجِ عرشِ اعظم هر درّی شهوار می‌آید
- H7^b ثنائیش از خرد در تنگنای امتناع افتاد
 معاذ الله چسان از عقل آن مقدار می‌آید
- بود از آفرینش آفرینش بادِ پیمایی
 همین جان آفرین از عهده این کار می‌آید 27
- جهان را می توان در دانه خشخاش جا کردن
 ولی مدحش کجا در حیّزِ گفتار می‌آید

²⁵ سر R - : MH

²⁶ جنونی ... می‌آید MH - : R

چه سودار ²⁷ گویش بر سرورانِ سردار می آید	کسی کو هر دو عالم زو به سلکِ انتظام آمد
30 ز بهر شقِ صدرش گر دمی صد بار می آید	ز اسرارِ درونش جبرئیل آگه نخواهد شد
که بیت الله به طوفِ روضه دلدار می آید	درین موسم بیابان طی مکن بیهوده ای حاجی
در از دریا گهر از خاره گل از خار می آید	به نامیزد و کریمی کز وجودِ فائض الجودش
33 اگر از حسنِ خلقش بحث در گلزار می آید	نیایی غنچه لب از تبسم باز نا کرده
که از گردن فرازان ناله های زار می آید	به حسنِ التفاتش می توان رستن از آن روزی
گهی بر تشنگان از بیخ او انهار می آید	گهی مه نیمه می گردد ز اعجازِ سر انگشتش
36 که این هر خسته را مرهم و زان آزار می آید	سخن با مشکِ چین از چین کیسویش خطا باشد
ز سنگ خاره بر اعجاز او اقرار می آید	نه تنها آهوی وحشی به تصدیقش زبان بگشاد
که بر پیک خرد پیمودنش دشوار می آید	به اندکی مدتی رفت و پیامد باز راهی را
39 مهی کنعان به نقدِ جان سوی بازار می آید	اگر بر مشتری خورشید رویش جلوه گر گردد
اگر مردی ترا ز این زندگانی عار می آید	ز هجرش چوپِ مینالید زار و تو نمی میری
خرد شرمنده این کار ²⁸ ناهموار می آید	گهی دادست نسبتِ قدِ رخسارت به سرو گل
42 و گر گل قطره ای خوی از آن گل رخسار می آید	اگر از مهر گوی پرتو از انوار او باشد
نیاز از بیدلان و نار از دلدار می آید	بود یک جذبه ای از عشقِ وی پرتو از رویش
و زو بر طورِ موسی طالبِ دیدار می آید	ازو خیزد تجلی از درختِ وادی ایمن
45 و زو بانگ انا الحق بر فراز دار می آید	ازو مسلمان مزید از بایزید تشنه لب بر خوا است
برون از آستینش پنجه قهار می آید	بود حرفِ مفید و مختصر در بحثِ نیرویش

²⁷ چه سودار RH : حسودار M

²⁸ کار MH : فکار R

	ز جودش ابر اگر بر خویش گرید جای آن دارد	
48	اگر بر بر چکد یک قطره از دریای احسانش	
	درین معنی حکیمی کور دل اندر غلط افتاد	R5 ^b
	ز سرّ سینه پاکِ وی از نصّ الم نشرح	
51	کند ناموسِ اکبر فخرها از غاشیه بر داریش	
	گذارد انبیا را زهره اندر موقفِ محشر	
	سخن در وصفِ او زین پایه بس بالاتر است اما ²⁹	
54	به بزمِ قدسیان چون نکته از فضلِ بشر رانند	
	جوانمردانِ گردون جاوِ دشمن سوز و شیر افکن	
	ز جودِ خویش گو شرمنده شده ای حاتمِ طایی	
57	نه چون آن مهترِ آزادگان ³⁰ سرمایه ایمان	M10 ^b
	صدیقِ سرور و صدیقِ اکبر آن که در شأنش	
	ملائیک ژنده پوش از خرقه پشمینه اویند	
60	به کامِ مار پا بگذاشت تاز و دوست نازارد	
	مگر کشورستانی تاج بخشی خرقه پشمینی	
	گریزد از شکوهش دیوِ دون چون پشه از صرصر	
63	ز علم و حلم و عدل و فضل و عرفان و کمالاتش	H8 ^b
	فرا نگرفته در هر دو سرا هر دو سرا پایش	R6 ^a

²⁹ امّا M : - RH

³⁰ مهتر آزادگان MR : مهتران زادگان H

³¹ کسی R : کشی MH

به یاد داستانِ پورِ روستم³² را قلم بر کش که بحث از گیرودارِ حیدرِ کرار می آید

4

(کامل : متفاعلن متفاعلن فعلن)

3	وَعَلَاقَةَ الْأَحْبَابِ وَالْأَمْـُـوَالِ وَعُمُومِ عَمِّي وَخِيَالِ الْخَالِ وَأَجَارِنِي مِنْ أُمَّةٍ جُهَّالِ هَمَّ أَشْنَعِ الْمُخْلُوقِ فِي الْأَفْعَالِ قَدْ حَارَبَ ³³ لَمَّا شَبَّ نَارَ الْجِدَالِ وَمَلَامَةَ الْحُسَّادِ وَالْعُذَالِ ³⁴ بُعْدًا لَهُ مِنْ مُنْكَرٍ قَوَالِ قَدْ بُشِّرُوا بِعِزَّةِ الْوَدَّجَالِ وَنُفُوسِهِمْ سَمُّوا أَجْبَةَ أَلِ وَتَمَرُّدِ الْأَمْـُـرَاءِ وَالْإِقْبَالِ خَوْضِ الْمَفَاسِدِ وَاقْتِحَامِ قِتَالِ وَمِنَ الْمَجُوسِ وَمَا لَهُمْ مِنْ وَالِ ضَلُّوا وَخَاضُوا الْيَوْمَ فِي الْإِضْلَالِ	H5 ^a
6	وَأَزَاحَ مَرْكَبِي الطَّـَـرِيحِ مِنَ الشُّرَى نَجَانِي مِنْ قَيْدِ الْأَقَارِبِ وَالْوُطَنِ وَهُمُومِ أُمَّهَاتِي وَحَسْرَةِ إِخْوَتِي وَأَعَادَنِي مِنْ فِرْقَةٍ أَفَاكَّةٍ أَعْنَى رَوَافِضِ أَذْرُبَايَجَانَ التَّيْسِ وَمُضِيْلَهَا الْكَاشِيسِي إِسْمِـِـلْعِيلِ إِذْ وَمَوَاعِظِ السَّادَاتِ وَالْعَلَمَاءِ سُخْفَالُهُ مِنْ مُدَّعِ كَذَابِ وَعُمَلَاةِ فُـُـرْسِ وَالْعِرَاقِ وَفِي الْخَبْرِ وَشَرَارِ أَهْلِ الطَّـُـوسِ مَنْ سَمُّوا الرُّضَى وَمِنَ الْحَزَارَةِ ³⁵ وَالْبَلُوجِ الْمُمْـُـرِدَةِ وَمِنَ الْأَفَاعِنَةِ التَّمِي جِبَّلُوا عَلَى وَفَسَادِ قُطَاعِ الطَّرِيْقِ بِخَيْبِرِ مَعُـُـوَا الْأَذَانَ دِعَايَةَ الْإِسْلَامِ	M11 ^a R6 ^b

³² روستم MH : دوستان R

³³ حَارَبَ MH : حَارَ R

³⁴ وَمَوَاعِظُ ... الْعُذَالِ MH : - R

³⁵ الْحَزَارَةُ MH : الْهَزَارَةُ R

36	وَأَذِيَّةَ الْمُكَّاسِ وَالْعُمَّالِ ³⁶	وَهُجُومِ أَمْوَاجِ الْبَحَارِ الرَّاخِرَةِ	
	مَا مِثْلُهُمْ فِي الْأَرْضِ عَالٍ غَالٍ	وَمِنَ الْمُتَلَثِّثَةِ الْعُلُوجِ الطَّاغِيَةِ	
18	أَعْنِي لِقَاءَ ³⁷ الْمُرْشِدِ الْمَفْضَالِ	وَأَنَابِي عَلَى الْمَأْرِبِ وَالْمُنَى	
	وَهَدَى جَمِيعَ الْخَلْقِ بَعْدَ ضَلَالٍ	مَنْ نَوَّرَ الْأَفَاقَ بَعْدَ ظَلَامِهَا	
	مَنْ لَحِظَ بِهِ يُحْيِي الرَّيِّمَ الْبَالِ	أَعْنِي غَلَامَ عَلِيِّ الْقِرْمِ السُّدِي	
21	مَا نَاقَشَ الْأَدْبَاءُ فِي التَّمْثَالِ	تَمْثِيلُهُ مَا سَاعَ إِلَّا أَنَّهُ	H5 ^b
	يَنْبُوعُ كُلِّ فَضِيلَةٍ وَخِصَالِ	هُوَيِّمْ فَضْلٍ طَوْرُ طَوْلِ وَ الْكِرْمِ	
	كَنَزُ الْفِيضِ وَخِرَانَةُ الْأَحْوَالِ	نَجْمُ الْهُدَى بَدْرُ الدَّجَى بَحْرُ التَّقَى	
24	وَالشَّمْسِ ضَوْءٌ وَالسَّمَاءِ مَعَالِ	كَالْأَرْضِ حِلْمًا وَالْجِبَالِ تَمَكُّنًا	
	عَيْنِ ³⁸ الْبِرِّيَّةِ مَنْبِغِ الْإِفْضَالِ	عَيْنُ الشُّرَيْعَةِ مَعْدِنُ الْعِرْفَانِ	
	غَوْثُ الْخُلَائِقِ رُحْلَةُ الْأَبْدَالِ	قُ قُطْبُ الطَّرَائِقِ قُدُوةُ الْأَوْتَادِ	R7 ^a
27	صَدْرُ الْعِظَامِ وَمَرْجِعُ الْإِشْكَالِ	شَيْخُ الْإِنَامِ وَقَبْلَةُ الْأَسْلَامِ	M11 ^b
	دَاعِ إِلَى الْمَوْلى بِصَوْتِ عَالِ	هَادِ إِلَى الْأَوْلَى بِهِدْيِ مُخْتَفِ	
	بُهْدَاهُ قُلُوبٌ يَأْقُدُونَ الْأَمْتَالِ	مَحْبُوبِ رَبِّ الْعَالَمِينَ مَنْ إِقْتَدَى	
30	نَجَّاهُ مِنْ لَحِظِهِ كَحَلِّ عَقَالِ	كَمْ مِنْ جُهُولٍ بِالْهُوَى مَكْبُولِ	
	قَدْ صُدَّ عَنْهُ عَجَائِبُ الْأَحْوَالِ	كَمْ مِنْ وَلِيٍّ كَامِلٍ مِنْ صَدِّهِ	
	فَإَذَاقَهُ الْمَوْلى أَشَدَّ نَكَالِ	كَمْ مِنْكَرٍ لَعْلُوُّ شَانِهِ ³⁹ قَدْرِ دَالِي	
33	وَمُزِيلُ نَقْصِ جَمِيعِ أَهْلِ كَمَالِ	مُعْطَى كَمَالِ تَمَامِ أَهْلِ نَقِيضَةِ	

³⁶ وَأَذِيَّةٌ ... الْعُمَّالِ M : وَأَذِيَّةُ الْعُمَّالِ وَالْعُمَّالِ RH

³⁷ لِقَاءَ MH : وَصَالِ R

³⁸ عَيْنُ MH : عَوْنُ R

³⁹ لَعْلُوُّ شَانِهِ MH : لِكَمَالِ فَضْلِهِ R

أَخْفَاهُ رَبُّ الْعِزِّ جَلَّ جَلَالُهُ   فِي قُبَّةِ الْإِعْزَازِ وَالْإِجْلَالِ
 أَخْفَاهُ رَبُّ الْعِزِّ جَلَّ جَلَالُهُ   فِي قُبَّةِ الْإِعْزَازِ وَالْإِجْلَالِ
 يَا أَهْلَ مَكَّةَ حَوْلَهُ دُرٌّ طَائِقًا   وَاهْجُرْ حِجَازًا إِنْ سَمِعْتَ مَقَالَ
 وَمَيِّتَ خَيْفِ دَعِ وَرَكَضِ مُحَسَّرٍ   وَ مُلَى مَلَى وَالرَّمَى لِلْإِيَالِ
 وَأَسْكَوْنُ بِذِي الْوَادِي الْمُقَدَّسِ خَالِعًا   نَعْلِي هَوَى الْكَوْنِ نَيْنِ بَأْسِ تَعْجَالِ
 حِجْرٌ مَقَامُكَ بِالْمَطَافِ بِالْأَصْفَا   مِنْ طَوْفِ حَضْرَتِ كَعْبَةَ الْأَمَالِ
 مَا السَّعْيُ إِلَّا فِي رِضَاهُ بِمُلْتَمَزٍ   مَا الطَّوْفُ إِلَّا حَوْلَهُ بِحَالِ
 مَنْ شَامَ لَمَعًا مِنْ بُرُوقِ دِيَارِهِ   بِمَشَامِ رَوْضِ الشَّامِ كَيْفَ يُيَالِ
 أَنْشَتْ مِنْ تَلْقَاءِ مَدِينِ مَضْرِهِ   نَارًا فَبِلَى الْبَالِ بِالْبَلْبَالِ
 فَهَجَزْتُ أَهْلِي قَائِلًا لَهُمْ امْكُثُوا   أَرْجِعْ إِلَيْكُمْ غِيبَ الْإِسْتِشْعَالِ
 وَنَوَيْتُ هِجْرَانَ الْأَجْبَةِ وَالْوَطَنِ   وَرَكِبْتُ مَتْنِ الْأَكْمَةِ الصُّهْبَالِ
 فَطَوَى مَنَازِلَ فِي مَسِيرَةِ مَنْزِلِ   وَاهْأَلِيحَارِ سَابِحِ شَمَلَالِ
 فَسَيْتُ أَصْحَابِي عَلَيَّ مِيثَاقِهِمْ   وَ مَوَاعِدِي مِنْ فَرْطِ شَوْقِ جَمَالِ
 مَنْ لِي بِتَبَايُغِ السَّلَامِ لِإِخْوَتِي   وَ بَسْطِ عُذْرِ الْعُذْرِ وَالْإِهْمَالِ
 سَلَبَ الْهَوَى لُبِّي فَمَا فِي خَاطِرِي   غَيْرَ الْحَيِّبِ وَ سَيْفِ شَوْقِ وَصَالِ
 قَدْ حَانَ حِينِ تَشْرُفِي بِوَصَالِهِ   مَنْ لِي بِشُكْرِ عَطِيَّةِ الْإِيصَالِ
 يَا رَبِّ لَا أَحْصِي ثَنَاءَكَ إِنَّهُ   سُفُهُ عَلَيَّ مَنْ شَمَّ رِيحَ زَوَالِ
 وَاللَّهِ لَوْ أُعْطِيتُ عُمَرَ الْأَخْرَةَ   وَ تَرَكْتُ عَبْرَ الْحَمْدِ كُلَّ فَعَالِ
 وَأَنْيَحَ لِي فِي كُلِّ مَنِيَّتِ شَعْرَةَ   أَلْفَا لِسَانٍ فِي أَلْوْفِ مَقَالِ
 وَ أَمِيطَ عَنِّي النَّفْسُ وَالشَّيْطَانُ   لَا يُلْهِيَانِ بِحَطْرَةِ فِي الْبَالِ

R7^b
H6^a

M12^a

	فَصَرَفْتُ عُمْرِي كُلَّهُ فِي حَمْدِهِ	بِشْرَائِيهِ رِي أَبَدًا بِأَلَا إِهْمَالِ
	مَا أَقْدِرَنَّ عَلَيَّ ⁴⁰ كِفَاءً عَطِيَّتِ	فَضْلًا عَنِ التَّقْصِيرِ بِالْإِجْمَالِ
	أَيَّنَ عَطَايَا وَهِيَ غَيْرُ عَدِيدَةٍ	كَيْفَ التَّشَاكُرُ وَهُوَ بَعْضُ نَوَالِ
57	أَمْ كَيْفَ أَحْمَدُ نَاطِمًا أَوْ نَائِرًا	ذَاتًا تَرَقَّتْ عَنْ حَضِيضِ خِيَالِ
	سَلَبَ التَّجْوُوزَ وَالْمَجَازُ أَبْلَغُ	مِنِّي تَقَدُّسُهُ عَنِ الْأَمْتَالِ
	إِلَيْهِ الْخَلَائِقِ فِي نُعُوتِ كَمَالِهِ	سُبْحَانَهُ مِنْ خَالِقِ مُعَالِ
60	فَلِعَجْزِ نَطْمِئِي وَالتَّحِيَّيْتُ فِكْرَتِي	مَا يَنْبَغِي إِلَّا الشُّكُوتُ بِحَالِ
	فَكَمَا قَضَيْتَ إِلَهَنَا فِي أَشْهُرِ	طِيًّا لِبَعْدِ مَسَافَةِ الْأَحْوَالِ
	وَوَهَبْتَ إِقْدَامًا عَلَيَّ طَيِّبِ الْقَلَا	وَنُزُولِ غُورٍ وَارْتِقَاءِ جِبَالِ
63	وَحَمِيَّتِنَا حَفْظًا عَنِ الْآفَاتِ	وَمَحْتَتِنَا أَمْنًا مِنَ الْأَهْوَالِ
	وَرَزَقْنَا نَقِيًّا لِعُتْبَةِ قَبْلَةِ	فَإِزَالِ الْمُقْبِلِ مِنْهُ بِالْأَقْبَالِ
	فَارْزُقْ إِلَهَ الْعَالَمِينَ بِحَقِّهِ	أَدَبًا يَلِيْقُ بِذَلِكَ جَنَابِ الْعَالِ
66	وَأَمَّا دَنَا بِلِقَائِهِ وَبِقَائِهِ	وَ عَطَائِهِ وَ نَوَالِهِ الْمُتِيَالِ
	زِدْ مِنْ حَيَاتِي فِي إِطَالَةِ عُمْرِهِ	أِدْمِ السُّورِي جِحَاهُ تَحْتِ ظِلَالِ
	وَاجْعَلْنِي مَسْمُودًا بِحُسْنِ قَبُولِهِ	وَأَمْنَحْنِ مَا يُرْضِيهِ مِنَ الْأَعْمَالِ
69	زِدْ كُلَّ يَوْمٍ فِي فُؤَادِي وَقَعَةً	مَا دَامَتْ حَيًّا فِي جَمِيعِ الْحَالِ
	وَآمِنِّي مَرْضِيًّا لَدَيْهِ وَرَاضِيًّا	عَنْهُ رِضًّا يَجِدِي مَفَازَ مَالِ
	فَالْحَمْدُ لِلرَّبِّ الرَّحِيمِ الْمُنْعِمِ	الْقَادِرِ الْمُقَدِّسِ الْفِعَّالِ
72	ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلَيَّ الرَّسُولِ الْمُجْتَبِي	خَيْرُ السُّورِي وَالصَّحْبِ بَعْدَ الْأَلِ

R8^aM12^b
H6^bR8^b

⁴⁰ عَلَيَّ RH - : M

مناجات⁴¹

1

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن فعولن)

	H1 ^b	خداوندا به حق اسم اعظم	به نور سید اولاد آدم
		به سوز سینه صدیق اکبر	به سلمن و به قاسم بار دیگر
3		به شاه صفر کرار حیدر	که از نیرویش و شد باب خیر
		نبد فصلی به روزگار زارش	ز عزرائیل و ضرب ذو الفقار
		به آن سرو گاستان نبوت	به آن شمع شبستان فتوت
6		حسن کز محض لطف و خیر خواهی	فرود آمد ز تخت پادشاهی
		به آن نوباوه باغ رسالت	به آن یکتای میدان بسالت
		حسین آن سرور جمع سعیدان	سپهسالار افواج شهیدان
9		به آن چشم و چراغ اهل بینش	که به روی بد مدار آفرینش
	R12 ^b	علی بن الحسین آن زین عباد	که بد از غیر ذات بحت آزاد
		به آن کان صفاء و منبع نور	که بد اندر قباب عز مستور
12		محمد باقر آن کوه مفاخر	که از نحیریش گفتند باقر
		به حق مجمع البحرین انوار	که شد او را ز صدیق و علی بار
		امام صادق و مصدوق جعفر	که این دو منصب او را شد میسر
15		به حق جمله اهل بیت اطهار	کلان و خورد و مرد و زن به یک بار
		که هر یک کشتی بحر یقینند	چه کشتی لنگر روی زمینند

⁴¹ این مناجات در نسخه خطی M وجود ندارد. اما در نسخه های R و H وجود دارد.

	که بد غواص دریای محبت	به دان سرمست صهبای محبت	
18	که در این ره نزد چون وی کسی کام	شهِ اربابِ عرفانِ قطبِ بسطام	H2 ^a
	که بدشایسته اقدمِ عشقت	به شربِ بو الحسن از جامِ عشقت	
	به خواجه یوسف آن غوث ال خلائق	به حق بو علی آن قطبِ فائق	
21	امام پیشروایان ره دین	به عبد الخالقِ آن البرزِ تمکین	
	به جز اندر قدمگاهِ پیمبر	که پا نهاد آن فرخنده اختر	
	به محمود آن شاهِ انجیرِ فغنی	به حق خواجه عارفِ کانِ معنی	
24	که بر چرخ برین سود از شرف تاج	به تمکین عزیزان پیرِ نساج	
	به آن خورشیدِ برجِ حق شناسی	به حقِ خواجه بابای سَماسی	R13 ^a
	که فکرِ غیرِ نگذشتیش در دل	امیر سید کلال آن پیرِ کامل	
27	کزو شد سنگِ خارازر سارا	به حقِ پیرِ پیرانِ بخارا	
	که این راه هدی زوشد مههد	بهاء الدین و الدنیا محمد	
	نهادی نام شاهِ نقش‌بندش	به بی نقشی چو کردی سربلندش	
30	خطابش خواجه مشکل گشا شد	ز بس از وی گره از کار واشد	
	که از عالم گشادی قفلِ اسرار	به قطبِ حق علاء الدین عطار	
	از آن یعقوبِ چرخ‌گشت نامش	به آن پیر که چرخ آمد مقامش	
33	کزو زیبِ دگر بگرفت این کار	به حقِ آبروی پیرِ احرار	
	دری وصفش چنین سفتست جامی	چه گویم من ز وصفِ آن کرامی	
	برون از حدّ تقریر و بیانست	مقامِ خواجه بر تر از گمانست	
36	ازو یک قطره از مه تا به ماهی	دلش بحرست ز اسرارِ الهی	H2 ^b

	به خواجه زاهد آن پیر صفاکیش	به جان بازی مولانای درویش
	به حقّ خواجگی کاندردایت	نمودی درج اسرارِ نهایت
39	به آن مهرِ سپهرِ ارجمندی	ختمِ خواجگانِ نقشِ بندی
	که صهبای مهبّت راست ساقی	در دریای عرفان خواجه باقی
	به آن سیّارِ سیرِ بی نهایت	به آن سرهنگِ اربابِ درایت
42	به آن ینبوعِ اسرارِ نهانی	که کس او را نمی داند تو دانی
	به آن دریای زخّیرِ معانی	به آن شهبازِ اوجِ لامکانی
	به نورِ دیده‌ی فاروقِ احمد	کزو شرعِ محمد شد مجدّد
45	ز نورش شد سوادِ هند روشن	وزو سرهند شد وادی ایمن
	چراغِ محفلِ باریکِ بینان	سپهسالارِ فوجِ پاکِ دینان
	نسجد هر که داند ارتقاییش	نگاهِ هیچکس با نقشِ پایش
48	به هر دو دیده‌ی آن غوثِ قیوم	سعید و عروت الوثقاء معصوم
	به شیخ عبد الاحد آن نجمِ ثاقب	محمد عابدِ والا مناقب
	به سیف الدین و سیّد نور محمد	به شمس الدین حبیب الله ارشد
51	به پیرِ ما که هست اندر زمانش	هدایتِ حصرِ اندر آستانش
	نشد جز بنده گوی آرامگاهش	از آن شد نامِ عبدالله شاهش
	نگویم از کمالاتش که چونست	ز هر وصفش که اندیشم فزونست
54	غریب و بی کسم بر من به بخشای	چو کس مشکل گشا نبود تو بگشای
	دری بگشای از خوشنودی خویش	بیرین سرکشته مهجورِ دل ریش
	به هر کس کز کرم کردی نگاهی	دو عالم را نمی سجد به گاهی

R13^b

H3^a

57	ز عینِ مکرمات بر این عزیزان	ز بحری کز فیوضت گشت ریزان	R14 ^a
	اگر ریز شود حلِ مشکلِ من	به رحمت رشحه هم بر دلِ من	
	گنه زین سان که در گفتن نیاید	ز من هرگز نشد کاری که باید	
60	نه طاعت نه زبانِ عذر دارم	ز اعمالِ بدِ خود شرمسارم	
	بسه دوزخ خوشترم از رستکاری	چو بر خود بینم از بس شرمساری	
	بسه رسوای نیرزد انتیقامم	بیامرز و مپرس از کارِ خامم	
63	قباحتهای از حدِ پیش کردم	اگر چه بس ستم بر خویش کردم	
	خوشم با این همه نقضِ عهدت	چو می اندیشم از دریای جودت	
	تو خود فرموده آمرزگارم	بسه محضِ فضلِ تو امیدوارم	

2

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

	یا رب به قاطعیّت برهانِ بایزید	یا رب به حقِ تربتِ سلطان بایزید	R26 ^a
	یعنی به قرب و منزلتِ جانِ بایزید	یا رب به آشیانه شهباز لا مکان	H22 ^a
3	یا رب به تشنگی فراوانِ بایزید	یا رب بحقِ وسعتِ آن مشربِ کریم	
	یا رب به نورِ مشعلِ ایمانِ بایزید	یا رب به سوزِ سینه آن پیرِ نیک بخت	
	تا جعفر از اعظامِ پیرانِ بایزید	یا رب به هر دو سلسله از حضرتِ رسول	
6	یک یک به حقِ جمله مریدانِ بایزید	وز حضرتِ غلام ⁴² علی تا به بو الحسن	
	بگشادری ز مخزنِ عرفانِ بایزید	بر خالدِ شکسته بیچاره غریب	M5 ^a

⁴² غلام : R - MH

لب تشنه زلالِ هدایت بود ورا   سیرآب کن از قلم احسانِ بایزید
او را به خود رسان و ز خودینش رهان   او هم یکی شود ز غلامانِ بایزید 9

ترکیب بند

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

بند یکم

وعدہ شد نزدیک و نبود بعد ازین جای قرار	سارباناً رحم کن بر آرزومندانِ زار	M7 ^a R1 ^b
بیخبر ز آب و علف کار آزمای راهوار	کن جدا نعمانی کردن فرازِ برق سیر	
3 زمرهٔ درماندگان را این گره وا کن ز کار	بی تأمل بر گشایندِ عقاب از زانوش	
تا نهم یکباره خواب و خورد و راحت بر کنار	تا کنم بر خویشتن آرام و آسایش حرام	
تا ⁴³ کشم در دیده خاکی آستانش سرمه وار	کرده ده منزل یکی تا سر نهم در راه دوست	
6 سوی جانان دیر می جنبد چرا امشب قطار	بادیه پیمای شد از هر دیده ام صد قطره خون	
سوختم از آتشِ جانسوز و هجران زینهار	نیست تاب سستی جمالم از شوقِ جمال	
آر در رقص از نوایی جان فزا جمّاز را	حادیبا خیز و بلند آهنگ کن آواز را	

بند دوم

دل ز جا شد تا به کی محمل نمی جنبد ز جای	چون منش بیخود کن از ذوقِ حدِ بهرِ خدا	
تن به خاک شام و دل با یادِ یثرب در هوای	گوش بر بانگِ حدی جان سوی جانان رهنمود	R2 ^a
3 مغربِ مهرِ سپهرِ رحمت ⁴⁴ صدق و صفای	مہبطِ وحی خدا و مشرقِ نورِ ہدی ⁴⁵	
مرہمِ کافور بہرِ خستگانِ بی نوای	آبِ حیوان است آبش خاکِ مشک آمیز او	
تشنه گان را سوی آبِ زندگی راہی نمای	کردگارا خستگان را مرہمِ کافور بخش	H9 ^a

⁴³ RH تا : یا M

⁴⁴ رحمت : MR چشمه H

⁴⁵ ہدی : MH ہدا R

M7^b نشئه لطفِ الهی یابی از بادِ هوا   بوی فردوس برین⁴⁶ آید از و سر تا به پای 6
 مرده صد ساله با صد رعشه می جنبد ز جای   می دمد⁴⁷ از جانبِ یثرب نسیم جانفزای
 این نه بس و صفش که یثرب چشمِ شخصِ عالم است   مردمش فخرِ جهان سالارِ آلِ آدم است

بند سوم

من که سرگردانِ جانانم چه باک از خانمان   یا مرا کی در دل آید فکرتِ سود و زیان
 در دل تنگم چنان سودای یثرب زد علم   جای گنجایش کجا دارد در و یادِ جنان
 یثرب آن خاکست تبّع را دام آورد به دل   ز آبدانی اندر و نه نام بود و نه نشان 3
 یثرب آن خاکست جبریلِ امین با صد نیاز   آمدی بهرِ طوافش بر زمین از آسمان
 یثرب آن خاکست پیش از خلقِ آدم⁴⁸ صبح و شام   بهری طوفش آمدندی زمرة روحانیان
 از خیالِ این که خواهد گشت جای دوست بود   پیشتر از ابدانی قبله گاهِ انس و جان 6
 هست اکنون خوابگاهِ او خجالت بین که من   سالها بگذشت از عمر و نکردم طوفِ آن
 خالد تا کی نشینی در خجالت منفعل   خیز کرد مرقدش بر کش فغان از سوزِ دل R2^b

بند چهارم

السلام ای چهره ات شمعِ شبستانِ وجود   السلام ای قامتت سروِ بهارستانِ جود
 السلام ای آن که تا آرامگاهت شد زمین   هست خاکِ تیره را صد ناز بر چرخِ کبود⁴⁹
 السلام ای آن که برتر پایه هر برتری   صد هزاران ساله راه از ساحتِ قربت فرود 3

⁴⁶ برین RH : M -

⁴⁷ دمد MH : R وزد

⁴⁸ آدم RH : M -

⁴⁹ کبود MH : برین R

السلام ای آن که بر ظلمت نشینانِ عدم	از تو شد گنجینه نورِ عنایت را گشود
السلام ای آن که بر ⁵⁰ کوربی چشمِ دلان	کرد نعلینت جواهر سرمه اهلِ شهود
H9 ^b السلام ای آن که اعجازت یکی از صد هزار	برتر از گنجایشِ فسحتگه گفت و شنود ⁶
M8 ^a السلام ای آن که پیش از خلقِ آدم سالها	روی در محرابِ ابرویت ملائیک در سجود
من کجا و حدّ تسلیم تو یا خیر الانام	از خداوندِ جهانت باد هر دم صد سلام

بند پنجم

ای پناهِ عاصیان سویت پناه آورده ام	کرده ام بیحد خطا و التجا آورده ام
بوده ام سرگشته و تیه ضلالت سالها	این زمان پی سوی خورشیدِ هدا آورده ام
هست ما را در جهان جانی وای جانِ جهان	آن هم از تو چون توان گفتن فدا آورده ام ³
تو طیبِ عالمی من دردمند دلفکار	رو به درگاهت به امیدِ دوا آورده ام ⁵¹
R3 ^a زاده بردن به درگاهِ کریمان نا سزاست	شادم ار رو بر درت بی زاد و راه آورده ام
کوه بر دوش از گناه و رخ از خجلت همچو کاه	دارم امیدِ زوالِ کوه و کاه آورده ام ⁶
شستش را یک نم از دریای لطفتم کم ⁵² بود	گرچه دیوانی چو روی خود سیاه آورده ام
گر به خاکِ درگهت سایم جبین ای جانِ پاک ⁵³	آنچه خضر از آب یافت من یابم ز خاک

بند ششم

سرورِ عالم من دلداده حیرانِ توام   والهُ سرگشته سودای هجرانِ توام

⁵⁰ که بر MH : که از R

⁵¹ آورده ام MH - : R

⁵² کم M : بس RH

⁵³ جان MH : نور R

3	کی بود یارای آن گویم که مهمان تو ام مرده بهر قطره ای از آب حیوان تو ام	شاه تخت قباب قوسین تو من کمتر گدا رحمتت عام تو آب زندگی من تشنه	
	سو به سو افتاده کوه بیابان تو ام گویا پا می نهند بر فرق در بان تو ام	دیگران بهر طواف کعبه می آیند و من دوش در خوابم نهادند افسر شاهی به سر	
6	این سخن بس حسب حال آمد ز دیوان تو ام آرزومند نمی از بحر احسان تو ام	جامیا ای بلبل داستان سرای نعت دوست بر لب افتاده زبان گرگین سگی ام تشنه لب	M8 ^b H10 ^a
	حق آنانی ز وصلت کام دل بر داشتند	نفس و شیطانم به پیشت آبرو نگذاشتند	

بند هفتم

	دمبدم در جستجوی خواهشست افزوده اند لب به تصدیق تو از روشن دلی بگشوده اند	حق آنان که تا در قید هستی بوده اند هوشیارانی که در امر خرد زو خیره بود	R3 ^b
3	کافسری شاهی ز شاهان جهان بر بوده اند در سروکار وفایت بذل جان به نموده اند	شهریاران مرقع پوش بی تخت و کلاه غمکساران نهاده گردن اندر زیر تیغ	
	یافته ⁵⁴ نانی و در راه خدا بخشوده اند	روزه دارانی به جهد از صبح تا هنگام شام	
6	نفس و شیطانش به رنگ معصیت آلوده اند سالها راه وصال را به جان پیموده اند	خالد دلداده را آینه دل ده جلا در شمار آن کسانش آر کز روی نیاز	
	کارش آرایش پذیر آید به حسن اختتام	بو که از لطف تو ای سر چشمه انعام عام	
9	سید ابرار چون برق لامع برد	در هنگامی که اشمه انوار کنید قبّه	

⁵⁴ یافته RH : در یافته M

رباعیات

1

(هزج : مفعول مفاعیلن مفاعیلن فعولن)

امروز که منزلم نصیبین گردید   از داغِ غمت دلم نصیبین گردید
دوری ز سرِ کوی تو از من دور است   اما چه توان کرد نصیبین گردید

2

(مضارع : مفعول فاعلاتن فعولن)

والله شوقِ جمالِ دوستان   بی نصیب از گشت باغ و بوستان
بنده و مانده از وصلِ حبیب   خالده در مانده در هندوستان

3

(مضارع : مفعول فاعلاتن مفاعیلن فاعلن)

H36^b هر چند دل ز محنتِ ایام داغ یافت   رمزی ز داغهای قره جبه داغ یافت
R46^a اما چو دیده به راه⁵⁵ وصلست وصل را   هم آن خیال کرد وز داغش فراغ یافت

4

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

سلامی جانفزا چون نشئه می   تحیاتی فزون تر زان پیایی
بران نوباوه باغ جوانی   که باشد زهر بی او زندگانی

---

⁵⁵ بره MR : راه H

5

(رمل : فاعلاتن فعلاتن فعلن)

چيست بر آن کس که بويد خاکِ سالارِ عرب   می نبويد تا ابد بویای پر عطر و طرب
 بر سرم⁵⁶ چندان مصیبت ریخت از هجرانِ او   گر بریزد فی المثل بر روزها کردند شب

6

(رجز : مستفعَلن مستفعَلن مفعولن)

M34^a   گر بی تو شوم شاد غمم روز فزون باد   سر تا قدمم در یمّ آفات نگون باد
 و بر گل نسرین نگریم بی گلِ رویت   چون غنچه دلم ته به ته آغشته خون باد

7

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

نسیما گرفتند ره بر در آن⁵⁷ سرو دلجویت   بگو ای زمرة شیر افکنان نخچیرِ آهویت
 ز طولِ مدتِ هجران و شامِ محنتِ دوری   تو مانی زنده خالد کشت قربانِ دو ابرویت

8

(رجز : مستفعَلن مستفعَلن مستفعَلن)

R46^b   ای آن که ز نکهت همه کس حیرانند   دیوانه و دانا به برت یکسانند
 H37^a   القصّه ز تو غیرِ تو کس واقف نیست   نازم به تقدّسِ تو ای بی مانند

⁵⁶ سرم RH : سر M
⁵⁷ در آن R : سران MH

9

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

خورد در نافه خون مشکِ ختن از رشکِ گیسویش   نهد سر در قدم سر و سهی در از قدم دلجویش
اگر زاهد به خواب آن شوخ را بیند یقین دانم   نسازد سجده گه هرگز به جز محرابِ ابرویش

10

(وافر : مفاعلتن مفاعلتن فعولن)

لِقَائِهِ لَإِنْ قَوِيَ الشُّبُهَانُ   وَدُونَهُ أَنْ قِيلَ لَا يُقَالُ
إِنْ عُرِفَ الْخَبْرُ بِالْأَلَامِ إِنْ حَصَرَ   فِي الْمُسْنَدِ وَالْعَكْسُ فِي الْعَكْسِ ظَهَرَ

11

(رجز : مستفعَلن مستفعَلن مستفعَلن)

کابست تصویر نیان نقطه شک   یعنی دهانش نبود مدرک
خال خورده ریز گونای خطان   خطان ارواجان پیش مشک خطان

12

(رجز : مستفعَلن مستفعَلن مستفعَلن)

چون تو سوار شاهی بما ز مات نیست   آن به صریح گوی و رخ ناوری به هم
این بار می فرست وگر نه ز دست تو   خواهم برد شکوه به شاهِ فلک هم

مخمسات

1

(هزج : مفعول مفاعلهن فعولن)

H34^a ای وصلی تو اعظم امّانی س سرمایۀ عیش کـامرانی

گر بی تو به عمر جاودانی یک لحظه زیم به شادمانی

3 یارب نخورم بر از جوانی

2

(هزج : مفعول مفاعلهن فعولن)

M31^b در بحر غم فتاده مشککل کشتی رسدم دمی به ساحل

بر باد شدیم ز آتش دل شد ز آب دو چشم خاک تن کل

3 افسوس تو حال ما ندانی

3

(هزج : مفعول مفاعلهن فعولن)

بی مهر تو ام به شام هجران ریزم چو سپهر خون به دامن

صد چاک کنم ز غم گریبان لیکن چو نمی رسد به سامان

3 مقصود چه سود⁵⁸ خون فشانی

---

⁵⁸ سود H : کرد MR

4

(هزج : مفعول مفاعلهن فعولن)

پیوسته چو غنچه می خورم خون هر گوشه رود ز دیده جیحون

دامن شده ز اشک سرخ گلگون بی قدد تو لیک سرو موزون

3 ما را چه هوای گلستان

5

(هزج : مفعول مفاعلهن فعولن)

R43^a گریسته ام که بی وصالت غرق عرقم ازین خجالت

اما به دو اب روی هلالیت این نیست حیات بی جمالت

3 مرگست و به نام زندگانی

6

(هزج : مفعول مفاعلهن فعولن)

با صبر و شکیب داشت یکچند ریش دل خویش آرزومند

با هجر تو تا گرفت پیوند ای من به خیال از تو خرسند

3 بیرید ز دوستانِ جانی

7

(هزج : مفعول مفاعلهن فعولن)

H34^b خالده ز دو دیده خون سارا می بار نهان و آشکارا

زان ابهر نهال مدعا را شاد آب همی نما خدا را

3 تا بار دهد همان که دانی

8

(هزج : مفعول مفاعِلن فعولن)

یـا ر ب بـه مـجـر د ان افـلاک   یـا ر ب بـه شـه سـریر لـولاک
 از غـیر تـو ر سـتگـان بـی بـاک   پـیش تـو شـفیع آورم تـاک
 3   بـار دیگـرم بـدو ر سـانی

9

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

M32^a   به جز تو خاطر این بو الهوس نمی گیرد   بگوش خفته صدای جرس نمی گیرد
 سواى شهد انیس مکس نمی گیرد   دلم به غیر تو الفت به کس نمی گیرد
 3   چو بلبست که جا در قفس نمی گیرد   R43^b

10

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

چو عشق مغز بود عقل پوست نتوان کرد   به پند زاهد ترکِ فردوس دوست نتوان کرد
 به قول مدعی ار صد نکوست نتوان کرد   به حرف زشت کسان ترکِ دوست نتوان کرد
 3   کسی که دل به کسی داد پس نمی گیرد

مسدسات

1

(هزج : مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن)

- M30^b مهجور و زیبان بستۀ سرگردانم رنجور و جگر سوخته و حیرانم
از چشم تو چشم التفاتی دارم گر پای نهی به چشم جان⁵⁹ افشانم
3 دلدادۀ دیدۀ توام گر قدمی بر دیده نهی نثار جان افشانم

2

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

- R41^a خیالت را بگو تا رو بگرداند ز من چون به بزازی خواب باشد بی توام
تا بر اسایم دمی باوی فرو میرد کم آتش افروخته در استخوان پهلوم
3 من بدنسانم که دانستی از هجر تویلی باز گشت هست هر وصل تو ای مه روم

3

(هزج : مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن)

- بی روی تو رفت طاقت از دل از دست نماند اختیارم
جز شوق وصال روی خوبت نبود به دل حـزین و زارم
3 از هجر تو جان به لب رسیده رحمی به نما به⁶⁰ حال زارم

⁵⁹ جان MR : خون H

⁶⁰ به RH : M

4

(هزج : مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن)

- ای از مژه ات غرقه به خون استادم   وز خطِ تو در قیدِ جنون استادم
- دلدادۀ دیدۀ خمّار آلودت   عالم همه وز جمله فزون استادم
- شیدای دو آهوی شکار اندازت   صد چون من صد هزار چون استادم ³

5

(خفیف : فاعلاتن مفاعلن فعلمن)

- چار جنت بود در این دنیا   همه زیبا و شهرة ایام   M31^a
H35^b
- در سمرقند سغد در بصره   هست نهر ابله به بدرام
- شعب بوان به فارس و⁶¹ شیراز   غوطه باشد بهشتگی در شام ³

6

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلمن)

- بود پیش از کارِ حارث نامِ دیو بد سرشت   پس به هر گردون و را نامِ دگر شد سرنوشت
- عابد و زاهد بد و او اب در چارم مست   خاشع شاکر مطیعت⁶² و عزازل در بهشت   R41^b
- خواند ابلیسش خدا یعنی ز رحمت نامید   چون ز گلزارِ بهشتش دست شست ³

⁶¹ و MH : در R
⁶² میطیعت MR : مطیع H

7

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن فعولن)

- درودی کز نشیمش مسک⁶³ تاتار خورد خون همچو دل از طره یار
 سلامی کز شمیمش بوی رضوان شود سرگشته چون جان بهر جانان H33^b
 پس از عجز از سپاس ایزد پاک بود بر جان شاهنشاه لولاک³

8

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

- عبد الرحمن شیر مردان⁶⁴ شاه گردون جاه آن که با عمرم شهرتش مهر است مانند سها
 توپ اژدروار را چون⁶⁵ بر عروه⁶⁶ مکه بود پاره خمپاره وش قلب عدو زین اعتنا
 حسب حال خصم ملهم گشت تاریخ⁶⁷ به دل دشمن بد چون رهد از شیر یا چون اژدها³ H36^a

9

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن فعولن)

- امامان کزیشان زیب دین است به ترتیب اسمان میدان چنین است R40^b
 علی سبطین و جعفر با محمد دو موسی باز زین العابدین است
 پس از باقر علی عسکری دان محمد مهدیم زان پس یقین است³ H20^a

⁶³ مسک MH : مشک R⁶⁴ مردان M : میدان RH⁶⁵ چون MH : از R⁶⁶ عروه M : عراده RH⁶⁷ تاریخ MR : تاریخش H

غزلیات

1

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

از روم تا به هند گرفتم نقد جان به کف	بهر نثار مرقدِ شه بهو علی شرف
بروی قسم به جان عزیزِ مبارکش ⁶⁸	کاندر وفاش کرد جوانی خود تلف
H27 ^b هست این غلام را به درش حاجتِ عظیم	3 لطف کنند باز رهانش از اسف
باشد در آستانش امیدِ شفاعتی	در حضرتی که یافت از و هند صد ⁶⁹ شرف
يَمْضِي عَلَى الصَّلَاحِ مِنَ الْعُمْرِ مَا بَقِيَ	يَأْوِي إِلَى الْفَلَاحِ مِنَ الذَّنْبِ مَا سَلَفَ
شاهی چشمِ خشم به بی خبر نگه کند	6 در یتیم آب شود در دلِ صد صدف
بر ماهِ خاسف از کرم ار بنگرد گهی	بر روی آفتاب شمارد دو صد کلف
نسبت با عشعاش خزف بهتر از گهر	با قوتِ غناش گهر کمتر از صدف
در چشمِ اهلِ دیده مسماش همچو اسم	9 آینه ایست عکسِ نمای شهی نجف
خالد خموش هر چه تو گوی به طرزِ شعر	بی دولتان مبالغه دانندش و صلف

2

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

آرام رفت از دل و آرام جان ندید	جان بر لب آمد و رخ آن مهربان ندید
بر گلشنِ خزان رسیده رویم ز اشکِ سرخ	بس جویبار ⁷⁰ خون روان شد و سرو روان ندید
M5 ^b شد دامنم چمن ز گلِ اشک ای دریغ	3 آن نو نهالِ روضه باغِ جنان ندید

⁶⁸ مبارکش M : مبارکش RH

⁶⁹ صد R : MH

⁷⁰ جویبار MR : جوی H

از شهر پری آن دل دیوانه گان ندید ⁷¹	درد سری که دیده ام از یادِ خطِ او	
گویِ شکوه شوکتِ شاه جهان ندید	از بس که در ربودنِ دلها دلاورست	
6 در ششدرِ زمانه ره امن و امان ندید	شاهنشهی که هر که سر از امرِ او به تافت	
آرامگاهِ خویش به جز آسمان ندید	وانکس به بندگیش چو جوزا کمر ⁷² به بند	
نشید گوشِ چرخ و زمین و زمان ندید	زینسان کریم و عالم و عادلِ یگانه	R19 ^a
9 آن کس که آصف و جم و نوشروان ندید	بس ⁷³ نسخهٔ مصحح و جامع فتاده است	
زخم ز چشمِ فتنهٔ آخر زمان ندید	منت خدایرا که ز تأییدِ لطفِ او	
هر کز تنزل که کس از آن نردبان ندید	هر روز برتر است سالایمِ رفعتش	H12 ^b
12 بینا است و مدتیست که آن آستان ندید	شرمنده ام ز چشم جهان بین خود چرا	

3

(بسیط : مستفعلن فعلن مستفعلن فعلن)

صد جم بر آستان جلالست کمین گداست	ای داوری که خاک درت دیده را جلاست ⁷⁴	H14 ^a
حاتم سنبل و آصف نادان و خور سحاست	با جود مدر کی و عموم عوایدت	
3 دیوانه دش از بال پری انجم از حماسست	از سایهٔ تو تا بسرم پرتوی فتاد	
برگشت از آن نمازم تحریر مدعا است	چون مدحتت برور تسلسل کشید دل	
بیچارهٔ که کز نبود کاف از و رواست	داعی امیدوار با نعام مرده کیست ⁷⁵	M6 ^a
6 انبات حبّ اجر یضا عف لمن یشاء ست	احسان اگر کنند به این طالب بقا	

⁷¹ دیوانگان ندید M : دیوانه آن ندید نگان RH

⁷² کمر MH : میان R

⁷³ بس MR : پس H

⁷⁴ جلالست MR : جلال H

⁷⁵ مرده کیست MR : تست و بس H

از قلمزم مواسب شه نیم قطره نیست	نسبت جمال داعی چو طوفان ابتدا است
کس نیست در جهان بجز از شاه ملجم	عالم چو حالم ای شه عادل بران کو است
در چیش شاه نیست با ظهار احتیاج	چون شه جم است و قلب منیزش جهان بها است 9
R19 ^b مستم مسی شکسته و دارم امید آن که	زر بساز دم بلطف که لطف تو کمیاست
فتح و ظفر قرین و جحانت بگام باد	تا مست جان مرا به بدن کارم این دعا است
چتر سعادتت بسر و خصم زیر پای	تا سایبان چرخ و فراز زمین بیا است 12

4

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

H13 ^b دو شم خرد به طعنه بگفت ای گناه کار ⁷⁶	نیکو شدی ز فعل بد خویش شرمسار
بگداخت از خجالت از بسکه یاد کرد ⁷⁷	نا اهلی من و نعم و لطف شهریار
تا صبح در میان من او نبرد بود	او سرزنش نمود مرا و من اعتذار 3
گفتم که اختیار ⁷⁸ به دستم نبود گفت	در شرع چون رواست کنی نفی اختیار
گفتم که بیم قصد سرم بود گفت رو	از بیم سر چگونه کند رسله مردکار
گفتم که سر نویشت ازل بود گفت هان	گر عذر این بود نبود کس گناه کار 6
M6 ^b گفتم علاج نیست قضای خدای را	گفتا بلی ولیک توی جای عیب و عار
آخر بلا به گفتمش ای عقل خورده بین	تدبیر چیست چون نبود راه اعتذار
گفتا بگو مقصرم و معترف به جرم	در مانده از خجالت و مبهوت و شرمسار 9

⁷⁶ گناه کار MR : تهاکار H

⁷⁷ کرد MR : گیر H

⁷⁸ اختیار MR : باختیار H

دارم گناه پر خطر ولیک کرده ام	توبه از آن گناه هزاران هزار بار
هر روز بندگان خدا گر هزار جرم	ورزند محومی شود از توبه آن هزار
شایان بزرگان چو ظلّ الهیند	باید کنند پی روی لطف کردگار
دانم بزرگگی گنه خویش را ولی	نسبت به عفو شاه جهان نیست در شمار
دآب شهنشهان ⁷⁹ همه عفوست مغفرت	ور نه کسی خلاص نگشتی برورگار
پرورده عنایت خود را و مکرمت	زین یک گناه عفو کن ای شاه نامدار
گویند چون ز آب بود پرورش پذیر	او را از آن فرو نبرد آب خوشکوار
از مکرمت رجای افندی و میر را	نسبت به این مقصر مجرم قبول دار
تا آسمان به پرتوی خورشید روشنست	تا می چکد به صحن زمین ابر نوبهار
خضرا به نور معدلت باد مستنیر	غبر از چو ابر موهبت ⁸⁰ باد سبزه زار

5

(رجز : مستفعلن مستفعلن مستفعلن)

خَيْرَ خَلْقِ اللَّهِ عَطْرِيفُ الْعَرَبِ	وَ ضَفُّهُ الْأَتَى عَالَا كُلِّ وَجَبِ
أَبِيضُ اللَّوْنِ لِحْمَرٍ قَدْ يُمِيلُ	أَدْعَجُ الْعَيْنَيْنِ دُوخَدَّ وَأَصِيلِ
إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ عَبْدُ الْمُطَلِّبِ	هَاشِمِ عَبْدِ الْمَنَافِ إِسْمَلُ أَحِبِّ
هَاشِمِيٍّ مِنْ قُرَيْشِ أَمْنَةَ	بِنْتُ وَهَبِ أُمُّهُ أَعْلَمُ مَوْطِنَةَ
بَدْرُ سَيْمَاهُ بِيَطْحَاءَ إِبْجَالَا	وَبِهَذَا رُبْعَيْنِ أُرْسِلَا
قَرُّهُ كَمَا وَكَيْفًا إَعْتَدِلِ	فِي ثَلَاثِ لَبْعَدِ حَمْسَيْنِ إِنْتَقِلِ

⁷⁹ شهنشاهاان MR : شهانشاه H

⁸⁰ موهبت M : مكرمت RH

M13^a هَاجِرًا فِي طَيِّبَةٍ عَثْرًا سَوَى

R42^a مَعَ ثَلَاثِ عَاشِ ثَلاثِينَ سَنَةً

9 طَيَّبِحًا يَا لِحَا مِنْ مَغْرِبِ غَابَ بَيْضَاءُ وَحَمَاهُ بِالْيَثْرِ

6

(متقارب : فعولن فعولن فعولن)

وَاطَفِ الْفَوَادَا حَرِيْقَ اضْطِرَامُهُ

فَلَمَّ تَعْدِلِ الْقَوْسِ فِي الْإِسْتِقَامَةِ

3 أَمْرًا قَمِينًا بِأَهْلِ الْفَخَامَةِ ر37^b خَلَفُ الْعُهُودِ وَ تَرِي الْوَفِي لَيْسَ

دَعَاوُتُ لِرُجْعَاكُمْ بِالسَّلَامَةِ

حَرَازَاتُ نَارِ الْحَاوِي بِالسُّتِدَامَةِ

6 فَوَادِي لِذِكْرَاكِ وَارُ الْإِقَامَةِ وَلَوْ كُنْتَ مَا أَخْطَرَنَّ بِإِلَاكِ

وَ مَاذَا الرُّجَاغَةُ لَوْلَا الْمُدَامَةِ

لَمَّا أَوْقَعَنَّ قَبْلُ فِي ذَالْعَرَامَةِ

9 فَسَوْفَ تَرَى مَا نَرَى فِي الْقِيَامَةِ فَقَدْ صِرْتُ خَلِيَّتُكُمْ بَعْدَ هَذَا

يُكَسِّرُ قَلْبِي بِصَخْرِ الْمَلَامَةِ

يَرَاهُ الْوَرَى ظَاهِرِي الْعَلَامَةِ

12 يَرَاهُ الْوَرَى ظَاهِرِي الْعَلَامَةِ فَلَا أُبْصِرُ مِنْكَ إِلَّا خِدَاعًا

وَلَا أَسْكِبُ السُّدْمَةَ مِثْلَ الْعَمَامَةِ

M13^b نَدِمْتُ لِمَا قَدْ مَضَى بَيْنَنَا وَلَكِنَّهُ لَيْسَ يُجْدِي النَّدَامَةَ

صَلَاةُ الْإِلَهِ عَلَيَّ جُودًا وَ أَحْبَابِهِ وَ هُوَ خَيْرُ الْخِتَامَةِ

7

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

- H11^b گوش باید گر⁸¹ ازین سرگشته اندوه گین
چند تن روزی ز همزادان⁸² ز جام عیش مست
ده به ده صحرا به صحرا به گلزارِ ارم
ناگهان هاتف ز هر سو بانگ زد کی بیدلان
- R14^b چون فرو بردیم سر بهر تماشای چمن
سرو شمشاد و صنوبر بید مشک و نارون
عرعر از سودای گل دیوانه خواهد شد مگر
گویا با قَدِّ جانان لافِ رعنائی زده
طوطی و دراج و تیهو شارک و کبک دری
چهچہ بلبل صدای قمری و بانگِ تذرو
گوی از چاه زنخدانِ عزیزان آب خورد
خوخو زردآلو انار و پسته انجیر و عنب
از لطافت در میانِ سیب و امرود است جنک
می توان مدهوش شد از بوی خاکش تا ابد
- 3 شمه ای از صنعتِ خلاقِ کیتی آفرین
بهر گشتِ گلستان گشتیم باهم هم قرین
یعنی باغِ عبدالان آن معدنِ اربابِ دین³
هذه جنات عدن فاد خلوها خالدین
از دلِ ما محو شد سودای فردوس برین
ایستاده صف به صف چون دلبرانِ نازنین⁶
زان به پا قیدِ جنونش گشته زلفِ یاسمین
بیدِ مجنون زان کند⁸³ روی خجالت بر زمین
داد بر باد از نوا اندوه عشاقِ حزین⁹
کرده جا در گوشِ سگانِ سپهرِ هشتمین
می چکد از آبی دش آبِ نراکت این چنین
هر یکی گوید که ای طالبِ بیا از من به چنین¹²
مشت از آن مالند بر فرقِ دیگر از روی کین
پس⁸⁴ که می ریزد ز شاخِ تاکِ خشکش بر زمین

⁸¹ گر : M کرد RH

⁸² ز همزادان MH : R -

⁸³ کند RH : M -

⁸⁴ پس MH : R

شیره می بارد به جای شیر از پستانِ تین	از پی طفلانِ بستان یعنی گنجشکانِ او	
سوسن لاله و بنفشه نرگس دیده نمین	چند انواع ریاحین بر کنارِ جویبار	
هر یکی گوید منم بهتر به سوی من به بین	گل شقائق زلفِ عروس و تاجِ خروس ببله غوش	
18 از تواضع زهره هر دم بر زمین سایه چنین	از نوای نغمه سنجان گوشِ گردون تشته کر	M14 ^a
گویا آتش شده است از سایه گل آتشین	می خورد هر دم سمندر غوطهای در جوی آب	H12 ^a
بیدلان را صبر و آرام شکیب و عقل و دین	از نزاکت می برد آبِ زلالش بر کمر	R15 ^a
21 گردد از عکسِ هواهر قطره اش درّی ثمین	چون فرو ریزد از کوه باقله با صد طرب	
یا فلک از رشک ریزد آن حسرت بر زمین	یا رب این آبست ازین کوه بلند آید به زیر	
نالیه بر ربط بیاضِ گردنِ خوبانِ چنین	از صدای دلربا و صافیش گردد خجل	
24 می شود سنبل پریشان همچو زلفِ حورِ عین	و ز نسیم جانفزایش اندک اندک بر کمر	
آرم پیشت شفیع و حضرتِ روح الامین	کردگارا شهسوارِ عرصه روزِ جزا	
فَاعْفُ عَنْهُ كُلَّ ذَنْبٍ أَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ	خالد از فرطِ گنه شرمنده درگاهِ تست	

8

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن فعولن)

گذشتم بر بساطِ مرغزاری	پی گل گشت در فصلِ بهاری
نوا سنج است در مرثیه خوانی	نگه کردم که مرغِ گلستانِ
3 به دل بیمِ فراقش گشته یکسر ⁸⁵	تذرو از مدّ آهش سرو بر سر
زبان در انما اشکو الی الله	کشیده قمری از اندوه جان گاه

⁸⁵ یکسر MR : کمتر H

	نهاده بید مجنون سر بزانو ⁸⁶	سخن گو سوسن اندر هجو گردون
H15 ^b	گل سوری گریبان چاک کرده	پیشان سبزه روبر خاک کرده 6
	گرفته آه خاک از باد مهتاب	کند فریاد و کف بر سر زند آب
	چنان گشته است نرگس مست و محزون	تو گوی گاو چشمش داده افیون
M14 ^b	بنفشه دال گشته از تظلم	زبان لاله لالست از تکلم 9
	سمن ⁸⁷ می کند ز بی داد طاعون	بناخون خال و ورد آسمان گون
	یکی از سبزه پوشان در ⁸⁸ گلستان	به پاسخ تر زبان شد هم چو مستان
R17 ^a	که بهر علم و عرفان ⁸⁹ کوه عرفان	به برج زهد و تقوی مهر رخشان 12
	سالاله صاحب الخلق العظیم	امام العالم عبدالکریم
	ز چشم دهر شد خورشید و ش گم	از آن تر دامنیم از اشک شبنم
	به زیر خاک گنج آسا چو پی برد	ز رشک ارض گردون خون دل خورد 15
	دعت یا لیتنی کنت ترابا	لعل الی بعد الموت آبا
	به جنت جای کرد آن قطب کامل	بنات النعش و ش گردش افاضل
	بنی تا ریخهم ربی الرحیم	کفناکم خالدا رای النعمیم 18

9

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن فعولن)

فغان از جور این خونریز فرهاد   ستون بی ستون همت افتاد

⁸⁶ نهاده ... بزانو MH : نهاده سر بزانو بید مجنون R

⁸⁷ سمن MR : سخن H

⁸⁸ در - : M RH

⁸⁹ عرفان M : دانش RH

کسی چون او به فنِ حق پرستی	نگشسته ثبت در دیوانِ هستی
کلام و زیج و حکمت با نجومش	بدی یک قطره از بحرِ علومش ³
چنان آگه بود از اسرارِ تنزیل	تو گوی استادش بود جبریل
ز موجِ فکرتش گردون حبایی	ز علمش لوح یک حرق از کتابی
H16 ^a شدی نسخ از دو صد چون گلش راز	بلا فکر و توقّف گفتیش باز ⁶
غرض علمی نبند در دیرِ فانی	که در وی باشد او را هیچ ثانی
اجل تا دام بر مردم نهاده	چنین صیدی به دامش کی فتاده
R17 ^b سزد گر چرخ ازین ماتم ستیزد	دو صد پروین ز مهر و ماه ریزد ⁹
ز بس بارد ز چشمِ اخترانِ خون	که گردد بی ستون چرخِ گلگون ⁹⁰
M15 ^a بیا خالد به شکرِ ایزدی گوش	ز صپهای تحملِ جرعه‌ نوش
لباسِ گریه را یکباره کن شق	روانش را روان کن رحمتِ حق ¹²
نماند هیچ کس در زیرِ گردون	اگر شه گر گدا گر نیک گر دون

10

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

الهی تا به کی مرغِ دل اندر دامِ کاکلها	بود در مانده و پا بسته ای حلالِ مشکلها
اگر نه خامه‌ مانی فیضت رشحه ریز آمد	کجا یک قطره شبنم ریختی بر ⁹¹ چهره‌ گلها
H17 ^a اگر ⁹² نه بر گلستان پرتوِ حسنت زدی عکسی	که در وی می شنیدی بانگِ واویلا ی بلبلها ³
به تقدیر ار نبودی دستِ تقدیرت جهان آرا	کرا در خور بدی مشاطگی زلفِ سنبلها

⁹⁰ گلگون MR : کردون H

⁹¹ بر MR : از H

⁹² اگر MR : دگر H

به یک جلوه⁹³ ز روی ماه کنعانی در افکندی
 ز شهرستان مغرب تا به مصر آواز غلغلهها
 جمالی را که نه آرایش از عکس رخت گیرد
 چه سود از خط و خال و غازه و زیب و تجملها⁶
 به داد خالد بیچاره در مانده رس یا رب
 که دارد قلمز جودت بسی چون او ب به ساحلها
 به یک جنبش ز برقی لامع نور قدیم خود
 به لطفش وارهان از گردش دور تسلسلها

11

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

به معمار غمت نو ساختم ویرانه خود را
 به یادت کعبه کردم عاقبت بتخانه خود را
 فرو ماندند اطبای جهان از چاره ام آخر
 به دردی یافتم درمان دل دیوانه خود را
 ز سودایت چنان بد نام گشتم در همه عالم
 به گوش خود شنیدم هر طرف افسانه خود را³
 بکرد شمع رویت بس گشتم⁹⁴ ماندم از پرواز
 سرت کردم چه زیبا سوختی پروانه خود را
 ادیب من جلیس من شود در حلقه رندان
 بگوشش گر رسانم ناله مستانه خود را
 در اقلیم محبت از خرابیهاست معموری
 به سیل اشک باید کند اساس خانه خود را⁶
 سراپا نعمتم با این همه در مانده گی خالد
 نمی دانم چسان آرم به جا شکرانه خود را

12

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

وا حسرتا جدا شدم از خانه خدا
 از غصه وقت گشت شود دل ز هم جدا
 ما را نبود خواهش رفتن از کوی دوست
 امّا چو امر اوست ز سر می کنم پا
 اهل صفا به داغ غم مروه مرده اند
 من شاد چون زیم که شدم دور از صفا³

⁹³ جلوه MR : بر تو H
⁹⁴ گشتم MR : که کردم H

گویند باز کرد کجا می روی کجا	حجر و مقام زمزم و ارکان و ملتزم	
خانۀ روضه منبر و محرابِ مصطفیٰ	دامانِ دل گرفته برندم کشان کشان	H17 ^b
6 کاهيست دل فتاده میان دو کهربا	از اشتیاقِ یثرب درد فراقِ بیت	
پس غم مخور ز خانۀ او گر شدی جدا	خالد چو دوست در همه جا جلوه گر بود	

13

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

هست جانی و آن هم از تو چون دهم دین ترا	وام بگرفتم به صد جان گردِ نعلین ترا	
مختصر خوانم تطاولهای زلفین ترا	بی تو ام چندان مطوّل شد شبِ تاریکِ هجر	R20 ^b
3 وه چه زبید هیئتِ اشکالِ بی شین ترا	ماهِ نو با ⁹⁵ مهر ثابت عقرب و پروین روان	
گرد روی خوی چکان جولانِ زلفین ترا	بر رصد بندان نگردد کشفِ این تا نگرند	
بس منافی شد دهان زلف خدین ترا	نفی جز و حصر فردِ شمس و استلزام او	
6 بو علی مشکل که داند حکمت العین ترا	چشمِ بیماریت دهد در هر اشارت صد شفا	
تا ⁹⁶ به رخسارت هویدا کرده قوسین ترا	چهره ات ز آبِ دل آرای هـوا را داده ام	
چون کشد آخر کمان قباب قوسین ترا	خالد از ابروی مشکینت اگر گوید سخن	

14

(رجز : مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن)

صد ماهِ کنعانی برت چون نقش بر دیوارها	ای بی گلِ رویت بود مژگان به چشم خارها
سهلست با هجرِ تو بر جان سختی آزارها	احوالِ آزارِ مرا پرسیده بودند از کرم

⁹⁵ با MH : R بر

⁹⁶ تا MR : H تاب

3	شاید کند آن ⁹⁷ غمگسار غمخواری غمخورها	لیک از وفور انتظار شد چشمِ گریانم چهار
	هستند صافی طینتا عاری از عیب و عارها	M16 ^a نا آمدن را غیرِ بیم از طعنِ مردم وجه نیست
	این بس که خالد در دلت باری گذشت از بارها	نبود تفوت پیش من از آمدن تا نامدن
6	این بس که خالد در دلت باری گذشت از بارها	نبود تفوت پیش من از آمدن تا نامدن

15

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

	تا سَمِكِ اشک و آه تا به سما	H18 ^a می رسد گر شوی تو دور ز ما ⁹⁸
	أَبْدًا لَيْسَ يَرْفَعُ الْقَدَمَا	R21 ^a دل بکوید چنان شده است اسیر
3	تَرْبُ أَبْوَابِكُمْ يُرِيْلُ عَمَّا	دیده جویای خاک درگه تست
	لا أَرَى الرُّوحَ بَلَّ أَرَى الْمَا	بی جمالِ تو گر روم به بهشت
	تَمْزِجُ الْعَيْنُ بِالْدمُوعِ دَمًا	دم بدم در فراقست ای همدم
6	لَحْظَ عَيْنَيْكَ لَوْ رَمَى كَرَمًا	دل هدف پیش تیرِ غمزه ای تست
	خَالِقُ الْعَرْشِ بِالْهُوَى حَكَمًا	خالد از عشکِ تو چه چاره کند

16

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

	بی تو سودای جنان نیست مرا	جز تو سرمایه جنان نیست مرا
	گوش جز تو ⁹⁹ به جهان نیست مرا	کی کنم قولِ کسی در حقِ تو

⁹⁷ آن RM : این H

⁹⁸ ما M : تا RH

⁹⁹ جز تو MH : تو جز R

چون¹⁰⁰ شوم از سر کوی تو جدا   غیر فریاد و فغان نیست مرا
 بی وصال که جز او مایه عیش   نیست شادی به روان نیست مرا
 به وفای تو که تا روز وفات   جز وفا با¹⁰¹ تو گمان نیست مرا

17

(رجز : مستفعلن مستفعلن)

أَوْ قَلَّتْ نَارًا فِي الْحَشَا   أَحْرَقْتَنِي كَمَا تَشَا
 فَأَرْحَمُ بِصَبِّ مُدْنَشَا   مَا أَشْتَمُّ مِنْكُمْ مِنْ نَشَا
 م16^b أَغْوَيْتَنِي أَخْزَيْتَنِي   وَالْآنَ قَدْ أَنْمَيْتَنِي³
 يَا لَيْتَنِي أَضْمَيْتَنِي   فَالْتَمَّ بِالْجَوَى أَشَا

18

(رمل : فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن)

مجمر سینه دوریت به تابست امشب   وز غمت صبر به دل نقش بر آبست امشب
 R21^b در هوای نمک لعل و می دیده تست¹⁰²   دل که از آتش عشق تو کبابست امشب
 گل رخسار تو نقش است ز حان   آب چشمم همگی عین گلاب است امشب³
 نا یدم خواب مبادا که بخوابت بینم   دیده بخت مرا بین چه بخوابست امشب
 در غمت سیل سرشکم همه معموره گرفت   بی گل روی تو ام خانه خرابست امشب
 به زلال لب از بسکه بود تشنه لبم   عالم اندر نظرم موج سراپست امشب⁶

¹⁰⁰ چون MR : گر H

¹⁰¹ با MR : از H

¹⁰² تست MH : مست R

خالد تا به خیالِ نگهش مدهوشم کی مرا داعیه بادۀ ناپست امشب

19

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

گرچه اسبابِ طرب پیشِ من اکنون نه کمست شادیم بی گل روی تو همه درد و غمست

دأب اربابِ طریقت¹⁰³ نبود آسایش لذتِ عاشقِ دلسوخته اندر المست

H19^a به امید سرِ خود پای منه در ره عشق کاندین مرحله سر باختن اول قدمست 3

گردن شیشه می گیر سفالینه جام اگرست¹⁰⁴ آرزوی تاج کی و خام¹⁰⁵ جمست

جانِ من دولتِ جاوید بدنیا مفروش گر کنی نیک نظر حاصلِ آن یک دو دمست

6 گر زنی نوبتِ شاهی به جهان تا مانی اولت دردِ سر و آخر کارت ندمست

20

(هزج : مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن)

M17^a بی روی تو ام ای مئه نو خانه خرابست وز هجرِ تو ام صبر به دل نقش بر آبست R22^a

در خواب توان دیدنت و خواب نیاید از بس که مرا دیده اقبال بخوابست

3 دو شم به نگاه تو دل از باده غنی بود خونِ جگر امشب می و غم جامِ شرابست

گر بارِ دیگر دست دهد آن می لعلش ما را چه غم از فوتِ نی چنگ و ربابست

خالد اگر آن عمرِ گران مایه ز کف رفت افغان چه کنی قاعده عمر زهابست

21

(رمل : فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن)

بازم از سودای مهرویانِ درون پر ماتمست رشته کارم ز زلفِ در خمش خم در خم است

¹⁰³ طریقت MH : محبت R

¹⁰⁴ اگرست M : اگرت RH

¹⁰⁵ خام M : جام RH

آری آری یا وجودِ خود چه جای شبنمست	آب رویم ز آتشی خسارِ او بر باد شد
3 در فضای آفرینش گر بود مثلش کمست	خورده بینان را کند آگاه خالش زیر لب
خستگان را کی تسلائی ز مشکین مر همست	زخمِ دل را مرهمی جستم نمودی چینِ زلف
بیژن چاه زنخدانش شود گر رستمست	هر که دید آن شاهِ خوبان را ¹⁰⁶ رسن بازی زلف
6 لیک در وصفِ جمالِ آن پریش ابکم است	خالد اندر قولها لافِ فصاحت می زند ¹⁰⁷

22

(مجتث : مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن)

کتانِ پیرهنِ گل ز ردت صد چاکست	ز رشکِ سروِ قدت سر و پای در خاکست
بیرون ز دائرهٔ فهم و حدِ ادراکست	کنایت از دهنِ تست سرِ جوهرِ فرد
3 نظاره ات همه شب چشمِ هشت افلاکست	نه دیدهٔ منِ مسکین نظاره باشد و بس
هزار جانِ کریمیت بندِ فتراکست	چو بگذری به سری کوی کشتگانِ غمت R22 ^b
چه جای ¹⁰⁸ چشمهٔ حیوان و مارِ ضحاکست	مع الوجودِ زلال دهان و زلفِ کچت
6 به رهگذارِ تو خالد فتاده در خاکست	بدان امید که چون باد بگذری به سرش

23

(سریع : مستفعلن مستفعلن فاعلاتن)

معلوم شد مرا که تو خوفِ خدات نیست	هرگز ترحمی به من مبتلات نیست
با آن دو رخ تو شاهی و پروای مات نیست	M17 ^b ما در قمارِ عشقِ تو جان باختیم ولیک

¹⁰⁶ خوبان را MH : ترکانرا R

¹⁰⁷ فصاحت می زند MR : فصاحت می کنی H

¹⁰⁸ جای R : MH -

خورسند کن بلات مرا گر بلات نیست	بهرِ بلای جان سختی جستم از لب ت
گفتا کلام بیهوده کم گو حیات نیست	گفتم مگر حیات بود لعل جان فزات
مقصودم از خدای به غیر از وفات نیست	گر بینم از وفات به بالین پس از وفات
6 جز در خورِ بلاغتِ پر هرات نیست	خالد ز کلکت این غزلِ دل یا ¹⁰⁹ که ریخت

24

(رمل : فاعلاتن فعلاتن فعلن)

سجده سوی کعبه کویت ¹¹⁰ عبث کردم عبث	رو به محرابِ دو ابریت عبث کردم عبث
دست در زنجیرِ کیسویت عبث کردم عبث	آن نه رحمی به حالِ داد خواهان آیدت
3 نسبتِ خورشید با رویت عبث کردم عبث	کاکلت را مشکِ چین گفتم خطا گفتم خطا
میلِ دل روزِ ازل سویت عبث کردم عبث	R23 ^a نا خدا ترس و جفا آیینی و مردم فریب
جان فدای چشمِ جادویت عبث کردم عبث	دل به فتراکِ نگاهت بستتم بد بود بد
6 خالد آسا شکوه از خویت عبث کردم عبث	خویت ار خون ریزدم رویت دهد صد خون بها

25

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

نالئه شبگیر در کویت عبث کردم عبث	بر سرِ راهت چو خاک افتادتم بی سود بود
شد ازو مملکتِ کفر و ضلالت تا راح	این چه نامست کزه سکه دین یافت رواج
3 ذاتش آمیخته می گشت به هم عزب و اجاج	H20 ^b برزخِ قلمزَمِ امکان و وجود ار نشدی
ابن عمران ارنی گفت و انا الحق حلاج	شد نبی و ولی از جرعه جاش مدهوش

¹⁰⁹ یا MH : کشا R

¹¹⁰ کویت MH : رویت R

لی مع الله ورا خاصه بلند او رنگیست	نردبان گشت مران تخت شرف را معراج
بازم ار دست بدامن رسدت پیش از مرگ	ندهم از کف شود ار چرخ بیازی کلاج ⁶
ای خوش آن وقت که بینم رخ بزم آرایت	چون مه چارده بار دگر اندر شب داج
M18 ^a بندگانش همگی خرقه صد پاره پرورش	پای بر تارک گردون و در آرم از تاج
چند نامم نعمت از تو بصر مرحله دور	9 وَرَأَى الْعِيسَى لِمُثَوَاكَ لَحْنُزِلَا حُدَاجِ
خالد از وصف تو نام آوری می خواهد	ورنه آینه خور نیست به صیقل محتاج

26

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

ای شده در دور لعلت تازه ایام مسیح	زنده کشته از دم جان پرورت نام مسیح
R23 ^b عالم و آدم گرفتاری خطی سیزی تو شد	نه همین زنجیر موسی گشت یا نام ¹¹¹ مسیح
پای کی بر تارک گردون نهادی کز شرف	3 گر ¹¹² نشد بر بنده گیت ختم انجام مسیح
گر لب او را بدی خاصیت لعلت چرا	عالمی سفلی سلیمان وش نشد رام مسیح
خالد مردانه از دنیا بر افشان آستین	کز تجرد گشت گردون جای آرام مسیح

27

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

ای تاب آفتاب ربوده ز تاب رخ	پراستت ایزدت از مشک تاب رخ
زین چاشتگاه روی نهفتن ز من چرا	در چاشتگاه کی به نهفت آفتاب رخ
3 مهر منیر با همه خوبی و منزلت	هر شب کند ز شرم در نقاب رخ

¹¹¹ نام M : دام RH

¹¹² گر M : از RH

مفتونِ یک نگاهتم از من میپوش رخ   مجنونِ روی ماهتم از من متاب رخ
 خالد اگر بروی تو گل را قرین کند   شوید از خجلتِ رخ تو از گلابِ رخ

28

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن فعولن)

<p>3</p> <p>شکوه چشمِ آهوی محمد</p>	<p>3</p> <p>شکوه چشمِ آهوی محمد</p>	<p>H21^a</p> <p>برد گل اشک از روی محمد</p>
<p>6</p> <p>مرا بس خال و گیسوی محمد</p>	<p>6</p> <p>مرا بس خال و گیسوی محمد</p>	<p>M18^b</p> <p>ز فردوس برین جا دور دارد</p>
<p>3</p> <p>شوی گل گشت گلستان می رود</p>	<p>3</p> <p>شوی گل گشت گلستان می رود</p>	<p>R24^a</p> <p>غنی از سبجه و زَنّار شد دل</p>
<p>3</p> <p>مهر را شب پره میهمان می رود</p>	<p>3</p> <p>مهر را شب پره میهمان می رود</p>	<p>R24^a</p> <p>نهاده در قدم سرو سهی سر</p>
<p>3</p> <p>خونم از مژگان به دامن می رود</p>	<p>3</p> <p>خونم از مژگان به دامن می رود</p>	<p>R24^a</p> <p>نهندت حجر خالد گر ستانی</p>

29

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

<p>3</p> <p>مهر را شب پره میهمان می رود</p>	<p>3</p> <p>مهر را شب پره میهمان می رود</p>	<p>RH - : M</p> <p>113</p>
---	---	----------------------------

در فراقش صبر کردن چون توان   جسم اگر باز ایستد جان می رود
 6   گرد خالد دامن از لعلت یمن   سوی سامان بدخشان می رود

30

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

مژده ای یعقوب دل کان یوسف کنعان رسید   محنت بی منتهای هجر را پایان رسید
 باز کرد ای جان بر لب آمده گان نازنین   عیسی مریم صفت بهر علاج جان رسید
 3   کوه غم بر باد ده ای دل که با باد صبا   بر مشام بوی خاک مقدم جانان رسید
 H21^b   تلخنی دوران به یکسر محو شد از دل مرا   چون نسیم بر مشام ز آن گل رعنا رسید
 خالد ای مرغ گلستان وفا بس کن فغان   کان بهار زندگان خرم و خندان رسید

31

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

R24^b   سایه این خرکه نیلی کرامان بود   یا در این دنیا کجا آسایش یک تن بود
 M19^a   گردش گردون هزاران خاندان بر باد داد   نه همین بد مهریش با تست یا با من بود
 3   چشم بر گشا و طاق کسرا را بین   پرده دارش عنکبوت و جغد نوبت زن بود
 شهریاران که بر اورنگ زرین خفته اند   نیک بنگر تا کجا شان منزل و مسکن بود
 پا به خاک آهسته نه خالد که این سیاره¹¹⁴ خاک   از غبار خط مهرویان سیمین تن بود

32

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

آن چه خاکست کزو رایحه جان آمد   خس و خارش به نظر سنبل و ریحان آمد

¹¹⁴ سیاره M : سیاه RH

همچو مرغی که پس از هجر به گلزار رسد
 شوره خاکبست کزو سر نزده شاخ گیا
 خواندمش مشکِ خطا لیک خطا می گویم
 این همان خاک کزین پیشِ زمانی به قدیم
 آن زمان کاهوی مشکینِ شکار اندازش
 نیمه خوابش اثرِ نشئه می می بخشد
 خالد آن عشرتِ جان بخش در آن شب که گذشت
 دلَم از شادی او سختِ به افغان آمد
 نکهتش رشک ده روضه رضوان آمد 3
 گفت دل عنبرِ سارا و پشیمان آمد
 تا سحر نمه شبی مسکنِ جانان آمد
 بود مدهوشِ می خوابِ هراسان آمد 6
 چهره اش رشک ده شمعِ شبستان آمد
 وه چه خوش بود ولی زود به پایان آمد

33

(رمل : فاعلاتن فعلاتن فعلن)

R25^a کیست این کز نگهی رهزنِ صد جان باشد
 خسروانه چو پی گوی دواند گلگون
 حور از عکسِ رخس دست ز عکسِ خود شست
 این همه فتنه کزان کاکلِ مشکین خیزد
 از قد و لعل و رخ و چشم و خطش شرمنده
 بس که در مصرِ لطافت تو عزیزِ امروز
 گفتی از غمزه من جان ندهی سنگدلی
 ماه باله که چو رویت شود آخر ناچار
 خالد تا دهم دستِ گدای درش
 هر زمان جلوه کنان بر سر میدان باشد
 سرِ صد کوه کنش در خمِ چوگان باشد
 وای بر حالِ فقیری¹¹⁵ که از انسان باشد 3
 ابله آنست که اندر غمِ ایمان باشد
 سرو یاقوت و گل و نرگس و ریحان باشد
 کی کسی طالبِ بیع مئه کنعان باشد 6
 آری اندر دلَم آمد شد مژگان باشد
 خوشه چین گرد از آن بر زده دامن باشد
 کافر¹¹⁶ گر هوس ملکِ سلیمان باشد 9

¹¹⁵ فقیری MH : اسیری R

¹¹⁶ کافر MH : ابله R

34

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

M19 ^b	به اکسیر حیل هر خاکِ راهی زرّ نخواهد شد	همه بد اصلِ سنگی در بها گوهر نخواهد شد
H22 ^b	سلیمانی نه زبید هر کرا خاتم بود در کف	هر آنکو آینه می سازد اسکندر نخواهد شد
	همه کس خویش را عاشق تواند کرد چون بلبل	ولی پروانه وس جویای ترکی سر نخواهد شد 3
	همه گلگون سواری خسرو پرویز نتوان گفت	همه زیبا رخی شریں صفت دلبر نخواهد شد
	به عالم هر که بینی خالدِ بیچاره است امّا	چو ابراهیم کس زبینه افسر نخواهد شد

35

(خفیف : فاعلاتن مفاعلن فعلن)

R25 ^b	آن که صد فضل بر روان دارد	هر که سودای نامِ آن دارد
	نامِ نامئی او به بیستِ اخیر	همچو درّ در صدف نهان باشد ¹¹⁷
	گنجِ فضل است معدنِ عرفان	زبید ¹¹⁸ از خالدهش نهان دارد 3

36

(خفیف : فاعلاتن مفاعلن فعلن)

	آنچنان جای کرده در دلِ تنگ	تو مپندار جای جان دارد
	خامه در وصفِ آدمیتِ او	اخرس است ار چه صد زبان دارد
	زلفِ سر بسته از دلِ عشاق	مرغِ پا بسته در میان دارد 3

¹¹⁷ نهان باشد M : مکان دارد RH¹¹⁸ زبید MR : زبیدش H

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

جانا بیا که بی تو جهان جمله واله شد	پس دل ز داغ نرگسِ مستت که لاله شد
آماده است بزم به امیدِ مقدمت	قد چنگ و اشک تار و دو چشمِ پیاله شد
در طفلیّت تملکِ دلها وظیفه بود	بی حجت و کنون خطِ سبزت قباله شد ³
بودم امیدِ بوسه از لب ز چشمِ تو	آن راه ¹¹⁹ به چاهِ غبغت از وی حواله شد
خالد ز هجرت ای گلی سیرآب اگر نمرد	معدور دار مرگ ز بالا حواله شد

(هزج : مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن)

M20 ^a	سوگند به خال ز رخت گشت بدید	سوگند به خطی که به گردشِ بدمید
H23 ^a	سوگند به آن قامت چون سرو چمن ¹²⁰	کاندر هوسش عمر پیاپیان برسید
R26 ^a	سوگند به آن فتنه که چشمش گویند	وانگاه قسم به آن هلالِ شبِ عید ³
	سوگند به آن لعلِ لبِ مایهٔ جان	هر کس که بدیدش لبِ حیرت بگزید
	سوگند به آن طرهٔ پرتاب و شکن	سوگند به آن غرهٔ میمون و سعید
	خالد ز غمت گشت چنان زار و نزار	این بیت نیکو صادقِ حالش گردید ⁶
	تصحیفِ برادرِ پدرِ همدم اوست	تا بر رخ تو برادرِ مادر دید

¹¹⁹ راه MR : را H¹²⁰ چمن MR : بلند H

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

3	آبِ تیغت در گلو چون قطره ای حیوان لذیذ وه که هند و بچه در مینو بود چندان لذیذ در گلستانِ رخت هم خار و هم ریحان لذیذ بندی را پرتوِ خور در تکِ زندان لذیذ هوشمندان جان نپندارند بی جانان لذیذ چون تبسمهای گل بر بلبل بی جان ¹²²	ای به امیدِ وصالت تلخی هجران لذیذ لذتِ زیبای خالی رخت از دل نرفت گاه مژگان ¹²¹ می رباید از کفم دل گاه خط یادِ خورشیدِ رخت بر دل نماید آنچنان جانِ من از دوریت جانم بلب نزدیک شد خار خار غنچهٔ پیکانِ مژگانیت به جان خالدای بی روی زیبایش بفردوسم خوان	R26 ^b
---	---	--	------------------

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعلن)

3	گر نه طاقی ز چه نه طاقی فلک راست مدار شاهدِ حال کنی فی الشجر الاخضر نار حالِ هر عقده که باشد بر عالم دشوار	ای سراسیمهٔ قهرِ تو سپهرِ دوار توامان وار کنی جمع بهم آتش و آب هست با حکمِ تو آسان تر هر کار که هست	M20 ^b H23 ^b
6	مرغ کی از پی گلزار شدی در گلزار یا حبایبست از آن قلمز نایابِ کنار مور مساحی افلاق کند در چه تار نبرد ره به دبستانِ کمالیت افکار	پرتوِ مهر اگر شعله به گلشن نزدی عرش عکسی بود از عشرِ بحارِ کرمت فهم در کنهٔ تو دخلی نکند گر بمثل نیست محرم به شبستانِ جلالیت اذهان	

¹²¹ مژگان MR : مژگانیت H¹²² بی جان M : خوشخوان لذیذ RH

گر سوی عالم بالا به پرد اول ¹²³ کار	طائر فکر اگر در طلب معرفت
9 گر دو صد جای کند بند ز سستی منقار	نشود نیم جو از ساحت قدست آگاه
بلکه نزدیکتر از بینش چشم از ابصار	طرفه تر آن که چو جانی به بدنها نزدیک
نیست چیزی بجز از ضعف خودش مانع بار	لیک اگر یوم از خورشید ندارد بهری
12 پیش ارباب کرم سود دهد ناله زار	خالد ای غرقه گرداب هوا زار بنال

41

(رمل : فاعلاتن فعلاتن فعلن)

وی فلک ¹²⁴ پایه عالی مقدار	ای ملک شیوه فرخنده شعاع	R28 ^a
منبع شرم و ادب کوه وقار	کان فضل و هنر و مهر و وفا	
3 هستی و نیست در این کار انکار	مفخر ز مـرۀ دانـشـمندان	
بر تری زان چه نویسم صد بار	رو به مـطلبِ نهم اولیست از آن که	
شده بر نامه نامیت اصـدار	چون درین وقت به یاد آوردیم	
6 شـده بر صفـحه مه عنبر بار	نامه نه کاتبِ فهرستِ وجود	
غرۀ اش داغ نه عارض یار	طرۀ اش رشک ده گیسوی حور	
شده مـرهم پی ریش دل زار	طرفه تر این که خط مشکینش	
9 رخنما شد به من محنت بار	آمده از همه حـرفش فرحی	M21 ^a
این حوالی شد از و رشک تـار	نافه سان باز گشادم چو سرش	H24 ^a
یا خم زلف پری بر رخسار	رشحه خامه جانانست این	

¹²³ اول M : آخر RH

¹²⁴ فلک MR : ملک H

- 12 یا خداوند به محض قدرت جمع کردست به هم لیل و نهار
 بس که جان بخش بود می زبید کنمش تا به قیامت تکرار
 از¹²⁵ همه سلسله اش زنجیری رفتی در پای روان بهر قرار
 خالد از مدحت او رنجه مشو زانکه یک عشر رفشار نباید به شمار 15

42

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

- 126 نبی صدیق سلمان قاسم است و جعفر و طیفور که بعد از بو الحسن شد ابو علی و یوسفش گنجور
 ز عبد الخالق آمد عارف و محمود را بهره کزیشان شد دیارِ ماورار النهر کوه طور
 علی بابا کلال و نقشبندست است علاء الدین پس از یعقوب چرخى خواجه احرار شد مشهور 3
 محمد زاهد و درویش محمد خواجه باقی مجدّد عروة الوثقی و سیف الدین و سیّد نور
 حبیب الله مظهر شاه عبدالله مولانا ازینها رشکِ صبحِ عید شد ما را شبِ دیجور

43

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

- R27^a موسم عید است و ما نومید از دیدار یار عالمی در عیش و نوش و ما و چشم اشکبار
 هر کسی با یار در گشت گلستانست و من از اشکِ سرخم شد کنار از داغ هجران لاله زار
 جان نثارِ مقدم جانان نکردم دمدم چیست بهره از تفرجگاه تختِ جان نثار
 بی نوا و دل پر از خار و غریب و دردمند دستِ بر دل سر به زانو چشم در ره دل دلفکار 3
 سینه سوزان دل فروزان کوچه کوچه در بدر کس مبادا همچو من آواره از یار و دیار

¹²⁵ از MR : در H
¹²⁶ نبی MR : بنی RH

بکره جوی شد مرا¹²⁷ چشم روان از خونِ دل   عقبست کردم دوا داغِ فراقِ سر چنار
 خالد اگر نیستی دیوانه صحرانورد   تو کجا و کابل و غزنین و خاکِ قندهار

M21^b
 H24^b

44

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

روزم از هجران شبِ دیجور شد بارِ دگر   لاله سان شد دل ز داغِ لاله رخسارِ دگر
 بر دل از بیدادِ چرخم بود چندین بارِ غم   داغِ غربت بر سر هر بار شد بارِ دگر
 چنگ شد قامت ز دردِ دوری و از خونِ دل   تا قدم پیوسته شد بر هر مژه تارِ دگر³
 چاک خواهم زد گریبان را چو گل زین غم که شد   نوگلِ گلزارِ جانم زیبِ دستارِ دگر
 غمگسارِ خویشتن را بی جهت بگذاشتیم   مثلِ او هرگز کجا یابیم غمخوارِ دگر
 بی وفای با وفاداران نظورِ عاقلیست   خاصه یاری نیست مانندش وفادارِ دگر⁶
 در خرامش گر بیند یک نظر کبکِ دری   تا بود هرگز نخواهد رفت رفتارِ دگر
 پیشِ مهرویان شوی خالد بر سوی علم   دل مده زینهار هر ساعت بدلدارِ دگر

R27^b

45

(هزج : مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن)

اندر ره عشق خسته جانی بهتر   وز شرحِ غم تو بی زبانی بهتر
 بیماری که موجبِ دیدارِ تو بود   صد بار ز صحتِ جوانی بهتر
 با وصلِ تو ام ز شربتِ مرگ خیال   و صلت از زلالِ زندگانی بهتر³
 آزر ده مشو عزیزِ من ز آزارم   صد چون من اگر مرد تو مانی بهتر

R28^b

¹²⁷ مرا M : از هر RH

رنجورم و ز آزر دگیت می میرم
 بر من ز گل از شکر فشانی بهتر
 جان می کنم و طاقت فریادم نیست
 جان کنن عشاق نهانی بهتر⁶
 خالد اگرت هست به کف جوهر جان
 از بهر نثار یار جانی بهتر

46

(رمل : فاعلاتن فعلاتن فعلن)

دل پراکنده شد از یادِ دل آرامی باز
 لاله وش شد جگر از داغِ گل اندامی باز
 داده ام جان¹²⁸ به خیالِ لبِ شورانگیزی
 دل ربوده ز کفم شیفته بادامی باز
 شکرین خنده بتی برده به غارت دینم
 کرده در رهگذرِ هر نگهی دامی باز³
 مردم از بهرِ خدا بادِ صبا از سر لطف
 برسانش از مه¹²⁹ دل شده بیغامی باز
 دهد ایاد گرم دست ز مسعودی بخت
 که بر آید ز لبِ لعلِ تو ام کامی باز
 وز پس محنتِ دوری بنشینیم بهم
 کنم از دردِ جدائی گلّه هنگامی باز⁶
 خالدا خون خوردم از نرگسِ جادوش چه غم
 لعلِ میگونِ ویم می کند اکرامی باز

M22^a
H25^a

R29^a

47

(رمل : فاعلاتن فعلاتن فعلن)

بازم افتاد به دلِ داغِ نگاری که پرس
 لاله زار است پر از لاله عذاری که پرس
 گشته جان صیدِ بتِ تازه شکاری که مگوی
 شده دل بسته فتراکِ سوار می که پرس
 تا غبارِ فتنِ انگیزته در دورِ قمر
 از خطّش ره به دل آورده غباری که پرس³
 تا بیرون شد به سفر می کشد از قطره ای اشک
 خونِ دل دمبدم از دیده قطاری که پرس

¹²⁸ جان MR : دل H

¹²⁹ مه M : من RH

که مرا هست از آن دیده خماری که مپرس	کودری ¹³⁰ می‌کده را در نکشایند خمار
دارم از هجرت گل ناله زاری که مپرس ⁶	موسم تیر کنم گریه به حال ¹³¹ بلبیل
سرفرو برده به دل چنگل خاری که مپرس	تا شد از خنده گل صحن گلستان خالی
بهم آورده به امید نثاری که مپرس	در نظم گهر و اشک جدای خالد

48

(رجز : مستفعِلن مستفعِلن مستفعِلن مستفعِلن)

خون شد دلم از حوی ¹³² تو ای نازنین فریاد رس	مردم ز هجر روی تو ای نازنین فریاد رس	H25 ^b
سرو قد دلجوی تو ای نازنین فریاد رس	هر سو رود از دیده خون جولان کنان آمد برون	
هر کوشه از کوی تو ای نازنین فریاد رس ³	دل نافه تاتار شد اشکم همه گلزار شد	
گر باد آرد بوی تو ای نازنین فریاد رس	کی بر رخت بویم سمن بیزارم از مشک ختن	M22 ^b R29 ^b
شرمنده باد از روی تو ای نازنین فریاد رس	خالد اگر بی روی زیبای تو بر گل بنگرد	

49

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

عیان زینسان گل صد دل کشد قلاب هر خارش	نیازم نازنینی را که شد از عکس رخسارش
شده هر قطره شبنم بر جبین لولوی شهوارش	ز اوراقش دو صد یاقوت رمانی بود در کف
همین کافیسست باشد نسبتی با روی دلداش ³	دم از نعتش زدن محض پشیمانیسست و نادانی
همیشه بدر کامل با کتان اینست کردارش	شده پیراهن فیروزه اش صد پاره و آری

¹³⁰ کودری M : کودگر RH

¹³¹ بحال M : بجان RH

¹³² حوی M : حوی RH

هزاران آفرین بر رشحه کلک گهربارش	چه نقش است اینکه نقاش ازل بنمود در گلشن
6 به رنگ حور و بوی نافه اهوی تاتارش	ز استغناى خوبى با لب صد خنده مى آید
زلیخاوش به جان صد یوسف مصری خریدارش	نماید چون به بازار لطافت روی می بینی
که نبود فرق پیش اهل دل با نقش دیوارش	درین موسم زمام اختیار آن کس به کف دارد
9 بود پروانه وش شمع و چو بلبل شد گرفتارش	نظر بازی نرید خالدا جز با دل آرامی

50

(هزج : مفعول مفاعلهن فعولن)

نومید ز کامرانی ¹³³ خویش	ای گشته من فکار بی تو	
می ترس از نو جوانی خویش	زارم چه کشی به درد هجران	
3 ییاد آر ز نو جوانی ¹³⁴ خویش	تا چند فرامشم گذاری	R30 ^a
اقرار به سخت جانی خویش	تا نی برسدم نکردم	H26 ^a
شرح الهم نهانی خویش	خود گوی که با که گویم آخر	
6 از مطلب دو جهانی خویش	باز آی که ¹³⁵ بهر تو گذشتیم	
شاد است به نکته دانی خویش	تا چرخ ترا ز من برید است	
یوسف به جهان ستانی خویش	یعقوب به کنج غم گرفتار	M23 ^a
9 رحم آر به یار جانی خویش	جانا به سعادت که داری	
بیزار ز زندگانی خویش	در یاب که بی تو گشت خالد	

¹³³ کامرانی MH : کانی R

¹³⁴ جوانی M : محرابانی RH

¹³⁵ که MR - : H

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن فعولن)

ز شوقت شمع چون پروانه رقص	نه تنها شمع بل کاشانه رقص
ز بی تابی عشقش منع دل چند	کز آتش چون نکردد دانه رقص
اگر عشقت به کوه آرد شیبخون	3 جهد از جای چون دیوانه رقص
ز تمکین شیشه دل تیغه گردد	مؤدب باش و شو طفلانه رقص
تو در دل به زلفت در کشاکش	چو جان از عشق جانانه رقص
ز سوز عشق خالد چون نر قصد	6 کزو چون خویش شد بیگانه رقص

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

R30 ^b ای ز گلزار جهان شمشاد دلجویت غرض	در نگارستان هستی صورت رویت غرض
هست از والشمس خورشید رخت مقصود و بس	وز سواد طره و الیل شد مویت غرض
سجده پیش آدمی خاکی کجا کردی ملک	3 گر نبودی زان میان محراب ابرویت غرض
H26 ^b تیره های غمزه ات را از دل دلدادگان	هر طرف بینم فتاده بر سر کویت غرض
نیست تاب اینکه بی پرده ز رویت دم زخم	خو برویان را ستایم روی نیکویت غرض
خنده گل نشاه مل جعد سنبل بر زبان	6 شمه خوش چشم دلگش تاب گیسویت غرض
خالدا از دم زد ز مشک ای جان نگوید از خطا	چین زلفت مدعا و خال هندویت غرض

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن فعولن)

R31 ^a خدا یا جز تو ما را کیست حافظ	گدا تا پادشه را کیست حافظ
---	---------------------------

غریب و نوا را کیست حافظ	به محنت خانۀ غربت شب و روز	
3 من بی رهنما را کیست حافظ	شب تاریک و بی ره در بیابان	M23 ^b
خدارا نا خدا را کیست حافظ	ز موجِ قلزمِ زخّارِ خونخوار	
من بی دست و پارا کیست حافظ	ز دست اندازی شیطانِ سرکش	

54

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

وی قبله گاه احمد مختار الوداع	ای جلوگاه ایزدِ دادار الوداع	
وی واضح شکوه ستمکار الوداع	ای شافعِ گروه گنهکار روزِ حشر	
3 وی مکمن ذخائر ابرار الوداع	ای مخزنِ جواهرِ الطافِ کردکار	
وی آستانِ حضرتِ دلدار الوداع	ای آشیانِ طائرِ ارواحِ اصفیا	
وی ¹³⁶ مقصدِ مهاجر و انصار الوداع	وی مبدعِ گروه اولو العزم انبیا	
6 وی منبعِ لطائفِ اسرار الوداع	ای مطلعِ کواکبِ انوارِ ایزدی	
با شادی کم و غمِ بسیار الوداع	خالد چو دیر آمدی و زود می روی	

55

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

هیچ روزی روی فردا نا ورم یاد ای دریغ	عمر شد در کارِ نا هموارِ بر باد ای دریغ	R31 ^b H27 ^a
قصرِ بنیادِ اعمالم بود بس سست ای دریغ	می نهم هر دم بنای بر هوا بیچاره من	
3 هرگز از قهّاری او نایدم یاد ای دریغ	کرده بر آمرزش حق تکیه بی باک از گناه	

¹³⁶ وی MR : ای H

آرزوی دولت نا پایدار این جهان   چند دولتهای جاویدم ز کف داد ای دریغ
 در گنه چندان دلیری در نکویی نا توان   با چنین بد خویم مادر چرا زاد ای دریغ
 راه باریکست و شب تاریک و همره دیو بد   مانده زیر بارِ عصیان زار و ناشاد ای دریغ⁶
 نیکی نا کرده ثبت نامه در روز چرا¹³⁷   خالد آلوده چون خواهد شد آزاد ای دریغ

56

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

ای که رویت را بود بر مهر تابان صد شرف   تیرِ باران خیالِ غمزه ات جان را هدف
 نسبتِ ماهِ دو هفته با رخت از ابله‌یست   نه همین نقصانش از رویت خسوفت و کلف
 آب حیوان مهرِ رخشان در رخت باشد عیان   مسک و عنبر شهد و شکر لعل و گوهر در صدف³
 دسته دسته بسته بسته سبزه گرد سلسبیل   نقطه نقطه مشکتر بر صفحه مه بسته صف
 روز و شب دستِ آمیدم در خمِ زلفین تست   وه درین طولِ امل عمرِ عزیزم شد تلف
 غبغم در دست و لب بر لب نهادی روز وصل   زان تخیل گاه جانم بر لب است و گه بکف⁶
 خالد امید شادی بکسل از دنیای دون   لشکرِ سلطانِ غم¹³⁸ صف صف ستاده هر طرف   R32^a

57

(رمل : فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن)

باز شد دل بدرون نایره افروزِ فراق   چون دهم شرحِ غم و غصه جانسوزِ فراق
 خوابم از دیده صبر از دل تاب از تن شد   وای بر¹³⁹ من گر زینسان گذرد روزِ فراق
 بسکه در آرزوی وصل تو ام غرقِ خیال   تیرِ مژگان شمرم ناوکِ دلروزِ فراق³   R32^b

¹³⁷ چرا : MR : H

¹³⁸ غم : R - MH

¹³⁹ بر : MR - H

دو رم افکند به صد مکر و حیل از در خویش
 آه ازین مکتبی مسئله آموزِ فراق
 من نه آنم که ز وصل تو کنم قطع امید
 خرمم گر همه برباد دهد سوزِ فراق
 خالد سوخته از هجر تو روزش تار است
 شب یلداست برش غره نوروزِ فراق 6

58

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

يَا اَنْبِيسَ الْقَلْبِ فِي ضَيْقِ الْفِرَاقِ
 يَا اَنْبِيسَ الْقَلْبِ فِي ضَيْقِ الْفِرَاقِ
 يَا جَلِيَّ الْفَضْلِ يَا حُلُوَّ الْمِرْزَاجِ
 يَا جَلِيَّ الْفَضْلِ يَا حُلُوَّ الْمِرْزَاجِ
 چون از لطف خلق حسن خلق تو
 دم زنم کز لطف داری اشتهای 3
 اِنْ تَسَلَّ عَنْ بَالٍ بَلْبَالِ الْفُؤَادِ
 اِنْ تَسَلَّ عَنْ بَالٍ بَلْبَالِ الْفُؤَادِ
 فَالَّذِي خَلَكَ بِاللُّطْفِ الْوَسِيمِ
 فَالَّذِي خَلَكَ بِاللُّطْفِ الْوَسِيمِ
 وَالَّذِي فِي الْبَيْنِ اَوْلَانِي جَوِي
 وَالَّذِي فِي الْبَيْنِ اَوْلَانِي جَوِي
 كَالْعُهُودِ اِلَّا مِنْ تَلَقَّائِكُمْ
 كَالْعُهُودِ اِلَّا مِنْ تَلَقَّائِكُمْ
 قُلْ لِمَنْ مَا شَهِدَ فِي مَرْجِ الْعِفَارِ
 قُلْ لِمَنْ مَا شَهِدَ فِي مَرْجِ الْعِفَارِ
 يَنْظُرُونَ نِي كَيْفَ لَمْ اللّٰهُ بِى
 يَنْظُرُونَ نِي كَيْفَ لَمْ اللّٰهُ بِى
 طَيْفٌ نَصَبِ الْقَدِّ مَعِ كَسْرِ الْجُفُونِ
 طَيْفٌ نَصَبِ الْقَدِّ مَعِ كَسْرِ الْجُفُونِ
 بر خلاف قاعده دور از رخت
 بر خلاف قاعده دور از رخت
 مُذْنَعِيَّتَ عَنْ نَيْالِ الْهُدْبِ قَدْ
 مُذْنَعِيَّتَ عَنْ نَيْالِ الْهُدْبِ قَدْ
 يَأْمُرُونَ الصَّابِرَ قَوْمٌ فِي الْوَدَاعِ
 يَأْمُرُونَ الصَّابِرَ قَوْمٌ فِي الْوَدَاعِ
 كَيْفَ يَدْرِ بِاضْطِرَامِ الْبَالِ مَنْ
 كَيْفَ يَدْرِ بِاضْطِرَامِ الْبَالِ مَنْ
 وَهُوَ فِي الرَّيْبِ مِنَ الْحَيِّ الْمَخَاقِ
 وَهُوَ فِي الرَّيْبِ مِنَ الْحَيِّ الْمَخَاقِ
 وَابِلَ الدَّمْعِ بِنَارِ الْاَشْتِيَاقِ
 وَابِلَ الدَّمْعِ بِنَارِ الْاَشْتِيَاقِ
 جَزَّ مَا قَلْبِي وَجَرًّا بِاَتْفَاقِ
 جَزَّ مَا قَلْبِي وَجَرًّا بِاَتْفَاقِ
 نیست خالی روزگارم از محاق
 نیست خالی روزگارم از محاق
 صِرْتُ مِنْ عَضْبِ الْعَذَابِ كَالْعُرَاقِ
 صِرْتُ مِنْ عَضْبِ الْعَذَابِ كَالْعُرَاقِ
 لَمْ يَذُوقُوا مِنْ اِذَاهُ مِنْهُ لَوَاقِ
 لَمْ يَذُوقُوا مِنْ اِذَاهُ مِنْهُ لَوَاقِ
 لَيْسَ مِنْ لِحْظِ الْعِيُونِ النَّحْلُ ذَاقِ
 لَيْسَ مِنْ لِحْظِ الْعِيُونِ النَّحْلُ ذَاقِ

مِثُّ فِي الْأَجْرِ وَلَمْ أَرْجُو الْوَصَالَ مَنِ يُطِيقُ الصَّبْرَ مَعَ هَذَا الْفِرَاقِ

59

(هزج : مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن)

3	تَرْحَمُ قَدْ دَنْتَ لِلْمَوْتِ مَرْضَاكَ	الا ای جامه صبر از غمت چاک
	فَيَا طَوْبِي لِرُوحِ كَانِ يَلْقَاكَ	تو رفتی لشکرِ جانهاست در پی
	بَلْنَدَمِ سَاخَتِي اللَّهُ اعْلَاكَ	به فرقم پای استغنا نهادی
	تَرَانِي هَكَذَا خَيْرَانُ سِيْمَاكَ	ز خاک ار لاله سان فردا بر آیم
	فَإِنَّ الرَّبَّ بِالْأَخْلَاقِ رَبَّكَ	به سوگند و عهدت دل نه بندم
6	لَدَى أَهْلِ التَّهَى مَا طَابَ طَوْبَاكَ	به فردوسم و مخوان زاهد که بی او
	تُجَاهُ الْحَدِ حَتَّى نَالَ مَسْوَاكَ	به مزگان می درد خالد پس از مرگ

60

(سریع : مستفعِلن مستفعِلن فاعِلن)

	أَوْ حَادِي مَمَالِيكَ إِذْرَاكَ	مَاهِرٌ عَلِيمٌ وَ حَاكِمٌ لَوْلَاكَ
	أَعْلَمُ وَأَعْمَلُ وَ هَمُّ دَرَاكَ	وَاهِدٌ ذَهَبٌ وَ حَامِي إِسْلَامِ
3	سِيَّجَرًا مَحُو كَرْدَهُ دَرِ أَمْلَاكَ	طَالِعٌ سَعْدٌ أَحْمَدُ مُرْسَلٌ

61

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعِلن)

	لعل ياقوت از لبِ لعلِ سکر بارت خجل	ای مه و خورشید از خشنده رخسارت خجل	M25 ^a R33 ^b
--	------------------------------------	------------------------------------	--------------------------------------

140 ماندانند از غمزه و رخسار و رفتارت خجل
 3 زانکه عالم شد بدم زلفِ طرارت
 گفت رو رو بو الهوس باشم از گفتارت
 تا شوی ای باغبان از حسن گلزارت
 6 زین گنه هستم از دیدارت به دیدارت
 ناله کم کن شد جهان از ناله و زارت خجل
 آهوی بینی گلی فردوس و طاوس چمن
 محتسب یهود زنجیرِ جنون دارد به کف
 گفتمش خواهم کنم مه را به رویت نسبتی
 گو بیا بنگر خطش را چون بنفشه گرد گل
 از سرِ کویست جدا افتاده دارم زندگی
 خالد از درد غمش افغان و زاری تا به کی

62

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

عاشق و مست و خرابِ کیستم
 در مذاق آبِ حیاتم تلخ شد
 نیم بسمل غرق اندر خاک خون
 در بدر مانند قیسِ عامری H29^a
 رخت بر بست از دلم صبر و قرار
 ز آتشِ دل سوختم سر تا به پا
 خالد اندر رقص و حالت زره سان
 بیخود از جامِ شرابِ کیستم
 تشنه لعل مذبِ کیستم
 3 صیدِ چشمِ نیم خوابِ کیستم
 والئه شوق جنابِ کیستم
 این چنین در اضطرابِ کیستم
 6 ای دریغنا من کبابِ کیستم
 در هوای آفتابِ کیستم

63

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

ز سودای خود از خطی به کلکِ شوق بنشانم R34^a
 در صد مجنون کند مشقِ جنون اندر دبستانم

140 خجل MH : R -

اگر یک شمه از دل تیرگی غم بر افشانم	بگیرد شب پره خورشید را چون آشیان در بر
3 رباید دین و دل از مردم و گوید مسلمانم	گرفتارم به دامِ دیلمی خوی ستمکاری
گهی چون گل به خنده گاه چون بلبل در افغانم	ندانم در حصارم ¹⁴¹ چیستم از حسنِ بیِ دادش
جمالش می نماید از پشیمانی پشیمانم	کند از خویش هر دم پشیمانم ز جانبازی
6 نشانی از دلِ گم گشته خود از کجا دانم	M25 ^b اگر هر سو خیالِ فیلسوفی را کنم بیکمی
کند شاید ز شیر ¹⁴² غمزه خون ریز قربانم	به محرابِ هلالِ ابرویش رو کن دمی خالد

64

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

که برهم زد هلالِ ابروی آن ماه ¹⁴³ تابانم	به چوگانِ قضا بادا شکسته دستِ چوگانم
اگر قلابِ مهرش چنگ وا کردی ز دامانم	مرا سودای چوگان بازی اندر سر کجا بودی
3 به امیدِ قبولش از دو دیده گوهر افشانم	به وجه خون بها بر کف گرفته نقدِ جان و دل
که دخلِ هر دو عالم را به موی زآن چو نستانم	گرامت چون توانم داد زخمِ ابروی او را
چو غنچه دل پر از خون هم چو گل پاره گریانم	چکد بر برگِ نسرینش دمامد لاله زان هر دم
6 قیامت خواست تا کی زنده زین نکته حیرانم	شفق شد خالد از خون مشرقِ پیشانی جانان

65

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

وی زده بر مهر ز عنبر ررقم	ای شده در دهر به دانش علم	R34 ^b H29 ^b
---------------------------	---------------------------	--------------------------------------

¹⁴¹ حصارم M : چه کارم RH

¹⁴² شیر M : تیر RH

¹⁴³ آن ماه M : خورشید RH

نامۀ انـدوه زدایـت رسـید	شـکوه کنـان از من و رنج و الم
سلسله اش مرغِ روان را چو دام	رایحه اش اخـکـرِ دل را چو دم 3
در حقِ تو نیست قصوری مرا	لیک به آن جانِ عزیزت قسم
هوش نبند در دم باز آمدن	رفت زیادم که به خدمت رسم
هست بسی کار به بی اختیارم	نیست پنهان نکتۀ جف القلم 6

66

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

جانا خدا کویدست ز دوریت ققنسم	وقت است کاتشت برد از جان چون خسم
بی یادِ رویت از زخمِ یکنفس خدا	وقت است کاتشت بر داریای
بی یادِ رویت از زخمِ یکنفس خدا	بندد چو مهره شمش در دور ¹⁴⁴ مسدسم 3
پرسش نکردم به غفلت گمان مبر	شـرمندۀ تلطفِ آن روحِ اقدسـم
من بی وفا و غافل و سرکش نیم ولی	حیرانِ کارِ کند چرخِ مقرر نسـم
در روی دهر نیست زبان آوری چو من M26 ^a	تحریرِ مدعای ترا کنک و اخر سم 6
هر سو که بنگرم پی تسهیلِ مشکلی	عالم مساعداست به کارِ تو بی کسم

67

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

چه دولت بود یا رب دوشِ من در خواب می دیدم R35 ^a	که نخلِ مدعا را پر برو شاداب می دیدم
سکندر بهر آبِ زندگی ظلمت برید و من	به تاریکِ شبی سر چشمۀ آن آب می دیدم

¹⁴⁴ دور MR : دهر H

نمونه نشتروش و کاکل چو مشکِ ناب می دیدم	نگه مل چهره گل خط سنبل قد سرو شکر لب	
به روی خویشتن حیران شده محراب می دیدم	قیامت می نمود از قامت و می گفت قد قامت	
ندانم یاد زلفِ پرِ زیج و تاب می دیدم	شب یلدا به روی روزِ رستا خیز شد پیدا	H30 ^a
6 که بالله در جهان مانند او نایاب می دیدم	ازین تشبیهاتِ نامناسب صد معاذالله	
تو گویی خویش را بر بسته سنجاب می دیدم	به خاکِ پاش می غلطیدم و حدّ شکر می کردم	
ز هر مویش به بندِ جان دو صد قلاب می دیدم	ز شوقِ شمعِ رویش جمله اعضا ¹⁴⁵ یم به رقص آمد	
9 اگر چه کلبه را بی شمع و بی مهتاب می دیدم ¹⁴⁶	ندیدم زان شبِ فرخنده صبحی پرتو افکن تر	
به هر عضوی جمالِ آن گلِ سیراب می دیدم	تنم یکبار ¹⁴⁷ شد چشم از برای دیدنِ رویش	
که من بیمارم و گل و شکر و عناب می دیدم	اشارت بر بشارت بود خالد خواب دوشینم	M26 ^b

68

(هزج : مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن)

بیرون شده سر رشته ادراک ز دستم	از بس که ز صهبای هوس بیخود و مستم	
تفریعت ¹⁴⁸ مرا عاقبت و داد شکستم	از معرکه نفس بسی پای فشردم	
3 خواهد که کند روسیه از عهدِ الستم	هر لحظه به پرسیدن دو نیم نماید	
پیوستم و از غیر تو امید گسستم	با فضلِ تو ای مفضلِ جان بخشِ خطا پوش	R35 ^b
خالد ز بس ¹⁴⁹ از بیخودی توبه شکستم	اضعافِ گنه می کشم از توبه خجالت	

¹⁴⁵ اعضا¹⁴⁵یم MH : اعضایش R

¹⁴⁶ می دیدم MH - : R

¹⁴⁷ یکبار MH : یکبار R

¹⁴⁸ تفریعت M : بفریقت RH

¹⁴⁹ بس MH : پس R

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

مکن عیبم که قامت گشته از نیرنگِ آن نالم	ز چنگِ این سپهر چنگ پوشت ار چنگ سان نالم
ز شناکی دم سردی این خون خواری عالم	ز بد مهری و بد عهدی این گردونِ دون پرور
3 انیسِ خسروان شد باز نامه همچو اقبالم	یکی دوزخ شراره شد هویدا از پی مردم
کفانی خالدا دار النعیم گفت فی الحالم	پی تاریخ و جایش ¹⁵⁰ از زبانِ حال هاتفوار

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

بر روضهٔ رضا به دل و جان سلام کن	خالدا بیا و عزمِ سفر زین مقام کن	H30 ^b
بر بند بار و قطعِ سخنهای خام کن	از گفتگوی خامِ روافض دلم گرفت	
3 بر خیز و روی دل به در پر جام کن	بدعت سرای طوس نه جای اقامتست	
مقصود دل چو خاص بود ترکِ عام کن	از خاکِ قندهار و هرا نیز در گذر	
من بعد صبح را به ره هند شام کن	در شام مکه است گره از کار و نشد	
6 محوِ هوای روضهٔ دار السلام کن	خود را به خاکِ پای غلامِ علی فکن	
خود را دمی به خدمتِ آن شه غلام کن	در کارِ خواجگی همه عمرت ¹⁵¹ به باد رفت	
بگذر ز هر چه هست و سخن را تمام کن	خالدا چو هیچکس به سخن مرد ره نشد	M27 ^a R36 ^a

¹⁵⁰ جایش M : جانش RH¹⁵¹ عمرت MH : عمرم R

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

نشئه می یا نگاه چشم بیمار است این	نشتر فولاد یا مژدگان ¹⁵² خونخوار است این
یا عرق بر جبهه شوخ ستمکار است این	ژاله بر گل یا خوی خجلت ز شرم روی دوست
3 یا خط نو سر زده بر روی دلدار است این	کلک مانی ریخت بر برگ سیمن مشک ختن
یا بلا یا خود همین بالا و رخسارست این	شمس خاور بر سر سرو سهی به گرفته جای
آب حیوان یا لب لعل شکر بار است این	هست آن یاقوت کان یاقوت جان بیدلان
6 سیب بستان ارم یا غنغب یار است این	قطره ای آب بقایا رشحه جاه زنج
خالد دلسوخته یا بلبل زار است این	کیست این کز غمزه نگاه او دل می رود

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

بر طرف ارزان شود جان به لب آویختن	چون کنی از لعل لب میل شکر ریختن	H31 ^a
عقد ثریا شود مائل بگسیختن	خنده زنان هر زمان می نگری بر فلک	
3 نیست که چون چاره غیر ز بگریختن	مرهم تن رو شده چون نگرد بر رخت	
نادره پرویز نیست بهر طرب بیختن	از مژه ات ای صنم گشته مشک تنم	
بر سر کویت ز بس خون جگر ریختن	دیده مستت فکند شور به دور قمر	
6 لذت شکر گرفت زهر ز آمیختن	پاسخ تلخت به لب وه که چه شیرین بود	R36 ^b
عادت مستان بود فتنه بر انگیختن	شکوه مکن خالد ز نرگس فتان او	

¹⁵² مژدگان M : مژگان RH

(هزج : مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن)

M27 ^b	ای از گلِ رخساریه ¹⁵³ خون خورده گلِ مینو	باقَدِ تو تا یکم و فرقی نبود یکم و
	این شمعِ شبِ تارست یا پرتوِ رخسارست	این نافهٔ تاتار است یا رایحهٔ گیسو
	برجیس مبدل شد با مهرِ جهان آرا	یا خود رخ جانان شد مقررن به خمِ ابرو ³
R37 ^a	از غمزهٔ خونریز دلریش بود جان هم	چون نرگسِ فتانت کی دید کسی جادو
	یاقوت بود لعلت مرجانِ مرا یاقوت	در دایرهٔ ناسوت نبود چو لبست دلجو
	در بردنِ دلها روت کی می شمرد هاروت	گیرد به نگهٔ چشمت بر آهوی دو صد آهو ⁶
	گویند مگو با کس چندین سخنِ عشقش	کی گنجِ نهان گردد در دستگهٔ هندو
	گرچه سخنِ خالد خالی ز بلاغت نیست	لیکن پنهاد ¹⁵⁴ او را ذوقِ غزل ¹⁵⁵ خواجو

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

	خسرو ¹⁵⁶ دارم که گردد در گهٔ مهمیزِ او	لشکر جانها لکدکوبِ سیمِ شبدیزِ او
H31 ^b	چون نهد برهم لبِ نازک توان دیدن	عقدِ دندانها عیان از لعلِ قند آمیزِ او
	گر کشد بر پرِ گل مانی ز مشکِ تر رقم	کی کشد تصویرِ روی و خطِ عنبرِ بیزِ او ³
	در پسِ آینه به توان دید رویش را ز بس	رخنها افتد در او از غمزهٔ خونریزِ او
M28 ^a	آنچه خارِ قاقمش با برگِ نسرین می کند	دل نخواهد دید هرگز از خدنگِ تیزِ او

¹⁵³ رخساریه M : رخسارت RH¹⁵⁴ پنهاد M : بنود RH¹⁵⁵ غزل MH : سخن R¹⁵⁶ خسرو MH : خسردی R

گر زدی خالد به شیرین عکسِ روی خسروم   تنکِ شکر می شدی بی شک دلِ پرویزِ او

75

(بسیط : مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن)

يَا مُنْزِلَ مَنْ مِنْ قَدَمِ أَهْوَاهُ   أَخْرَقَتْ فُؤَادِي بِلَطْفِي ذِكْرَاهُ
طَوَّلِي لَكَ أَنْ عَرَسَ مَحْبُوبِي بِكَ   أَوْلَى لَكَ مَا رَأَيْتَ مَا تَرَاهُ
صِرْتُ نَمْلًا رَوْحِهِ كَالرَّاحِ   يَا أَطِيبَ ذَا الثَّرَابِ وَمَا أَرَزَ كَاهُ 3
قَدْ نَبَّهْنِي وَصَالَ مَنْ تَيَمَّنِي   كِدْتُ فَرَحًا أَطِيرُ مِنْ جَرَاهُ
أَوْزَعْنِي يَا رَبِّ عَلَى الشُّكْرِ لِمَا   أَنْعَمْتَ وَأَنْ أَعْمَلُ مَا تَرْضَاهُ

76

(مضارع : مفعول فاعلاتن مفعول فاعلن)

هر دم بگوشم آید از سوزِ دل صدای   گویا ز دردمندان خالی نماند جائی
بر جان خویش گریم از جورِ زلفِ شوخی   نیم دست میاد هر مرغِ بسته پای
گلزارِ حسنِ جانان هرگز خزان نه بیند   آری که دهم نبود فردوس را فنای 3
بر دیده آنچه آید در انتظارِ رویت   چشم جهان نه دیده زینگونه ماجرای
خالد ز درّ اشکش دامن پر است دائم   سازد مگر نثاری در پای مه لقای

77

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن فعولن)

عزیزا گرز روی غمکساری   خیالِ دوستان در خاطر آری

3	ابعد بر بندرِ روم است جاری	ز هجراب ¹⁵⁷ بحرین دو دیده
	بسه اشک و آه ابرِ نوبهاری	به گاهِ گریه ام صد خنده آید
	لعل الله ما فيه اختیاری	میزارار از نمردم در فراقست
	بسه بزمِ خسروان عودِ قماری	دل از داغست چنان سوزد نسوزد
6	گهی بر ترتم تشریف ناری	من از مردن نترسم لیک ترسم
	بعید است از طریقِ جانبازی ¹⁵⁸	ز هجرِ دوست چندین شکوه خالد

78

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

	وی در درج صدفِ دلبری	ای مه برجِ شرف سروری
	تازه گلِ گلبن پیغمبری	مهر جهان تاب سپهرِ کمال
3	منتخب از گلشنِ گل عنبری	چند بنفشه ز ریاضِ زلم
	با خطِ تو داعیه همسری	لاف زنان آمده اندر دلش
	یعنی غلامی و زهی داوری	داغ نهادیم به پیشانیش
6	بسته به جان منطقه چاکری	اینکه به شرمنده گی آمد برت
	مانده پشیمان ز زیبان آوری	گشته سیه روی سر افکنده پیش
	ملتمسست از گنهش بگذری	خالدِ دل داده ز روی نیاز

¹⁵⁷ هجراب M : هجران RH

¹⁵⁸ جانبازی M : جان سیاری H

(هزج : مفعول مفاعِلن فعولن)

ای زلفِ تو ماه را نقیای	والیل ز موی تست تایی
با مهرِ رخت زمین چه حاجت	دارد ببه مهی و آفتایی
از شرمِ بلندی تو کیوان	شد در پسِ پنج و شش حجایی ³
R39 ^b شیطان منشانِ دشمنت را	شمشیرِ تو القوت الشهایی
بر سبغ ¹⁵⁹ سنانت در گه کین	باشد دلِ دشمنان کبایی
H33 ^a با معرفتِ تو لوحِ محفوظ	یک حرف نباشد از کتایی ⁶
دریای محیط و چرخِ اطلس	از قلمِ همّت حبایی
خالد چه زنی دم از صفاتش	حدی چو ندارد و حسایی

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

M29 ^a به حمد الله که از اقبال و بختِ خسرو ثانی	در درجِ مروت اخترِ برجِ جهانی
چراغِ دودمان شیرِ شیران شاهِ گردون جاه	حسن بگ آن که زید نورِ چشمِ عالمش خوانی
ز آزارش که عالم از غمش ¹⁶¹ بود در ماتم	به اندک مودتی ¹⁶⁰ یافت صحت از فضلِ یزدانی ³
سزد در شکرِ این نعمت گر کروییان هر دم	به سجده سرفرو آرند چون افرادِ انسانی
ز تشخیصِ شفایش خسرو ثانی چنان شد شاد	که یعقوب پیمبر از وصالِ ماهِ کنعانی
تن جانِ من و صد چون من بادا فدای او	وجودش عافیت بخشست بهر قاصی و دانی ⁶

¹⁵⁹ سیخ M : سیخ RH¹⁶⁰ مودتی MH : مدتی R¹⁶¹ از غمش RH : M -

وجودش عافیت بخشست بهر حاصلی و دانی
 کز و شاداب گردد خار و گل چون ابر نیسانی
 من مسکین اگر قربان او گشتم مکن عیثم
 چو اسمعیل را حق آفرید از بهر قربانی

81

(رجز : مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن)

دوری ¹⁶² و سوسی از بر عمر و زین عامر دو میر	درش قالون نافع دیری و قنبل بن کثیر
هست خلاد خلف از حمزه از من با دیگر	ابن ذکوان هشام بکرد حفص از عاصم
این بزرگان را بلطف بی نحایت دستگیر ³	ابن کسان دوری بر الحارث است ای ¹⁶³ بی نیاز
رمزهای چارده را وی بجنب هفت پیر	ابجد هزر حطی کلمن سعفص قرشت
منزل سلطان خوبانست سلطانم کجا است	H19 ^b جای جانانست اینجا پایه جانم کجا است
شاه خوبانم کجا خورشید رخشانم کجا است ⁶	چون کواکب صف بصف خیل بتان در جلوه اند
روشنی بخشم کجا شمع نشبنانم کجا است	سخت سرگردانم اندر شب تاریک هجر
قرة العینم کجا آرام جان من کجا است	M29 ^b اشکبار بیقارم دردمندم دلفکارم
ای دریغا نو گل گلزار رضوانم کجا است ⁹	بلبل فصل خزانم و آلم و شیدای گل
هر طرف کوکوزنان سرو خرامانم کجا است	قمری بیچاره م صوق وفادر کردندم
سویسو می چو یمش اما نمیدانم کجا است	همچو مجنون کوه ها مونم نورد
محفل ار نکته پرداز سخندانم کجا است ¹²	باز دل طرز سخن سنجی ز نو آغاز کرد
دلر بای نازنین نازیستانم کجا است	خالد هم ¹⁶⁴ خاطر از خوبان جهان دارد ملول

¹⁶² دوری MH : روری R

¹⁶³ ای R - : MH

¹⁶⁴ هم MR - : H

(هزج : مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن)

سر ¹⁶⁶ گشته چو مجنونم در عشقِ تو افسانه	از بحرِ خدا لطفی ¹⁶⁵ به این دلِ دیوانه
پروانه صفت مایم بر گردِ رخت دائر	وز سوز و گدازِ من هجت غم پروانه
آخر نگهی میکن بر حالِ من بیدل	چون گشت ز سودایت جان از همه بیگانه ³
تا دانه خالت را در رشته جان دیدم	ما را نبود کاری با سبحة صد دانه
H32 ^a در عشقِ تو زانسانم رسوایی جهان جانم	خوانند بدستانم در مسجد و میخانه
M30 ^a تسبیح ز کف دادم ز نار به بندم نیز	جز رشته کیسویت گر رندم و مردانه ⁶
گر باده به دست آری خالد تونه هشیاری	تا پیش نظررداری آن نرگس مستانه

(کامل : متفاعلن متفاعلن متفاعلن)

چنان بیریدی اخر رشتحای اشنایرا	که نتوان دارد او شکوه درد جدا یرا
پس از هخا نکى چندان پپایان در میان اید	کبوتر بر نیاید خط شرح بینوای را
سخن گو باشد از اهل سعادت چون روا دارد	بحرف دشمن دین ترک احباب خدایرا ³
چنان دانم که تا که دامن از وصلت بر افشانم	که تا بینی جزای ابن همه بد اعشایی را
بسی گفتم مشو از نهار مغرور تالطفحا	که لطف و قهر یک رنگ است رزدلا ابا لیرا
H18 ^b بود نار وار و ناز و نعمت سیاسها	چه سان هرگز خدا دارد روا این نار وایرا ⁶
وفادار باره این بیوفایان تابکی خالد	بیا تا بعد ازین کریم راه بیوفایرا

¹⁶⁵ لطفی MH : رحمی R¹⁶⁶ سر M : ای RH

(خفیف : فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن)

	هامســـــران نـــــب	محبـــــویم بـــــن شاه عالی نـــــب
H39 ^b	اسمـــــش محمد قریشـــــی و عـــــرب	اداش آمینـــــه کناچـــــه و هـــــب
	تمامی عمرش شصت سه سالن	بابو باپیرش بی طرز و حالن
	عبداللـــــه عبدالمطلب هاشم	عبدالمنافن بـــــزانش لازم
	نه کوتانه برز سپی کندم کون	نکوتن سایش نروى دنیای دون
	به ولدین جه مکّه انور	چل سال لـــــوایی به پیغمبر
	و سیزده هنی او خور جمینه	راهی بی کوچ کرد شی و مدینه
	چو که مقیم بی تامده و ده سال	مرکش پی آماجلاى بی زوال
	برشی و جی دنیای فانی بی بنیاد	ابله کسیون دل پیش کر و شاد
	صد و بیست و چار هزار پیغمبر	سه صد و سیزده رسول رهبر
R44 ^a	ابراهیم و نوح و موسی اولو العزم	عیسی و محمد بـــــزان ¹⁶⁸ و جـــــزم
	سید الکونین ختم المرسلین	چه ماسوای حق بهتر چه کردین
M32 ^b	میرزام وفـــــاتن	قدم رنجـــــه گـــــر واده و فـــــاتن
	شهنشای شادیم مات ناماتن	بت پرست آسا دینم جلاتن
	چه حجره سراوکی مبی راهی	به محدر و ماه چه برج ماهی
	واده اماتن امان صد امان	ریزه رازانت شفان پی زامان

¹⁶⁷ این غزل کردی است.¹⁶⁸ بزان MR : بزان H

سباباور تشریف ای بر گزیدم   چه دوریت مردم چاکر ندیدم
 ورنه ها تمام نایره دوری   و کوی نوره کرد سر تا پای نوری 18

85¹⁶⁹

(سریع : مستفعلن مستفعلن فاعلن)

قبلت¹⁷⁰ فراقست قبلت فراقست   آرام سندن سودای فراقست
 دل قفس آسان جه اشتیاقت   طاقت طاق بین پی ابروی طاقت
 چه دوری قامتت قیامت خیزان   هجرت شراره جهنم بیزان 3
 کاری پییم کردن محرومی رازت   نکردن و دل نیم نگای نازت
 قدر عافیت وصلت نزانام   شکرانه شکر رازت نوانام
 ساغم گوی شادیم نباد بشانو   تمام انتقام وصلت جیم سانو 6
 خاص خاص چه شدت نایره دوری   کرد گوی نوره سر تا پای نوری

H40^b
R44^b

86¹⁷¹

(سریع : مستفعلن مستفعلن فاعلن)

طالبشا بزرگ چه صحف شیت دا   تنفخ محمود بی به ادیس دا
 صحف ابراهیم بر قیطا نورین   اخریا موسی یعنی اخیرین
 فرما یا سید اخیر زمان   چه توراست احید دافع النیران 3
 ماز ماز پاک پاک چه توراتن هم   حمیطا زبور حامی الحرم

¹⁶⁹ این غزل کردی است.

¹⁷⁰ قبلت M : قلم RH

¹⁷¹ این غزل کردی است.

عزیر واناناش دعورا ترسان	اکیلا خز آمد و به احسان	
6 حیقوق بهیائل چه کردین اعلا	زر با یا محمود واناناش زکریا	
هم فار قلیطا طاب طاب حمیطا	یا حق بس کردن نورانی اسما	
بستانه تمام یکسیان و به دل	سیم محیطن به جز و به کل	M33 ^a

87¹⁷²

(خفیف : فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن مستفعلن)

نور بون سر کوی احد طومار به طومار اشکار	دیشان دیار را دلبری وک مشعلستان داد یار	H40 ^a
اما نه بوی عنبرین یا نافه مشک تار	خوش خوش نسیم عنبرین بین خوش دکان سر زمین	
3 روشن دکاتن سر بسط فالیل قد یحکی نهار	بی واده امشو روژ هلات یا نور جانان سات به سات	
لیلا علی السلع ارتقی من نوره القاع استنار	پر بوله نور دشت نقا گویا حبیب خوش لقا	

88

(رجز : مستفعلن مستفعلن مستفعلن)

جَانِ زَكَاهُ مُؤْنُ الْمُمُونِ	نَهُ الْقِرَاضُ الْقَرَضُ كَالْمَرْهُونِ	M33 ^b
مَرْدُودُ عَيْبٍ يُسَبِّقُ إِحْفَظَ تَرَأْسِ	كِتَابَةَ مُوَصَّي مَيْعُ الْمُفْلِسِ	R45 ^b
3 تو بیض در عشر از انحاشمر	عزر پس نقل تسع پس عشر	
بدان سه سه از هر محی بی نفاق	ظلم پس خادس داری محاق	

¹⁷² این غزل کردی است

(مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

چندین هزار خرمن هستی به یاد داد	داد از تظلمِ فلکِ حقه باز داد	M36 ^a
کافر ورق ورق نه به خاک فنا فتاد	در گلشن وجود نه شکفته شد گلی	
این بحر علم و منبع عدل و عرفان ¹⁷³ داد	این معدن مروت این کان عقل و هوش	
آخر به آشیانه اصلی خویش شاد	جانش که طوطی چمن خلد بود شد	
سر در ره وفای شهی دادگر نهاد	یعقوب بود یوسف زندان مرگ شد	H16 ^b
اول دریغ گفت پس آن که به گفت داد	تاریخ رحلتش ز خرد جستم ز غم	

(هزج : مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن)

بر دشت شهرزور دمی رهگذار شو	خون شد دلم نسیم صبا غمگسار شو	M39 ^a
زهار تو وکیل منی دل فکار شو	رفت آن که بعیش در آن بوم بگذریم	
نزدیک بارگاه بت پرده دار شو	می بوس خاک انجمن بعد از آن روان	
حیران نقش خامه پروردگار شو	واکن به صد هزار ادب بند برقعش	
محو صفای سینه آن گلگذار شو	بگشا چو غنچه کوی گریبان کرته اش	
گو سر چنار را که تو رشک تثار شو	تاری ز چنین ¹⁷⁴ طره اش از لطف باز کن	
ای چشمه سار چشم تو هم سر چنار شو	غم بر دلم نشست چو کدرون ز داغ هجر	
بگریز خالد از همه و مرد کار شو	بیکاریست کار جهان و جهانیان	

¹⁷³ عرفان RH : M -¹⁷⁴ چنین MR : H

	از پسِ حمیدِ ملکِ ذوالجلال	H12 ^b
	به که به اوصافِ شه دادگر	
3	آن شه دریا دل و الاتبار	
	کوه شرف کان سخا و هنر	
	رتبه عالیش بدانسان شود	
6	کشتی تن در یم احسانِ او	
	خصم خجل گشته به شمشیرِ او	
	خواست برد ¹⁷⁶ سر بدر از امرِ او	R15 ^b
9	شاهد اقبال در آغوشِ او	
	عالم و رغبت ده اربابِ شرع	
	گشت ز هم نمای او پیش ازین	
12	تا زده آن مهرِ عدالت علم	M39 ^b
	باز به گنجشک دهد دانه را	
	الغرض از غایت امن و امان	
15	مهدی اگر گردود ازین با خبر	
	بانی این بلده جنت نهاد	H13 ^a
	بعد درودِ مه برج کمال	
	خامه کنم رشکِ ده نی شکر	
	داور دارا سیر جیم وقار	
	هر که شود از کرمش بهره ور	
	تاج سرش صیقل کیوان شود	
	خورد کند موجّه طوفانِ او	
	چرخ سراسیمه تدبیرِ او	
	خورد در ¹⁷⁵ سیلی از کفِ قهرِ او	
	صد جم و کی عاشیه بر دوشِ او	
	ارض و سمائی است به اصل و به فرع	
	آتشِ نمرد چو خلد برین	
	رخت برون برده ز عالم الم	
	شمع نسوزد پیر پروانه را	
	داغ نهد بر دلِ نوشیروان	
	يَحْسَبُهُ سُنَّتَ خَيْرِ الْبَشَرِ	
	رشک ده روضه ذات العماد	

175 در RH : M -

176 برد MR : H کند

بس که فرح می دهد آن گلستان   حافظ شیرازی بلاغت نشان
 چند اگر یک نقش جای خویش   نسخ کند نعت مصالای خویش 18
 کرد خرد ختم سخن این چنین   اِنَّكَ فِيهَا لَمِنَ الْخَالِدِينَ

92

(رمل : فاعلاتن فعلاتن فعلتن فعلن)

خواهم از نظم ده سلسله لیل و نهار   مدد مدحت شه گرچه نیاید شمار
 آن که در رزم دلش خنده به فولاد کند   و آن که در بزم کفش طعنه زند بر بحار R16^a
 و آن که در منقبتش ایزد بیچون گویا است   شاهد حال بود آیت قلنا یا نار 3
 به سخایش که دهد نسبت جود حاتم   تا کنم رد به برهان و دلپش صد بار
 همت عالی او داغ دل چرخ برین   بخشش بی حد او رشک ده ابر بهار
 دارد از موهبتش بهره همه روی زمین   عرب و کرد و عجم تاجک و اتراک و تبار 6
 زیر زین گر به گشد رخس هنر بنماید   بر ز بر دستی او رستم دستان اقرار H14^b
 ور کند در گه کین روی سنان در دشمن   خصمرا از غضبش کیک فتد در شلوار
 ور برد حمله به کوهسار چو شیر شرز   کوه را کی بود از هیبت او استقرار 9
 اهل چین را که کند فرق ز شیرنگ اگر   نظر قهر گمارد سوی آن مرد و دیار
 نیست آینه خورشید به صیقل محتاج   بحترا این شد به دعا ختم شود این اشعار
 کردگارا به شهنشاه سریر لولاک   هم به سکان شیبستان سپهر دوار 12
 به صفوف ملک و زمرة اصحاب رسول   به مصایح ظلم شرمه هشت و چهار
 به تولای مجرد شده گان از عالم   به تمنای کریمان ز جنت بیزار M40^a

ایمن از قاطبه صدمت چرخ غدار	بادان داور دین با همه اولاد کرام	
دشمنش بد دل و محروم و ستمدید و زار	به ابد خرم و فرمان ده او رنگ نشین	
تا بود پرچم شب برقع عذرای نهار	افسر مجد به سر شاهد بختش در بر	R16 ^b
18 جام در جام بخارا و سمرقند و قمار	در سخن پروریم عیب جز این نیست که نیست	
خسروت گر بنوازد بکرم دور مدار	خالد این شکر شیرین ز سخن می ریزی	

93

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

قرین دولت و شوکت خلیل رحمانی	زهی شهنشاهی عالی و ظل یزدانی	
قیاس بحر ز کف می کنی ز نادانی	کف سبحانی ترا بحر گفتم دل گفت	
3 چه جای خاتم طائی و شاه ساسانی	چنین کریم و خردمند و دادگر که توی	
روند خانه به خانه ز بهر چوبانی	توی ز غایت عدلت همیشه گرگ و پلنگ	
به هوش و درک چو آصف دلی سلیمانی	شجاع و عادل و عالم کریم ابن کریم	
6 اگر ز معجز پیغمبریش بر خوانی	چنین به فرق تو افسر شد است ابر سزد	H15 ^a
بزرگ شاه سواران به وحی ربانی	و گر به فن سوار ¹⁷⁷ بود رسول توی	
سرفوارس و اتراک ¹⁷⁸ روم و ایرینی ¹⁷⁹	و گر نه بهر چه گردد خجل ز معجزات	
9 ندیده چرخ به شیرین سواریت ثانی	چو خسروانه نهی پا توسن گلگون	
و گر نه مدح چه حاجت تو مهر تابانی	غرض خالد ازین مدح بود عرض هنر	R40 ^a

¹⁷⁷ سوار MH : سواری R

¹⁷⁸ اتراک MH : توران R

¹⁷⁹ ایرینی MH : ایرانی R

(رجز : مستفععلن مستفععلن مستفععلن)

- هزبرِ بیشهٔ مردی سلیم ابن محمود آن که
 به نوکِ نیزاش بس عقدهٔ دانا شده وا شد
- ز کینش زد نگه شد دشتِ چین از بس تن بیجان
 تو می گوی ز چین جبهه اش قابضِ هویدا شد
- 3 تمنا داشت پیش شیرِ شیران داورِ اعظم
 کشد خود را در آخر عمرِ او در این تمنا شد
- به سوی آشیانِ قدس در پرواز شد جانش
 روانش طوطی نزهتگهٔ فردوسِ اعلا شد
- M40^b به ماتم داریش آشفته شد شاهنشهی ایران
 به چشمش روزِ روشن چون شبِ تاریک یلدا شد
- R42^b ز مرگِ او بسی آه و دریغا در جهان افتاد
 6 همین تاریخِ سالِ مرگِ او اه و دریغا شد

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

- آه¹⁸⁰ ازین گردونِ دون صد داد ازین
 نیست جز مردانِ حق را در کمین
- بحرِ احسان کوهِ عرفان کانِ جود
 فخرِ دورانِ ناصبِ اعلامِ دین
- 3 میرِ عثمان آن که رأی روشنش
 بود نظمِ ملک را حبلِ المتین
- گشت جانش تیرِ قدرت را هدف
 باد به روی رحمت از جان آفرین
- ماهِ ذو الحجّه بد و بیست و یکم
 رخسِ همت کرد در یکشنبه زین
- 6 رختِ بیرون برد ازین دنیای دون
 خیمه بر افراشت در خلدِ برین
- شد ز صهبای شهادت جرعه نوش
 گشت با همنام پیشش هم قرین
- خاک بر فرقِ فقیران کرد و رفت
 خاطرِ خشنودِ عالم شد حزین
- 9 بس که گردِ غم بجنیبید از جهان
 کس نداند آسمان را از زمین

¹⁸⁰ آه MH : داد R

R18^a زاریش را شب همه شب تا سحر دیدها بگشاده چرخ هشتمین
از پی تاریخ سالش گفت دل باد صد باره به مرگش آفرین

96

(هزج : مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن)

ای رام ترا ابلق چرخ سرکش از یمن شه عادل افریدون وش
شاهی که سرا سیمه شود زال فلک چون رستم اگر پای نهد بر ابرش
این نامه مرسوله برش عرضه بدار از وجه کرم این همی تصدیق بکش³
زین پیش حیات بس محالست مگر خود را فکنم زود به کانی بکتش

97

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

ای به قَدِ سرو به عارض همچون درد کرده زلفت آفتابی را نهان در شب
مرده را لعلت حیات جاویدانی می دهد کی ازین معجز زند دم مسیح
زخم دل را از تو می خواهم به تازی مرهمی اعطنی من فیک لطفًا قبلت³
گر نقاب از روی بر داری که خواهد فرق کرد مه بر آمد ز ابر یا بنمود یارم رخ
منکران را کشف کردد آیه بحر العظام کشتگان خویش را گر لب نهی بر لب M35^b
ماه کنعان حبس زندان بود خالد ماه من صد چو او دارد اسیر چاه زنج⁶ R39^a

ابیات مفرد

1

(رجز : مستفعَلن مستفعَلن مستفعَلن)

نَامِ او اندر کلامِ حَقِّ مَبِينِ   اِنَّ اِلَيْسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ

2

(هزج : مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن)

H39^a غنی شد از تعلق حرف جر راند همدم   عرا حاشا خلا لولا کاف دادش هم

3

(رجز : مستفعَلن مستفعَلن مستفعَلن)

H38^b حالم¹⁸¹ رشک ده مجنون کن   وز غمت دیده من مجنون کن

4

(سریع : مستفعَلن مستفعَلن فعَلن)

M34^b اَبْنَاءُ عَبَّاسٍ وَ عَمْرُو وَ عَمْرُ   ثُمَّ زِيَّيرِ الْعَبَادِلُ الْغُرُرُ

5

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعَلن)

خاکِ پای حضرتِ صدیقِ شاهِ نقشبند   خالدِ در ماندهٔ تقصیرِ بارِ مستمند

6

(رجز : مستفعَلن مستفعَلن مستفعَلن)

R48^a مظهر لطف ابدی خالد است   منبع فیض ابدی خالد است

¹⁸¹ حالم M : حالت RH

7

(خفیف : فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن)

خالد اندر بهشت خالد باد   بالنبی و آله الامجاد

8

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

طمع دارد به فضل حیّ معبود   غلام خالد و صدیق محمود

9

(رجز : مستفعلن مستفعلن مستفعلن)

مرید خالد در مانده زار   سمی شه عبیدالله احرار

10

(متقارب : فعولن فعولن فعولن فعول)

در مکتب دل سبق نباشد   ایمن مسئله در ورق نباشد

11

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن فعولن)

طمع دارد ز جانان لطف سرمد   شهید کربلای عشق احمد

12

(بسیط : مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن)

دارد امید شفاعت از شفیع المذنبین   راجی لطف خدای هر دو عالم شمس دین

13

(رجز : مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن)

جلای آینه دل ز ژنگ خود بینی   غلام حضرت ایشان محمد حسینی

14

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

R48^b شد چو ماه از نسل زهرا منجلی اختر برج شرف سید علی

15

(رجز : مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن)

نازم به رعنا دلبری سالار هر دو عالم است بینم به پای اخترش افشانند تاج آدم است

16

(رجز : مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن)

M35^a دلر بایست مرا نیم نگاهش چومی است در دل و نه نود و نه چه نحی نام وی است

17

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعلن)

خالدا کرد فلک قد ترا خم یعنی که ازین در به یقین وقت برون رفتن تست

18

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

H38^a و از نفس کسی چراغ افسرد آن شمع شبستان شرف روشن باد

19

(رجز : مستفعلن مستفعلن مستفعلن)

از ضیق وقت و تنگی حال آفریده اند ما را برای خون خوردن دل آفریده اند

20

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

صحنِ چمن و سایهٔ بید و لبِ جوی   سر به سر زانوی بتِ عربده جوی

21

(سریع : مستفعلن مستفعلن فاعلن)

فریاد ز دستِ فلکِ سنگن دل   بیداد ز بیدادِ مه‌ مهر¹⁸² کسل

22

(رجز : مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن)

چون قمری سرگردان کز جفت جدا ماند   از هجرِ سهی قداں در دشت ترنم کوکو R47^a

23

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن فعولن)

هر آن کو مستِ صهبای جنونست   همه کارش ز حیرت واژگونست

24

(رجز : مستفعلن مستفعلن مستفعلن)

روی زمین جمله زبرجد شده   زاغ و زغن آخر ابرجد شده

25

(متقارب : فعولن فعولن فعولن فاعلن)

جدل با هزیر دمان می کنی   چنین می شود چون چنان می کنی

---

¹⁸² مهر RH - : M

26

(رمل : فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلمن)

غوثِ عالمِ خواجهُ گردنِ فرازِ سربلند   یکه تازی عرصهٔ تجرید شاهِ نقشبند

27

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

به راستی و بجید و به چشمِ بادا است   مفسّراند بر اهلِ علمِ لفظِ اقامت

28

(رمل : فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلمن)

هست تعریف ز تعریفات ای شیرین کلام   گاه حد و گاه رسم و گاه ناقص و گاه تام

29

(بسیط : مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن)

R47^b   مَنْ يَرْكَبُ طَرْفَ وَجْدٍ وَ لَمْ تَقُلْ   طَبِيُّ اسْبَابِ مُخْلِكَ وَ مَخُوفُ

30

(هزج : مفاعیلن مفاعیلن فعولن)

یک از یک چون فتد دو درمیانه   شود نامت هویدا ای یگانه

31

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

تا به خالت شد سر زلفِ آشنا   عالمی را عام شد درد و بلا